

LUMINA 2001

Redactor:
Elena Munteanu Csobai

Corectură:
Mihaela Bucin

Foto:
Imre Nagy
Zoltán Váradi

Coperta:
László Lonovics

Publicația Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria

Apariția revistei a fost sprijinită de Fundația Publică
„**Pentru Minoritățile Naționale și Etnice din Ungaria**”

ISSN 215-6779

Ana Radici Repiský

Mărul interzis al copilăriei

O nouă dimineață frumoasă! – gândi fetița blondă, cu codițe împletite, când se uită pe mica ferastră ce dădea spre curte. Își trăia viața fericită, împreună cu părinții, în casa bunicilor din partea tatălui, într-o odaie mică, pătrată, puțin cam întunecoasă și cam îndesată de mobile țărănești.

Nu prea era conștientă dacă s-a născut într-o familie săracă sau bogată, în schimb știa că s-a născut într-un loc fericit, unde trăiau împreună mai multe generații: bunica, baba, cum își numea străbunica, o mătușă, un unchi și ea cu părinții și fratele mai mic. Trăiau în pace și în dragoste în curtea uriașă care era îmbrățișată de atelierul (miheiul) de fierar al bunicului, lângă care era odaia lor mică, urmată de grajduri, de fumăgar, iar în partea cealaltă a curții se afla casa părintească a bunicilor. O adevărată casă țărănească cum erau multe altele pe atunci în întregul sat. Clădirea dinspre stradă avea o cameră mare cu două ferestre spre uliță, urma apoi o altă cameră mai mică (cohe), din care se deschidea o a treia spre ogradă. Firește nu lipsea nici cerdacul lung cât casa cu stâlpii de lemn caracteristici, la capăt cu o micuță cămară.

Fetița simțea o pasiune secretă, pătimașă față de acest loc interzis pentru joacă. Afît bunica cît și mămica sa îi spusese de nenumărate ori că nu-i permis să intre în camera „curată”, cum i se zicea, în camera principală. Fetița avuse ocazii să intre aici când întreaga familie petrecea timpul împreună. Cunoștea și cu ochii închiși ordinea, rînduiala din cameră: la stînga erau dulapurile (șifoanele), la dreapta paturile așternute aproape pînă la pod, în mijloc masa înconjurată de o laviță și cîteva scaune, între ferestre, pe perete, oglinda din lemn. Cunoștea și așezarea scîndurilor de pe tavan vopsite brun, de pe care nu lipsea nici buchetul de busuioc atîrnat de o grindă. *Aduce noroc și ne apără de rău* – îi spusese bunica pe cînd au cules prima dată împreună cîteva fire de busuioc din livadă.

De cum își deschise ochii, fetița începuse să pîndească clipa potrivită, cînd, pe ascuns, s-ar putea furișa în împărăția nepermisă. Știa că din

zori cu mic, cu mare toți se vor apuca de treabă, iar ea nu are altceva de făcut decît să aștepte. În rochia sa subțire se juca în curte, zburdalnică precum un fluturaș. La momentul potrivit apoi, cît ai bate din palme, fugise direct în camera curată. Ori de cîte ori reușise să intre aici, o cuprinsese un sentiment triumfător, se simțea ca o zîină, i se topea inima de patima sa potolită. Și de data aceasta se roti, se învîrți sub oglindă, murmurînd un cîntec, bucurîndu-se de răcoarea pătrunzătoare.

Peste puțin, auzind un zgomot apropiat, se ascunse după ușă, de unde apăru doar după ce pașii se îndepărtaseră. Conștientă de faptul că nu poate petrece mult timp în locul interzis, o luase spre ieșire.

Dar tu, Anuța, pe unde ai fost? – o întîmpinase în ușă bunica, punîndu-și mîinile la șold. Fetița deschise ochii mari, ca cine nu înțelege ce se întîmplă, iar în cealaltă clipă își lăsă ochii la pămînt, rușinată că a fost prinsă. Bunica așa ca de fiecare dată cînd o surprinsese ca poznașă, îi explicase și acum că a intrat unde nu are ce căuta în ziua plină și mai ales singură. Fetița speriată promise iar că nu va mai face așa ceva niciodată și o luase razna. Bunica se uitase lung după ea cu ochii săi albaștri și cu fața îmblînzită. Nu avea cum să fie supărată pe nepoata sa. Rămasă văduvă de tînără, își crescuse cei șapte copii cu greu, dar cu dragoste, și se bucura și de această nepoată care trăia pe lîngă ea...

Peste mulți-mulți ani, cînd nepoata ajunsă mare și măritată se apucase să-și construiască casa sa, bunica o chemase la ea și îi dăduse cîteva fire de busuioc uscat privind-o cu aceiași ochi albaștri și blînzi: *Zidiți acest busuioc în temelie, ca să începeți construirea casei în ceas bun și să o terminați tot în ceas bun!* – Aceste cuvinte le-a zis nepoatei, pe care cîteodată o mai vedea în rochiile ei subțiri, cu codițele împletite, jucîndu-se în curte și furișîndu-se în casa de odinioară, în locul căreia azi se înalță spre cer o casă modernă ca multe altele din satul de azi.

(2000)

Ana Radici Repiský

Rădăcini mute

Nimic nu mai e cum a fost! Ce justificare a îndreptățit să se schimbe într-o așa formă și dimensiune lumea neatinsă a strămoșilor? Cu câteva secole în urmă ei au fost aduși aici, pe acest loc vitreg, devenind orfani într-o lume necunoscută și străină. Au acceptat decenii de-a rândul să fie și slugile altora și au purtat povara de a fi „altfel”. Ca să supraviețuiască s-au înrolat într-o armată sub drapelul pe care scria: dacă am ajuns aici, ne vom făuri o „țară”, o lume puternică care va fi numai a noastră. Au avut câteva arme de neînvinș ca unitatea prin limbă, tradițiile de care nu s-au lepădat și scopul comun. Prima dată au învinș condițiile vitrege ale naturii. (Mergi pe această urmă să vezi, cum au ajuns micherechenii de azi să-și câștige loc și renume pe piața națională a cultivării ardeiului și castraveților!)

Și-au făurit o lume intactă, întărită cu limba, cu credința și cu tradițiile moștenite din generație în generație. Posedau un stil de viață pe care cei din jur îl invidiau tocmai pentru puterea sa unificatoare. Această lume a născut reguli și legi străbune foarte riguroase. Chiar și generația mea poate să-și amintească de vremuri când se duceau lupte crâncene dacă această societate închisă să primească ori nu membri din exterior, ceea ce nu e lucru necunoscut nici la alte etnii. Parcă strămoșii noștri ar fi simțit că prin aceste îngăduințe se va sparge globul de sticlă limpede ce-i apără și din acea clipă se vor strecura influențe asupra cărora își vor pierde controlul. Nici ulterior nu-i putem învinui pentru această teamă reală, mai ales că motivele rezistenței s-au adevărit...

Neamul nostru de pe aceste meleaguri și-a realizat o atât de bogată cultură populară, încât ea a fost recunoscută și de populația majoritară. (Uite cum ni se dansează și azi dansurile noastre populare locale de artiști străini din întreaga țară!)

Acești oameni simpli au lăsat ca cei care s-au ridicat din straturile lor, au ajuns cărturari, cunoscători de carte, să-i îndrume, să-i călăuzească. Dascălii, preoții, mecenații au fost conștiinți de responsabilitatea de a-și ridica spiritual poporul, de a-l ajuta în deșteptarea sa culturală.

„Limba e cel mai puternic mijloc al dezvoltării culturale a unui popor” – scrie George Coșbuc. Și, într-adevăr, pentru acești oameni, păstrarea limbii a devenit un scop. La acest singur punct am putea

spune că poate e păcat că nu s-a cultivat (nu știu dacă ar fi existat destule persoane capabile de această muncă eroică?) limba română paralel cu dezvoltările sale din țara-limbă, deoarece cu secole mai târziu, românii de pe acest teritoriu păstrează și vorbesc încă tot o limbă română cu o bază arhaică. Iar, precum conțin și studiile lingviștilor noștri, satele noastre și-au păstrat graiurile lor cu multe-multe diferențe între ele și cu multe-multe influențe străine, împrumutate spontan. Noi, urmașii am rămas să ne îmbinăm graiul învățat de acasă cu noile noastre cunoștințe de limbă română actuală, rușinându-ne câteodată de imposibilitatea exprimării moderne și corecte. Nu s-a conturat și nu s-a proiectat o linie dreaptă spre o limbă unită, dezvoltată. Mijloacele noastre azi sînt puține și slabe. Pe cînd strămoșii noștri vorbeau în familie, în rudenie, la întîlnirile zilnice dintre săteni doar românește, azi vorbim în limba maternă doar la programele culturale, la întîlnirile cu oameni veniți din țara-mamă... și gata.

În momentul de față am ajuns să avem iar un nucleu de intelectuali, care stau în mijlocul istoriei, culturii, limbii și tradițiilor noastre, însă nu sînt sigură dacă mai stau și în mijlocul „poporului”, dacă au un contact sufletesc cu el și nu sînt convinși nici dacă acești noi mentori spirituali au o țintă comună, bine stabilită. Acum ne frămîntă mai mult cine-i mai mare român dintre noi, cine are dreptul la putere, cine face mai mult pentru binele comunității noastre. Mai toți avem adevărul nostru propriu și în loc să mergem împreună spre același punct, cum au făcut-o înaintașii noștri, fiecare trăim după capul nostru și pornim în cele mai diferite direcții. Deși ține de adevăr că în unele cazuri periculoase comunitatea română a reușit să pună de o parte neînțelegerile personale și să-și unească forțele. (Amintește-ți cînd a fost vorba să ajungă la putere în locurile destinate nouă unii neromâni flămînzi după bani!) După izbîndă însă, totul a curs din nou în valul său obișnuit.

Spus-nespus s-a rupt și firul tradițiilor și nu am reușit să ne împletim un nou ghem de datini transformîndu-le pe cele strămoșești cu noile semnificații ale vieții noastre minoritare, fiindcă nu mai există o astfel de viață de toate zilele. Sîntem într-un stadiu cînd adunăm, notăm, prelucrăm fapte

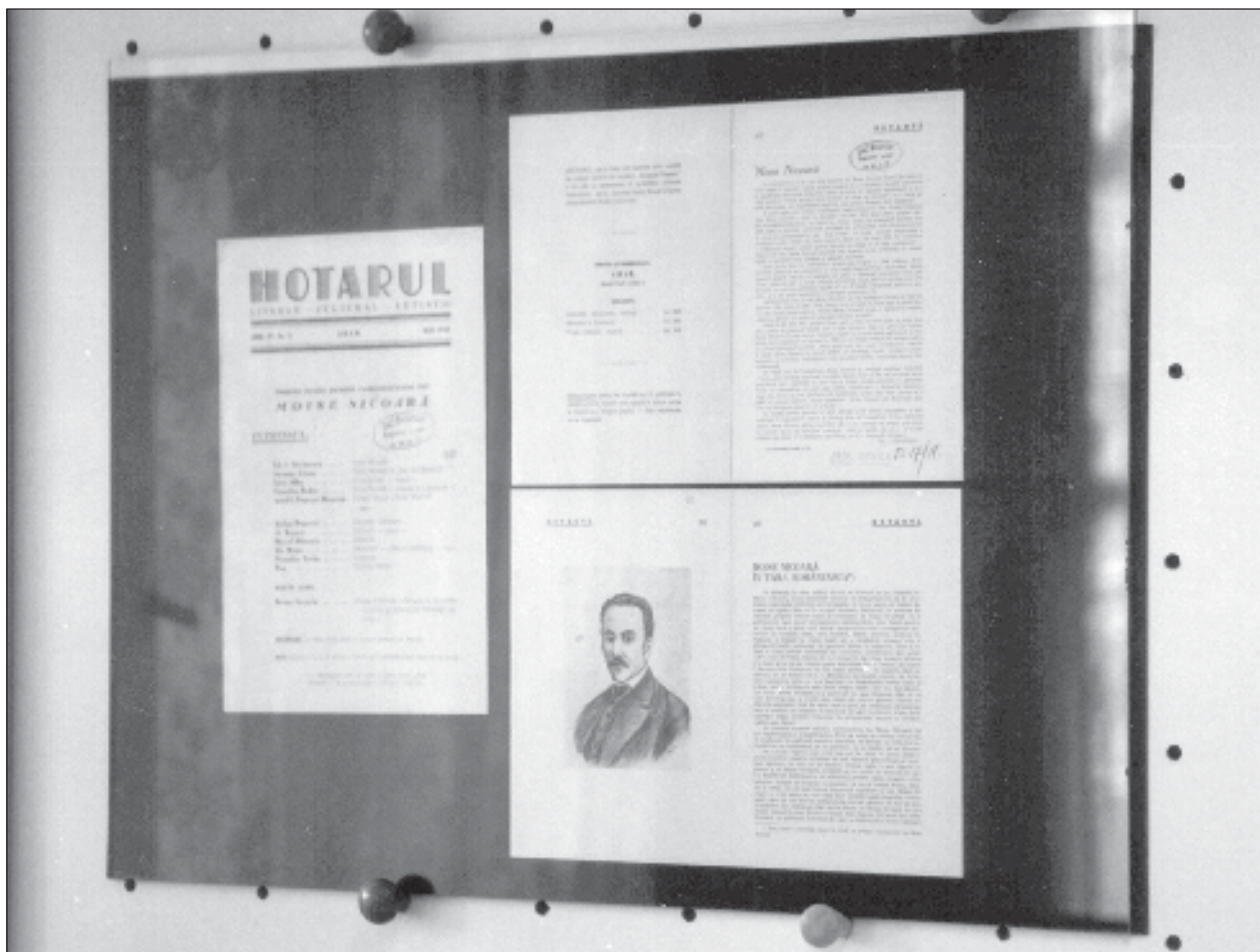
rămase de la străbuni fără să știm însă ce să facem cu această moștenire, fiindcă le practicăm doar pe alocuri.

S-a schimbat lumea! Cum să înțeleagă copiii mei ce însemna pentru mama lor când veneau la ea colindătorii și pornea un joc cu ochii și cu cuvintele!? Nici eu nu am mai apucat să văd „luptele” dintre feciori și fete la șezători, când un tânăr își câștiga renume prin talentul său de dansator, prin cunoașterea mai multor strigături. Ce semnificație de apartenență să mai aibe o nuntă românească când azi la cununii se amestecă cere-

monia a două culturi, a două credințe? Cum să exerseze limba maternă membrii comunității noastre cu atâtea ocazii, când iarna nu se mai întrunesc rudele aproape săptămînal la pomana porcului, apoi toamna la recolta grînelor, când nu se mai adună vecinii la un joc cu cărțile sau la vizionarea unui program de televiziune, la singurul vecin din stradă care avea aparat...

Aproape numai nostalgia ne-a mai rămas ca un sentiment care are puterea de a ne întări conștiința de român.

(2001)

Imagine din expoziția cu titlul Moise Nicoară în istoriografia română

Alocațiuni rostite cu ocazia serbării comemorative „140 de ani de la moartea lui Moise Nicoară” organizată de Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria, la 27 octombrie 2001.

Stimați Oaspeți!
Dragi Colegi!

La 1 octombrie s-au împlinit 140 de ani de la moartea lui Moise Nicoară. Noi români din Ungaria, azi ne-am întrunit să-l omagiem și să evocăm personalitatea lui el fiind unul dintre cele mai de seamă personalități din trecutul nostru.

Moise Nicoară mulți ani de-a rândul a fost uitat de patrie, de neamul pentru care luptase și pentru care și-a jefit viața.

Cei care azi sîntem prezenți știm bine că organizarea simpozionului științific din anul 1995 al Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria a fost dedicat memoriei lui Moise Nicoară. A fost prima ocazie cînd românii din Ungaria de azi s-au întrunit să-l „omagieze și să-l cunoască mai bine” pe Moise Nicoară, pe acest român originar din Giula, care a luptat și a suferit mult pentru cauza românilor.

Pentru a-l cunoaște și mai bine, pentru a-l aprecia și pentru a-l ține în memoria noastră pregătindu-mă pentru această serbare jubiliară am încercat să cercetez cum apare Moise Nicoară în istoriografia română cu scopul ca rezultatul cercetării să fie finalizată într-o expoziție.

Moise Nicoară în istoriografia română

Moise Nicoară de la curtea imperială din Rusia și Constantinopol se retrage din nou la București „spre a-și petrece ultimele zile ale vieții sale pline de suferință în liniște, căci din cauza nenumăratelor suferințe și-a fostu pierdut vederea ochiloru, iar în anul 1861 în 1 octovre, după ce și-a fostu redobînditu vederea, a răposatu în București”. Cu aceste rînduri se încheie prima biografie a lui Moise Nicoară scrisă și publicată de Iosif Vulcan. Această biografie scrisă de Iosif Vulcan în Panteonul Român a apărut în anul 1869 abia la opt ani după moartea lui. Toți cercetătorii de mai tîrziu în scrierile lor se referă sau îl citează pe primul biograf al lui Moise Nicoară

La sfîrșitul secolului în anul 1898 la Sibiu apare Enciclopedia Română Dr. C. Diaconovich volumul I în care la pagina 224 se scrie: „După deschiderea preparandiei (1813) și după ce la 1822 s-a deschis și institutul teologic gr-or.român, s-a format un puternic curent pentru despărțirea ierarhică de sîrbi. În fruntea acestui curent s-a pus Moise Nicoară, profesorii de la preparandie și alți inteligenți, luptînd cu cele mai mari greutate, ce

se ridicau în contra acestei vechi dorințe a Românilor din partea ierarhiei sîrbești.” Tot în Enciclopedia Română a lui Diaconovich volumul II care a apărut tot la Sibiu în anul 1904 la pagina 401-402 apare scurta biografie a lui Moise Nicoară reluată din biografia scrisă de Iosif Vulcan în Panteonul Român. Începînd cu a doua jumătate a secolului trecut în presă apar articole biografice, omagiale, scrieri închinete marelui luptător.

Abia la 5 ani după moartea sa „Familia” de la Oradea, care era în al doilea an al existenței sale îi închină primele rînduri, primul omagiu. Tot în anul apariției Panteonului Român în 1869 în „Românul” de A Rosetti apar cîteva rînduri despre el și rezumatul memoriului la împăratul. Peste un an, în 1870 în „Albina” de la Pesta apare articolul cu titlul: „Ierarhii și națiunea română în suferințele ei seculare și martiriul lui Moise Nicoară” iar al doilea articol cu titlul: „Pentru istoria național bisericească. Deducere biografico-istorică.” Vasile Mangra în calitate de membru al Academiei Române a început o cercetare a manuscriselor lui Moise Nicoară depuse la academie, iar primele rezultate le sintetiză în articolele publicate în „Tribuna” din Arad în anul 1907-1908.

Șirul articolelor continuă în „Revista teologică” din Sibiu 1916 Nr. 9-20 sub titlul „Cîteva momente din lupta pentru episcop românesc la Arad semnalat de Damaschin Ioanovici, iar după terminarea primului război mondial în săptămînalul „Biserica și Școala” revista bisericească, școlară, literară și economică apare un serial cu titlul „Zile triste din viața lui Moise Nicoară” semnat tot de Damaschin Ioanoviciu. Biserica Ortodoxă Română prin revistă - care pe atunci ajunsese în toate comunitățile noastre rămînești a încercat să pună în lumină viața și lupta lui de pildă vie a patriotului, care a fost un însuflețit apostol al românismului și al ortodoxiei naționale.

Îndemnurile se repetau aproape în fiecare an, sau înaintea fiecărei serbări jubiliare. Tot în revista Biserica și Școala din anul 1921 apare un studiu, care dă o sinteză din tot ce se publicase pînă atunci. Semnat de profesorul Ștefan Pop. În Revista „Cultura Creștină” din Blaj anul 1921 de Dr. Iacob Radu apare un studiu despre „Samuil Vulcan și biserica neunită” Autorul a scos la iveală colaborarea ce a existat între Moise Nicoară și episcopul unit al Orăzii-Mari, în lupta de emancipare religioasă și națională. În anul 1937 în revista Hotaarul literar-cultural- artistic în luna mai apare nu-

mărul festiv pentru comemorarea lui Moise Nicoară cu ocazia împlinirii 75 de ani de la moartea lui. În acest număr al revistei găsim două scrieri, prima semnată de Ascaniu Crișan cu titlul Moise Nicoară în Țara Românească, a doua de Cornelia Bodea intitulată Moise Nicoară Crîmpee de autobiografie. Autorii au accentuat și au pus în lumină importanța personalității lui Moise Nicoară.

În istoriografia românească abia în anul 1943 apare monumentală monografie Moise Nicoară 1784–1861 și Rolul său în lupta pentru emanciparea național religioasă a românilor din Banat și Crișana de Dr. Cornelia C. Bodea. Monografia cuprinde muncă de cercetare de mai multe decenii s-a folosit de toate scrierile, și de articolele apărute pînă atunci în presă sau în volume. Marea majoritate a articolelor apărute în presă de obicei au fost scrise și publicate cu ocazia unor serbări de comemorare. Pe lângă aceste scrieri, articole de presă autoarea monografiei lui Moise Nicoară s-a folosit și a cercetat și manuscrisele lui Nicoară, care au reprezentat o valoare documentară – istorică pînă atunci în mare parte necercetate dar depuse la Academia Română.

Răsfoind monografiile județului Arad, diferitele volume de istorie din ultimele decenii m-a surprins faptul că nu am găsit nimic. Eram curioasă ce s-a publicat despre Moise Nicoară în ultimile decenii. Ceea ce am găsit sînt doar cîteva studii apărute ca de exemplu Muzeul de istorie al jude-

țului Caraș-Severin în anul 1994 editează volumul Franța și Banatul 1789–1815 în care apare Pamfletul lui Moise Nicoară, împotriva lui Napoleon cînd autorul în a 1809 a fost numit comisar pentru formarea unui corp de voluntari români în comitatele Arad, Bichiș, Cenad.

În Revista Bistriței al Muzeului Județean Bistrița Năsăud editată în anul 2000 găsim un studiu semnalat de Cosmin-Lucian Seman cu titlul Moise Nicoară în Basarabia 1839. Tema studiului este Jurnalul de călătorie al lui Moise Nicoară păstrat sub formă de manuscris la Biblioteca Academiei Române numărînd 375 de file. Este o istorie interesantă și conține pentru perioada februarie-martie 1839 însemnările de călătorie ale acestui personaj istoric în Basarabia.

Jurnalul de călătorie începe cu două file ce conțin informații pentru anul 1816. Apoi manuscrisul continuă 1818, prezentînd însemnările zilnice făcute la Viena, Giula, Arad Lugoj, Mehadia, călătoria prin Banat, La Belgrad, Oravița, Panciova, Vîrșeț.

Pentru anul 1824 manuscrisul cuprinde filele 37–54 Se observă din jurnal absența anilor 1820–1823 cînd Moise Nicoară datorită acțiunilor întreprinse în slujba neamului românesc, este închis de două ori de către autoritățile imperiului habsburgic. Filele 54–66 cuprind însemnări din 1825 luate în Gyula (Jula) Arad Pojon (Bratislava), iar din 8 martie din Viena. În anul 1826 îl aflăm

pe Moise Nicoară în Țara Românească, apoi în Moldova. Jurnalul se întrerupe pînă în anul 1839, cînd încep însemnările în Carantina Sculeni și în Basarabia. Tot în anul 1839 spre sfîrșit Nicoară ajunge și la Odesa anii 1840–49 îi petrece la Constantinopol.

Acest jurnal de călătorie al lui Moise Nicoară conține multe informații referitoare la istoria noastră, la istoria românilor din Bichiș.

Dar trebuie să accentuăm că cea mai vrednică eternizare a memoriei lui Moise Nicoară îi revine Corneliei Bodea pentru că monografia intitulată Moise Nicoară 1784–1861 și Rolul său în lupta pentru emanciparea național religioasă a românilor din Banat și Crișana în istoriografia română l-a așezat în locul cuvenit. Toate scrierile, articolele apărute în deceniile următoare deci după apariția monografiei se referă la această muncă incontestabilă.

Bineînțeles în acest cadru nu puteam să mă angajez să dau o bibliografie totală. A încercat să scot în evidență doar cele mai importante scrieri, articole, unica monografie, iar după unele am reușit să fac și copii, așa că rezultatul cercetării mele s-a exteriorizat în mica expoziție dedicată memoriei marelui luptător Moise Nicoară, cu cuvintele

lui Ascaniu Crișan, cu ajutorul căreia poate „vom sădi în sufletul generației de azi o scînteie măcar din nepotolitul foc al iubirii de neam, care l-a călăuzit pe Moise Nicoară în toate îndeletnicirile vieții sale de zbucium.”

Trebuie să fim mîndri de faptul că și noi, românii din Ungaria de azi am contribuit cu puțin măcar ca Moise Nicoară să devină cunoscut între noi, să fie așezat la locul cuvenit și în istoria acestor meleaguri și în istoriografia maghiară chiar dacă nu cu cele mai potrivite propoziții de recunoștință propuse și dorite de noi.

În anul 1995 Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria i-a ridicat și un bust în Giula în parcul catedralei ortodoxe române din orașul mare românesc, unde s-a născut.

Azi ne-am adunat să comemorăm 140 de ani de la moartea lui Moise Nicoară într-un cadru festiv realizînd această mică expoziție care încearcă să reprezinte cum apare lupta, memoria lui în presa și istoriografia românească.

Pentru viitor scopul nostru, ar putea să devină neapărat introducerea personalităților marcante în programele școlare, iar unul între aceste personalități ar fi Moise Nicoară.

Elena Csobai

Depune coroanelor la bustul lui Moise Nicoară cu ocazia comemorării a 140 de ani de la moarte

Maria Berényi

140 de ani de la moartea lui Moise Nicoară

Mișcarea culturală, socială și națională a românilor din Ungaria la începutul secolului al XIX-lea, cunoaște în persoana lui Moise Nicoară pe unul dintre reprezentanții ei de frunte.

Moise Nicoară s-a născut în orașul Giula, la 30 noiembrie 1784, în vreme ce, – cum însuși notează – *scularea Horii umpluse lumea cu frică și doară și cu nădejde*. Era fiul lui Petru Nicoară și Maria Șerban, amândoi din familii de români nobili.¹ El a avut încă trei surori și doi frați.

Clasele elementare le-a terminat în orașul natal.² Își continuă studiile gimnaziale la Oradea și Arad. Urmează apoi cursurile universitare, studiind dreptul la Pesta și Pojon între 1802–1806, iar în 1807 merge la Viena în vederea examenului privat din dreptul roman și statistică. După propria sa mărturisire era „primul român ortodox din monarhie care termină studiile academice”. La Viena a mai învățat limba turcă la Institutul pentru limbile orientale, pentru a putea intra ca reprezentant diplomatic al Imperiului în Turcia sau în Principatele Române.

Rămas dezamăgit de eșecul de a nu putea intra în diplomație și persecutat de înalții funcționari austrieci, ca o compensație, în 1808, i se oferă un post de funcționar în cancelaria județului Bichiș. După 6 ani de absență se reîntoarce la Giula. Monotonia activității de cancelarie îl obosea.

Din martie 1809, Imperiul habsburgic se găsea din nou în război cu Napoleon. Nicoară s-a înrolat ca voluntar în armată, primind gradul de locotenent de cavalerie și i s-a încredințat formarea legiunii voluntarilor români din comitatele Bichiș, Arad și Cenad. A rămas activ pînă la pacea de Schönbrunn (14 oct. 1809).

Încercînd fără succes, să intre în armata regulată a imperiului, în 1810 trece în Țara Românească, după o călătorie la Pesta, la prietenul său **Petru Maior** la Oradea, Cluj, Turda, Brașov, iar de aici la București. La București rămîne între decembrie 1810 – august 1814. În 1813 e profesor de limbile latină și germană la școala lui Caragea Vodă, noul Domn al Țării Românești (1812–1818). În timp ce ciuma cumplită bîntuia în capitala țării, profesorii de la școală au fost nevoiți să se retragă la Mănăstirea Mărgineni. În 14 februarie 1814 îl vizitează Nicolae Văcărescu. Cu el a plecat la Tîrgoviște unde a fost găzduit de **Iancu Văcărescu** cu care se împrietenește la Viena.³ Între timp, Nicoară și-a pierdut funcția de profesor. Totuși prin

activitatea didactică de la București, el este un predecesor al lui Gheorghe Lazăr. Din București – după ce se renunță la serviciile lui – pleacă la Constantinopol și apoi la Viena. Aici din nou a vrut să se înroleze în armată, dar la 18 iunie 1815 Napoleon a fost învins la Waterloo.

S-a reîntors acasă la Giula, și din 1815 Moise Nicoară s-a impus în fruntea acțiunii pentru episcop român la Arad. „Lupta purtată de Moise Nicoară pentru episcop român nu trebuie interpretată în mod îngust, limitat – ca luptă de natură bisericească, un moment din istoria bisericii românești ortodoxe. Moise Nicoară a luptat pentru episcop român la Arad deoarece în vremea aceea acest ierarh bisericesc era singura autoritate recunoscută de oficialitățile statului habsburgic. Numai el, în vremurile acelea, ar fi putut să ceară și obțină unele drepturi naționale.”⁴ Nicoară a întărit colaborarea cu profesorii Preparandiei din Arad, accentuînd caracterul laic al mișcării. Obiectivele programatice ale mișcării se largesc, adăugînd dezideratului separării ierarhice problema școlară, situația Preparandiei, a directoratelor, fondul școlar, limba de predare în școli ș.a. Acțiunea românilor de aici își extinde legăturile cu cercurile românești din Buda, Pesta și Viena, antrenînd într-o formă sau alta fruntași ai româ-

nilor din imperiu: Petru Maior, Aron Budai, Gheorghe Lazăr etc. Petru Maior îi scria entuziasmat lui Nicoară: „Frate! Românii de pe acolo, cum văd bine, sînt invitați pentru episcopia din Arad... și că ver uniți ver neuniți toți români, frați împreună”.⁵

La moartea lui Pavel Avacumovici (episcopul sîrb), în frunte cu **Dimitrie Țichindeal** arădenii alcătuiesc o petiție către împărat, împruternicind șase delegați – trei preoți și trei mireni între care și M. Nicoară – pentru a o prezenta și susține la Curtea imperială de la Viena. În fine, în capitala Austriei au ajuns doi deputați și apoi a rămas singur Nicoară care a dus timp de un deceniu lupta pentru episcop român la Arad. La început el a fost împruternicit printr-o largă adeziune a clerului, a intelectualității laice, a micii nobilimi, a orășeniilor și a comunităților rurale românești din părțile arădene.

M. Nicoară a alcătuit și prezentat împăratului numeroase memorii și petiții cu semnăturile populației, ale clerului și intelectualității arădene care reflectă situația națională, bisericească și culturală a românilor de pe aceste meleaguri. Cheltuielile pentru deplasările la Viena au fost suportate din subvențiile realizate prin colecte de către preoți sau prin donații individuale. A luptat cu mari greutate materiale mai ales după 12 august 1817, cînd un ordin sosit de la Viena și adresat tuturor parohiilor din Banat și Crișana le-a pus în vedere să împiedice orice strîngere de bani pentru M. Nicoară. Învinuirile ce i se aduc urmăresc să-l discrediteze. Autoritățile din comitatul Aradului răspîndeau zvonul că ar cheltui banii adunați în scopuri personale.⁶ În urma unor mașinații, el a fost trădat de aceia care l-au împruternicit.

Părăsit de toți, la 19 aprilie 1818, se reîntoarce la Giula, dar aici, toți îl privesc cu frică și-l ocolesc Rămas singur (Țichindeal murise în 1818), părăsit de foștii săi sprijinitori, înșelat în „dreptatea” împăratului nemaiputînd suporta persecuțiile îndreptate împotriva-i, M. Nicoară, în 15 august 1819 a înaintat curții un memoriu cerînd plecarea în altă țară.

În părțile Aradului, în jurul anului 1820 autoritățile sînt alarmante de posibilitatea amestecului lui M. Nicoară în frămîntările țărănești care iau o tot mai mare amploare. Paul Almásy califică lupta de emancipare națională a românilor drept o acțiune insurecțională a lui M. Nicoară și-l caracteriza astfel: „Acest Moise Nicoară face parte dintre acei oameni care pe lîngă tot caracterul său bun este stăpînit de un zel fanatic de a elibera poporul valahic luptînd împotriva asupritorilor, ușor poate să se întîmple ca prin noi tulburări să

îndrăznească să treacă dincolo de limite, mai ales că aceasta se întîmplă cu toată puterea.” Nobilimea și administrația comitatensă și centrală era preocupată ca mișcarea să nu treacă „dincolo de limite”, adică să nu se transforme într-o acțiune revoluționară de cucerire a drepturilor politice. În acest sens acționează consiliul locotenențial ungar care comunică consistoriului arădean că împăratul a poruncit „ca pomenitul Moise Nicoară la toată mai înainte să se oprească”.⁷

În urma unui incident petrecut în Arad, Nicoară a fost întemnițat la Arad și Giula, și declarat nebun. A stat în închisoare din octombrie 1819 pînă la începutul anului 1821. După eliberarea sa în 1821, Nicoară redactează un nou recurs prevăzut cu anexe în care își exprimă din nou dorința de a părăsi Monarhia. În mai 1824, din ordinul lui Putnic, din nou e arestat și este aruncat în închisoare pînă în luna noiembrie a aceluiași an. De data aceasta, bătrînul său tată, Petru Nicoară și preotul Teodor Șerban din Șiclău au plecat la Viena să ceară împăratului eliberarea lui, care i s-a acordat în noiembrie 1824. Moise Nicoară din nou a luat drumul spre Viena, la sfîrșitul lunii februarie 1825 să ceară îngăduința de la împărat să emigreze din țară. În 25 martie 1825, îmbrăcat în piei de oaie a intrat în cabinetul imperial, dar i s-a refuzat intrarea în această ținută. Oferindu-i-se haine, Moise Nicoară le refuză spunînd: „Eu n-am venit aici ca să cer grație, iertarea sau pomana de la împăratul nostru ci să plec din statele sale, unde fiecare colț este pentru mine imaginea infernului și a celei mai crude nedreptăți. Mizeria mea rănește privirea sa dar el nu trebuie să roșească văzîndu-mă în aceste straie în care m-a adus nedreptatea lipsită de umanitate; eu nu roșesc de asta. Spuneți-i că lozinca sa scrisă pe porțile Vienei (Justitia, regnorum fundamentum) este cea mai insultătoare ironie făcută justiției.” La 29 aprilie 1825 a primit pașaportul.

Înapoiat la Arad, în 15 august 1825, a prezentat în fața a 80 de delegați documentele activității sale în această luptă. Comisia comitatului Arad, însărcinată cu cazul lui M. Nicoară cere să se țină o nouă ședință, în care acesta să prezinte o dare de seamă financiară asupra cheltuielilor efectuate pe întreaga durată a activității sale. Cei 80 de delegați s-au opus, manifestîndu-și încrederea față de tot ceea ce a făcut corifeul lor. În 8 septembrie, Nicoară își predă manuscrisele lui Grigore Călinescu și părăsește pentru totdeauna locurile natale, îndreptîndu-se prin Orșova spre Țara Românească.

Ulterior putem spune, lupta sa nu a fost zadar-

nică, fiindcă lui Moise Nicoară i se poate mulțumi că în 1822 s-a înființat Teologia românească din Arad, și în 1829 s-a ales în fine episcopul român în persoana lui Nestor Ioanovici. În istoria național-bisericească, Moise Nicoară e considerat ca un precursor al mitropolitului Andrei Șaguna.

Expatrierea lui Nicoară a fost un pas dureros pentru ai săi, dar și pentru el, bineînțeles. În acele timpuri, printre românii din Ungaria circula o baladă cu următorul text:

*Merge merge
Cine merge
Merge Nicoară Moisie
C-o scăpat de la robie
De lanțuri împovărate
Asuprit fără dreptate.
Deputat Românilor
Se iasă din sânul lor
Pre carele să-l jelească
Toată limba românească
Împărătesc pas să-i ceară
Să scape din a lui țară.
Să scape din necazuri mari
Pornite de la dușmani.
Pentru neamul său iubit
La temniță osîndit
Patru ani și jumătate
Pentru vorbe de dreptate
Lui Christos asemănare
La robii la-nchisoare.
Christos pentru lumea toată
Pătimi moarte și groapă;
Nicoară pentru Români
Primi fiere și la mîni
Prietenii lui l-au lăsat
Și credința ș-au călcat.
Nicoară fie lăudat
De românii din Banat
Cît Românii vor trăi
Numele i-or pomeni.⁸*

Moise Nicoară însuși, tot în versuri, își descrie durerile și suferințele trăite în timpul luptei pentru cauza național-bisericească a românilor din Ungaria:

*Am avut eu mai nainte
Ca și niște flori
Cari mă iubeau fierbinte:
Frați, părinți, surori.
Eu în toate locurile
Mult rănit eram:
Unde și cu lucrurile
Cinste-mi țineam.
Fui de frunte în a mele
Fapte și cuvinte;
În a mele cheicele*

*Slobod mai nainte.
Acum triste turturele
Pe cheile mele
Umblă numai singurele
Eu oprit de ele
Deputat Românilor
Cîndva eu am fost;
Să arăt nebunilor
Ce rău le-am făcut?
Să știe mișelitatea
Lor și Împăratu,
Că pe mine nici un frate
Nu m-a apăratu
Că amar zilelor mele,
În tot clerul nost,
Înșelăciuni numai grele,
Credința n-au fost.
Pînă ce eram văzut,
Cinstea-mu tot creștea:
Hula, dacă am căzut,
Nu se mai oprea.
Multe feluri am fost ales,
Eu din tinereță
În tinerețe alese
Deci s-or uscat toate.
Număram în vis eu numai
Prietenii cîți eram?
Visurile că trecură,
Toți mă amăgiră.
Singura statornicie!
Știe sfîntul soare:
Măcar că e vrednicie,
M-am pus în prinsoare.
Că am fost tot cu credință
Neamului cu lanțuri
De fer, sufer în temniță
Groaznice necazuri!
Pentru cei ce iubiam foartel
Să rabd gonire,
Foame acum pîn la moarte,
Bun nu am pe nime!
Acum vărs lacrimi de vale,
Neavînd în țeară
Scut; numai suspin și jale,
Voiu să ies afară!
Cîți sunt, toți se veselesc,
Eu vre-o zi de vară
Nu mai am nu mai jelesc
Într-această țară!
Doamne, din această țară,
Rogu-te mă auzi,
Și mă scoate din ocară
Dă-mi un călăuz!
Călăuz și-mi fii lumină,
Noaptea pe răcoare!*

Arătîndu-mi cale lină,
Nainte de soare.
Să mă treacă de părinți
Peste mări departe,
Peste munții neînfloriți
Ca pe Bonaparte!
Să mă treacă de surori
Peste-nalte dealuri
Înfrumusețate cu flori
Mai de multe feluri.
De frați! Unde nici albina
De aci nu este!
Mai mult veste să nu-mi vină
Unde de poveste.⁹

Noua sa patrie îi era cunoscută lui Nicoară încă din timpurile cînd ocupase catedra de latină și germană la Școala domnească din București, în anul 1810. După 1825 și-a petrecut viața în Țara Românească și Moldova, la Constantinopol, Odesa și Petersburg.

Sosit în București, Nicoară a urmărit să difuzeze în noul său spațiu de activitate ideile reformatoare pentru care luptase. În 19 octombrie 1825 a adresat un memoriu principelui **Grigore Ghica**, prin care propunea reorganizarea catedrei de limba latină la „școlile cele mari din București” cerînd ca „încît nu ar fi o pricină împiedicătoare” împotriva lui, să fie numit profesor pentru predarea latinei. Cererea i se respinge, și în anul următor călătorește la Iași, unde asemenea e respins de către principele **Ioan Sturdza**.

În Principate, Moise Nicoară ni se înfățișează ca un înflăcărat apostol al culturii naționale și un neostenit propagator al ideilor reformatoare. Era un om cu o cultură vastă, profundă, inspirată din scrierile enciclopediștilor din Franța, însușindu-și ideile lor occidentale. Nu a fost greu să se convingă, soarta fraților săi „așa ziși liberi” se deosebește atît de puțin de soarta celor „ce zac în robii streine”. Neînțeleș de ai săi, își caută fericirea la Constantinopol, unde, în lipsa unei slujbe în diplomație, prezintă o petiție Sultanului. În această cerere îl roagă pe Sultan să îi facă un loc în armata turcească, la cavalerie, potrivit caracterului și aptitudinilor, accentuînd că vorbește mai multe limbi și cunoaște limba turcă. Refuzat, după cîțiva ani, în 1833 se reîntoarce în Principate, unde e numit revizor al școlilor din principatul Valahiei, sub numele de Nicorescu. (Chiar și în scrisorile adresate familiei, în această perioadă, semnează Nicorescu.)¹⁰ În 1835 și-a pierdut postul.

Părăsind Bucureștiul, în 1838, îl găsim iarăși în Iași, unde la 2 decembrie al aceluiași an termină traducerea memorandumului politic al românilor din

Transilvania, de la 1791, *Supplex Libellus Valachorum Transilvaniae*. „Dacă în ipostatul de răspînditor al culturii naționale Moise Nicoară rămîne în urma lui Gheorghe Lazăr, în schimb ca susținător convins al cauzei românești în fața lumii, el ne apare ca un inovator de drumuri. Era convingerea lui că fără de sprijinul și bunăvoința marilor puteri soarta poporului român, cu greu se va putea schimba. De aci năzuința lui de-a intra în diplomație, de aci seria nesfârșită de memorii prezentate cu diferite prilejuri oamenilor mari ai acelor timpuri în care pledează cu toată însuflețirea pentru cauza sfîntă a Românilor de pretutindeni”¹¹

În 1839 Nicoară a plecat în Rusia rămînînd mai mult timp la Chișinău și Odesa, în tovărășia lui **Alexandru Sturdza** și **Costache Negri**. Tot aici are strînse legături cu Voronzov, guvernatorul Basarabiei care îi oferă catedra de limba română de la facultatea din Petersburg. Din Odesa, Nicoară a plecat la Constantinopol în 26 mai 1840, ajutorat cu bani de Alexandru Sturdza. Aici a stat 10 ani neîntreruși, pînă în 1850, a continuat activitatea de informare a străinătății despre situația românilor. S-a străduit ca străinii să cunoască poporul român, cauzele sale naționale, cultura și literatura română. Cînd Timoni, ministrul Austriei la Constantinopol îi cerea cîteva deslușiri asupra poeziei lui Asachi, în vederea tipăririi unei lucrări intitulată *Critica și literatura unor limbi*, M. Nicoară dîndu-și seama de importanța acestei lucrări nu se mărginește numai la Asachi, ci îl pune în curent pe ministrul Austriei cu scrierile Văcăreștilor cu versurile lui Cîrlova, Aristia, Alexandri și Pogor.¹²

Moise Nicoară se înapoiază la București în 1850. Aici își aranjează manuscrisele – acum acestea se găsesc în Biblioteca Academiei Române –, care pot fi clasificate în următoarele categorii: 1. Studii scrise în timpul studenției; 2. Acte și documente privitoare la lupta românilor pentru episcop român; 3. Studii literare și istorice; 4. Memorii și corespondențe politice; 5. Jurnal de călătorie; 6. Poezii originale și traduceri din literatura universală; 7. Încercări de gramatici, lexicoane, dicționare.

Nicoară a fost un spirit universal care poseda o întinsă cultură istorică literară și filozofică. Din nefericire, preocupările sale filologice nu au fost cristalizate în studii, ci numai sub formă de observații. Poeziile sale scrise în tinerețe, au izul colindelor și cîntecelor de jale și despărțire, nota elegiacă fiind dominantă. Alături de literatura virtuților umane apar temele naturii și dragostei. Cele mai multe poezii au o tematică istorică glorificîndu-i pe români ca națiune. În cele mai

multe cazuri limbajul poetic este facil, nediferențiat de cel practic.

Fiindcă activitatea poetică a lui Nicoară încă nu este studiată, aici prezentăm doar două creații, în vederea definirii unei imagini despre stilul în care a scris. Bineînțeles, și el își are locul în panteonul scriitorilor români din Ungaria secolului al XIX-lea.

Urare de Anul Nou 1803 – pentru sora și cumnatul său

Un șogor și frate

Trimitu-vă carte,
Din străina țară
Prolica Nicoară
Anume Moisie
Care din pruncie
De voi m-am depărtat
Cu streinii mi-am dedat
Cari și amu încă
Inima-mi mănâncă
Nu cercați cum trăiesc
Pe voi cum vă doresc
Că de-ași putea spune
Pe cum s-ar cuvîne
Și a scrie toate
În această carte
Inima v-iar plînge
Curînd nu ați stînge
Că voi știu că-mi credeți
Măcar nu mă vedeți
Dară cari mă văd,
Aceia nu mă cred.
Cu câtă durere
Și de câtă jele
ufletu meu e plin
De neamul cel străin,
Că numai odată
Cu voi laolaltă
Să mă mai întîlnesc
Și cu voi să vorbesc
Cred oiu întineri
Inima-mi va înflori
Cînd la voi moi uita
Și eu voi săruta
Că dăcînd m-am despărțit
De acasă am venit
Ochii mei lăcrima
Iar inima striga:
"Nenoroc! Nenoroc!"
Pentru voi ard în foc
Suspînă și plînge
Nici n-o puteam stinge
Că eu nu v-am putut
Ca să vă fiu văzut
De-un an mergînd pe doi

Nici pe unu dintre voi.

Cu inimă bună
În loc de cunună
ă rog să le luați
/:Și să vă bucurați:/
ceste cuvinte
Cu cuget fierbinte.
omnul cel iubitor
Fie-vă într-ajutor
a să vă viețuiți
Mulți ani și să trăiți
nul nou să ajungeți
Și ca să-l petreceți,
oți cu voe bună
Bine dimpreună
ste scriindu-le
Vouă trimețându-le
ămân mai aplecat
Frate înstrăinat.¹³

Despărțire

Pojon 1806 August
Astă vară mai pe urmă
În care-mi iau ziua bună
Tremurul cu oase-mi se-preună;
Fericită, noapte bună.

Inima-mi de drag aprinsă
Strigă, plînge, se jeleşte
Iar de durori mari învinsă
Se uscă, se veștejește.

Amăgită și rănită
Pentru a sa floricea
În putere slăbănită
Grăește către ea așa:

Oh amar, amar, amar
Ce astă clipită-ntristată
Nejelnică ca un tătar
Nedespărte de olaltă.

De o fiică, fiica mea
Care-n lume o am avut
Afară de ea pe nimenea
Dintre câți am cunoscut.

De cînd în lume am trăit
Pentru frați, surori, părinți
Niciodată n-am, jelit
Ca tine, ca tine nici cei iubiți.

Oh! Leliță, lelișoară-mi
Mândră, mândrulița mea
Cînd te văd în brățioare-mi
Viața nu schim cu nimenea.

*Astă Lilie ce-amu-ți dau,
Inima mea să însemneze
Iar lurbanu su care stau,
Pe tine te încredințeze.*

*Că o picătură de sânge
Vânele pân mi-a umbra
Inima mea tot va plânge
Pe tine pân te-oi afla.*

*A mă uita de viață
Nu-i lucru mare de-un fecior
Dar că nu de a ta față
Pe sfânt soare ție mă jor.¹⁴*

Moise Nicoară, neînțeleș de epoca sa, a avut o bătrînețe chinuită. Spre sfârșitul vieții a orbit, fiind nevoit să trăiască din mila necunoscuților. Acest om, care s-a sacrificat pentru interesele mari ale neamului său, adeseori, nu avea unde să-și odihnească capul și cu ce să-și astîmpere foamea. „Joi, Crăciunul – scris în ziarul său la 25 decembrie 1841 – numai la liturgia sârbească, apoi toată ziua acasă și prânzai seara fasolea ce o fersesem alaltăieri.” În dialogul avut la Constantinopol în 1845 cu pictorul italian Pietro Magniponte, M. Nicoară și-a autocaracterizat viața spunînd: „Viața mea a fost o neconținută luptă pentru neamul meu. Român născut din tată și mamă numele acesta mi-a fost pururea sfânt și ochii mei au fost pururea ațintiți asupra vechilor Romani de la care ne tragem. Am socotit că dacă omenirei întregi nu-i pot fi de folos, încalte să mă silesc biet neamului meu. Aceasta a și fost enorocirea mea și pricina stării în care mă aflui. Am cetit, am cugețat, am experimentat, toate au privit la numele de român, toate au țântit cum s-ar putea veni mai bine în ajutorul neamului românesc. Născut și cresut în religiunea răsăritului, întru aceasta sunt și pururea voi rămânea cu statornicie.”¹⁵

Nicoară a decedat la 10 octombrie 1861 la București, în mare mizerie, fiind înmormîntat în cămașa lui Golescu la Mănăstirea Mihai Vodă. Acad. Cornelia Bodea, în studiul său din 1994 scrie: „dar locul său de veci, locul unde anume i-ar fi mormântul, abia mai târziu am putut presupune cu mai multă încredere că s-ar afla în „cimiteriul de la (biserica) Mavrogheni” , și nu la Mihai Vodă...”¹⁶ Noi am aflat un necrolog în revista *Concordia*, apărută la Pesta, pe care îl publicăm în întregime:

„București 30 decembrie 1864

Despre un eveniment trist am să vă încunștințiez. – Era un bărbat cu preferință distins între Români, mai ales între Românii Banato-Ungureni,

numele lui *Moise Nicoară* (*aici Nicorescu*) din *Giu-la*, com. Aradului ale căruia mari merite și sacrificii, cele făcu pentru dulcea sa națiune, sunt p-acolo încă cunoscute, și la mulți încă în proaspăta memorie, care aici nu se pot atinge numai cu câteva cuvinte, căci viața lui e plină de fapte glorioase, care din toate părțile adunate la un loc, biografia lui va fi una din cele mai frumoase ale celebrilor bărbați români.

Acest venerabil bărbat Moise Nicoară (Nicorescu) în urma totalei sale emigrări din monarhia austriacă, după multele-i călătorii prin România, Moldavia, Basarabia, Rusia, prin Odessa la Constantinopol, d-aici iarăși la București unde fatigatu de fapte mărețe și virtuți (dar numai naționale române) și de zile lungi (aproape 80 de ani, cei mai mulți plini de amărăciune) în *10 Oct. 1861*, adormi în domnul, fiind înmormîntat în cimitirul public, afară la *Mavrogone*. (Subl. Noastră – M. B.)

Subscrisul, cu D. Laurianu, contele D. Rosetti, frații Golești și alți amici, l-am condus și l-am așezat în pămînt: eternă-i fie memoria!

Puținele lucruri ce a avut răposatul, au rămas la D. Alecu Golescu. – Eu despre încetarea din viață a acestui confrate și martir al românilor am scris unor amici de dincolo, dar n-am văzut nici o comemorațiune prin foile publice despre dînsul și zelosul român Moise Nicoară, care pe sine și toată viața sa, de pe pămînt, cu cea mai mare abnegațiune o consacră bucuros, numai ca iubitei sale națiuni și biserecei (ambe atît de asuprite) să le poată cîștiga ceva drepturi, acest martir român, zic, n-ar merita ca faptele lui cele pline de laudă, să se deie uitării așa de ușor; ar fi rușine pentru noi, ca pentru acelea să le remunerăm astfel că-ce rom. greco orientali din Ungaria și Banat îi sunt lui Moise Nicoară mulți datori!

*Năfanu Balasiescu Profan*¹⁷

Moise Nicoară n-a fost înțeleș de contemporanii săi. Calvarul său purtat în lupta pentru episcop român la Arad nu s-a sfîrșit deodată cu trecerea graniței spre Principate. Un alt calvar îl aștepta acolo, lovindu-se de nepăsarea și neînțelegera oamenilor. Precum i-a fost viața, așa i-a fost și sfârșitul. Chinuit de spectrul celei mai cumplite mizerii, el moare uitat de lume, neavînd măcar cămașă în care să fie înmormîntat.

Cu timpul, în amintirea românilor din aceste ținuturi, Moise Nicoară a devenit o figură legendară, un mare erou. El a intrat în legende versificate ca luptător pentru dreptate socială și națională. La sfârșitul acestui studiu, facem cunoscut poezia scrisă de **Nicu Stejărel**, care a fost pre-

zentată la adunarea generală a Reuniunii Învățătorilor, organizată la Giula, în anul 1905.

*Geniul lui Moise Nicoară
cătră orașul Giula
(Cu ocaziunea adunării generale a
reuniunii învățătorilor români de la
școalele confes. Ort. Rom. din protopop.
arădene I-VII. ținută în Giula la
23-24 iulie 1905).*

*Ție, Doamne-ți dau mărire,
Prea puternic Dumnezeu,
Care-ai scos cu-nsuflețire
Din lupte poporul meu!*

*Prin furtune, prin războaie,
Prin amar și prin năcaz
Trecutu-l-ai; și azi lumii
Datu-l-ai ca neam viteaz.*

*Cine luptă luptă dreaptă
De și-nvins e, ori zdrobit
Azi sau mâne, dar poimâne
Tot va fi sărbătorit.*

*Căci dreptatea e dreptate
Și în cer și pe pământ
Și de-i spargi tu astăzi capul:
Mâne ea te-aruncă-n vânt!*

*Am luptat și eu în viață,
Am ajuns și-ntemnițat;
Am dat pept cu nedreptatea,
Dar de neam nu m-am lăsat.*

*Nu, căci omul fără cumpăt
Care-și uită neamul său,
Judecat-e și de lume
Și de bunul Dumnezeu!-*

*Am murit în depărtare
De căminul strămoșesc,*

*Dar ultima mea oftare
A fost ca să te găsec:*

Giulă, mare și măreață
*Oraș vrednic de iubit,
Unde eu atâtea zile
Am trăit prea fericit!*

*Unde pentru-ntâia oară
Soarele m-a desmerdat
Și măicuța mea iubită
Cu cântări m-a legănat!*

*O, tu Giulă drăgălașă,
Cuibul meu cel mult iubit,
De-am fost năcăjit vr-odată
Azi mă simț prea fericit:*

*Că te văz în serbătoare,
Azi ești beată de amor,
C-ai primit în sînu-ți dulce
Ceta-nvățătorilor!*

*Adevăr e..- Fapt-aceasta?
Ori e vis înșelător?
Ați putut voi pân-acuma
S-arătați atâta spor?*

*Sau că eu din înălțime
Nu mai văd până la voi? -
Ba-eu văd, că nori și ceață
Să desfac... griji și nevoi,*

*Fug din cale; și eu văd:
Hora voastră încheiată
Sufletu-vă înălțat,
Cum n-a fost el nici odată,
Pe pământ cât eu am stat!*

*Pentru-atâta înfrățire
Zice-vă sufletul meu,
Zice-vă cu fericire:
Nainte! Cu Dumnezeu!*

NOTE

1. Familia Nicoară a obținut diploma de nobilitare în anul 1627 de la împăratul Ferdinand al II-lea. Strămoșul lui Moise Nicoară, cel ce obținuse nobilitatea, se chema Ștefan Nicoară (Nyikora).
2. „Când a venit vremea să meargă la școală românească, învățătorul „sârb” știa că e băiatul lui Petru Nicoară și fiindcă era prea mic, nu-l chinua cu învățătura, ci-l lăsa să „doarmă” cu ceasurile. S-au schimbat însă dascălii sârbi și au mai venit și români, cum a fost unul Melentie din Lipova. „Acesta era om cu idei sau cu judecată pătrunzătoare și cu politețe, dar înfocat”. S-a apucat la muncă cu șco-

larii și i-a învățat ceaslovul, psaltirea și cântările bisericesti în românește, de unde până atunci știau numai „Doamne miluește”. Să tot fi avut 7-8 ani, când deveni cel mai devotat ajutor al dascălului la condus corul în biserică, căci avea și „glasul mai bun”, și era „socotit întie la învățatură”. Și cât de frig ar fi fost iarna, că-i degerau și picioarele până la lacrimi, nu dezerta de la postul de încredere. Se născuse de pe atunci în el spiritul jertfirei de sine pentru ducerea la bun sfârșit al lucrului început. Și rezultatele au fost îmbucurătoare, căci – își aducea aminte M. Nicoară în notele sale autobiografice de

mai târziu – cum prin el „a introdus (dascălul Melentie) cântarea rumânească în biserică”. Lacrimi de bucurie vor fi apărut în ochii mamei la primul triumf al feciorului ei; iar bunica „draga măicuță” de câte ori se ruga de nepot să citească din psaltire sau să-i cânte românește; ea rostea rugăciunile în sârbește, fără să cunoască o vorbă sârbească, „precum nime în tot orașul și chiar în împrejurimi”. Așa apucase din tinerețele ei și nimeni nu o mai învăța-se altfel.

„Cam pe la 9-10 ani” a intrat la școala ungurească. Jocurile naive ale primei copilării muriseră. Era acum unicul Român care mergea între străini la învățătură. Școala era departe, în cartierul unguresc al orașului, și fizionomiile ce le întâlnea în drum nu mai erau ale Românilor. Dușmănia i se năștea pe nesimțite în suflet. Trebuia să le arate cine era și ce putea un Român, fie el și singur între atâția străini. Îndrăzneala și sprinteneala nu-i lipseau. „În lupte copilărești, în fugă, în jocuri, în sărituri” era neîntrecut; „în asvârlit nici atât”... și camarazii „nu scăpau nescărmănați cât și părinții lor se plâneau des către tata”.

Mai departe, tot mai departe îl îndemna dorul de învățătură. La Oradea erau școli latinești. Acolo se învăța mai mult decât știa el. Și acolo va merge și va învinge. Depărtarea lui în „străinie” rănea însă adânc sufletul tăcut și plâpând al mamei sale. Când n-ar fi dat să-l aibă veșnic lângă ea – și totuși dorința de a-l vedea „om mare” o domina. Își simțea puterile prematur istovite, și căuta acum ca ultimele sfaturi către cel mai iubit dintre copii să i le dea de călăuză pentru tot restul cât ar fi despărțiți... „ea văzând cu ochii. Pe fața-i „bălană” apăruseră simptome pe cari le trăda albeața și transparența pielii. Rămăsese stabilit ca Moise să fie dus la școală în Dumineca Tomii, pentruca ouăle roșii să le poată ciocni încă în casa părintească. Primăvara însă nu era tot atât de îngăduitoare. Ea își reclama tributul de vieți și trimisese cosașul în căutare.

Așa s-a oprit moartea în casa Nicoreștilor în Sâmbăta floriilor, deslănțuind la plecare tragedia unui soț rămas văduv în floarea vârstei de 35 ani și a patru copii orfani.

Era prima durere! Cumplită!

Să tot fi avut 11–12 ani.

Pentru un copil cu sensibilitatea atât de pronunțată ca aceea a lui Moise Nicoară, încercarea fusese prea crudă. Locul mamei nu-l mai putea ocupa nimeni în sufletul său. Îi murise norocul, îi murise apa vie care i-ar fi dat puteri uriașe să înfrângă răul. Amintirea acestor momente din viața sa îi va stoarce lacrimi și la 62 de ani când le așternea pe hârtie. În 1836, când evoca trecutul, scria: „Fie iertate aceste puține inimii ceea ce și acum cu dor le simt în vârsta de 62 ani”.

(Cornelia Bodea, *Moise Nicoară (1784–1861) și rolul său în lupta pentru emanciparea național-religioasă a românilor din Banat și Crișana*, Arad, 1943, p. 15–16.)

3. C. Bodea, *ibidem.*, p. 37.

4. Aradul. *Permanentă în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 206.

5. Nicolae Bocșan, *Contribuții la istoria luminismului românesc*, Timișoara, 1986, p. 333.

6. „În vremea umblării și rămîinerii lui Moise Nicoară la Viena, dânsul se angajase la mari datorii bănești. Între cei ce-l finanțau trebuie să-l așezăm la prim loc pe tatăl său, Petru Nicoară. Dar mai erau și alții (...). Insuși M.Nicoară în jalba sa din 15 Au. 1819 către împăratul ne arată cu numele și sumele împrumutate, pe cei ce-l împrumutaseră la Viena, până la suma de 13.383 fl. Între aceștia era și S. Vulcan cu 2.100 fl.; apoi Petru Nicoară cu 2.000 fl.; cheltuielile celor trimiși la Viena 2.400 fl.; apoi o „deputație” la Sinod 500 fl, un împrumut de 2.000 fl. de la comunitatea evang.-luterană din Szarvas; contribuții de la arhimandriții români Nestor Ioanovici de la mrea Beșenovo și Isaia Mihailovici de la Bezdin; protopopul Gh. Chirilovici din Galșa 1.000 fl., protopopul Teodor Popovici de la Chișineu 1.405 fl. și a. între cari și 743 fl. bani ai lui Moise Nicoară. (...)

Tatăl lui Moise Nicoară a mers atât de departe în jertfele pentru sprijinirea acțiunii fiului său, încât nu numai a jertfit de la sine, ci s-a băgat și în datorii pentru cauză. Așa s-a făcut cu împrumutul din Szarvas, pentru care i s-a făcut proces de despăgubire și i-a fost primejduită averea, prin procedură sumară fără judecată în toată forma. De aceea – concomitent cu procesul început la Comitatul Aradului pentru asigurarea de la „națiune” a datoriilor făcute pentru ea la Viena, - decurgea și procesul împotriva lui Petru Nicoară care ca nobil, se jălbește și el la împăratul cerându-i ocrotire: ca datoriile în chestia scaunului de episcop românesc să fie încasate de la „națiune”, iar lui să nu i se facă mizerie cu execuție fără judecată. Dar autoritățile, firește rămăneau nepăsătoare, judecata mai întârzie; datoriile deveneau tot mai presante și situația tot mai insuportabilă.

Astfel, Moise Nicoară ajunsese, cât îl privea, la hotărârea să se expatrieze. (...)

Familia Nicoară și după asta rămâne tot încurcată în acele datorii. Și fiindcă nu fusese satisfăcută s-a adresat, la 1878 și episcopiei Aradului, pentru rebonificarea cheltuielilor sale. Dar și de astădată, în zadar...”

(Gh. Ciuhandu, *Un „nobil” român – Moise Nicoară*, În: *Omagiu lui Ioan Lupaș*. La împlinirea vârstei de 60 de ani August 1940, București, 1943, p.160-163.)

7. Vasile Popeangă, *Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului 1721–1821*, Arad 1974, p. 69.

8. *Dreptatea*, 1894, Nr. 221.

9. *Tribuna Poporului*, 1897, Nr. 126. (Această poezie, prima dată, a fost publicată în revista *Familia* din 1872 de învățătorul Ioan Iovița din Banat.)

10. Melentie Nica, *Moise Nicoară (1784–1861)*, În: „*Mitropolia Banatului*”, 1985, Nr. 3-4, p. 179.

11. Ascaniu Crișan, *Moise Nicoară în Țara Românească*, În: „*Hotarul*”, 1937, Nr. 7. p. 1 95.

12. *Ibidem.*, p. 196.

13. C.Bodea, *ibidem.*, p. 134.

14. *Ibidem.*, p. 137.

15. A. Crișan, *ibidem.*, p. 196.

16. Acad.Cornelia Bodea, *Moise Nicoară, 1784–1861*, În: „*Simpozion*”, Giula, 1995, p. 7.

17. *Concordia*, 1865, Nr. 4., 14/26 ianuarie.

Iulia Kaupert

Radiofonia, mijloc de păstrare a identității românilor din Ungaria

„Un bun jurnalist – prin educație sau prin instinct – are un simț interior al obiectivității și își poate găsi drumul, prin intermediul bunului simț, și nu cu ajutorul semanticii torturate care despică firul în patru – pe terenul minat al angajamentului de obiectivitate. Un lucru este sigur: dacă jurnalistul nu reușește să se descurce, propaganda va lua curînd locul informației autentice.”

Arnold Hadwin, editor la **Bradford Telegraph & Argus**

Este evident, că în toată Europa interesul ascultătorului se îndreaptă din ce în ce mai mult către radioul care se apropie de preocupările imediate ale cetățeanului, circumscrise mediilor zonale. Este la fel de evident că în întreaga Europă, dincolo de preocuparea îndreptățită pentru afirmarea datelor esențiale ale identității naționale, Radioul are datoria de a deschide și a consolida calea spre edificarea unui continent liber și unit, integrat. Radioul există și trăiește prin oamenii săi. Cu cât aceștia vor fi mai instruiți, cu atât performanțele lor vor fi mai mari. Puterea radiofoniștilor stă în profesionalism și numai printr-un profesionalism de calitate vor fi în măsură să definească și să orienteze un viitor pe măsură radiourilor regionale.

Azi auzim tot mai des despre mondializare, globalizare, integrare. Cît de adînc ne afectează pe noi, oamenii de rînd? Locuitorii planetei sînt mai mult confrunțați cu detaliul cotidian, și prea puțin îi interesează problemele globale. Care va fi soarta culturilor naționale și a valorilor spirituale sedimentate în milenii în diferite zone ale planetei albastre, care azi, prin diversitate și autonomie, dau complementaritate și armonie spiritualității universale? Sîntem și vom fi încă mult timp, poate pentru totdeauna, oamenii zonei și orașului în care trăim. Oamenii caută informații despre lumea care îi înconjoară, răspunsuri la întrebările lor de fiecare clipă. Absorbim în fiecare zi o mare cantitate de date despre fenomene, fapte, întîmplări recente sau previzibile din zona în care trăim. În fiecare dimineață, înainte de a intra în programul zilei, avem nevoie de substanța tonică a informațiilor cu caracter general, dar mai ales date despre mediul în care trăim, muncim, călătorim, ne distrăm sau ne întristăm împreună cu familia, vecinii și prietenii. Avem nevoie de informația de lîngă noi. Avem nevoie acută de informația-instrument practic, util, pentru măruntele dar importante noastre decizii cotidiene.

Studiile și cercetările din diferite țări indică ra-

dioul drept prima, cea mai comodă și cea mai accesibilă sursă de informații. Funcțiile de informare și educare, de cultivare a valorilor culturale naționale și universale sînt atuurile posturilor de radio. Ascultătorul ar vrea însă ceva mai mult. El simte nevoia unui partener apropiat care îi cunoaște localitatea și problemele și care îl poate ajuta și sfătui în tot cursul zilei. El așteaptă răspunsuri la întrebările lui care să-i economisească timpul și să-i facă ziua mai plăcută, mai reconfortantă. El vrea să fie avertizat și protejat, orientat și binedispus. Ascultătorul dorește ca radioul să-și inspire programele din problemele lui, din zona în care el trăiește. El vrea să se regăsească în mesajele difuzate, care trebuie să se identifice, la rîndul lor, cu realitatea din preajma lui.

Există un asemenea post de radio?

Da, există. Această menire o are emisiunea radiofonică în limba română realizată cu și pentru românii din Ungaria, emisiune ce își focalizează programele pe zonele și localitățile locuite de români, răspunzînd astfel interesului de informații zonale și locale pe care îl resimțim cu toții.

Ce își propune această emisiune?

1 Respectarea identității noastre și integrarea firească a acesteia în spiritul național;

1 Păstrarea limbii materne;

1 Promovarea valorilor autohtone;

1 Elaborarea unor programe speciale pentru diferitele categorii de vîrstă;

1 „Deschiderea microfonului” pentru ascultători, pentru ca aceștia să devină coproducători și beneficiari ai emisiunilor noastre;

1 Modernizarea continuă a programelor;

1 Extinderea cooperării cu instituții similare din România și elaborarea unor proiecte comune;

1 Dezvoltarea rețelei de corespondenți locali.

Iar rezultatul? Zi de zi, radiofoniștii muncesc, gîndesc cu un singur scop: să rămîna UN PRIETEN MEREU APROAPE.

SCURT ISTORIC AL RADIOFONIEI ROMÂNE DIN UNGARIA

În Republica Ungară funcționarea mass-media a minorităților naționale și etnice este reglementată și garantată prin lege. Prin ratificarea Convenției cadru privind Protecția Minorităților Naționale a Consiliului Europei și a Cartei Limbilor Europene Minoritare sau Regionale, țara noastră și-a asumat răspunderea de a lua toate măsurile în interesul includerii în mass-media publică a unor programe în limbile minorităților.

*În Republica Ungară informațiile și opiniile pot fi transmise liber pe calea undelor, emisiunile publice pot fi receptate liber. Emisiunile nu pot lovi în drepturile omului și nu pot stârni ură împotriva persoanelor, popoarelor, națiunilor, confesiunilor, minorităților naționale sau etnice.**

Radiodifuziunea Maghiară emite emisiuni radiofonice în limba **fiecărei* minorități conlocuitoare începând din anul 1998. Astfel spațiul de emisie se ridică zilnic la peste 10 ore. Spațiul cel mai larg îl au slovacii (870 de minute pe săptămână), urmați de croați, germani și români cu 840 de minute pe săptămână. Minoritatea sârbă dispune săptămânal de 630 de minute de emisie, românii de 180 de minute, iar slovenii de 60 de minute. Bulgarii, grecii, polonezii, armenii, rutenii și ucrainenii se prezintă cu un program de 30 de minute pe săptămână, emisiunile alternând zilnic. Emisiunile pe țară sînt difuzate în orele serii, între 18:30 și 21:30, pe undele URH OIRT și pe undele posturilor teritoriale de radio.

O altă emisiune cu și despre minorități, în limba maghiară, intitulată „Egy hazában” a fost creată pentru răspîndirea valorilor culturale ale naționalităților în rîndul populației majoritare. Această emisiune se prezintă în fiecare zi de sîmbătă între orele 13:00 și 13:30, fiind difuzată de postul public de radio Kossuth.

În acest an, la 26 iulie, *Redacția Română a Radiodifuziunii Maghiare* a împlinit 21 de ani de la prima apariție în eter. Sediul redacției române la începuturi a fost la Studioul din Szolnok, fiind studioul cel mai apropiat de comunitățile românești și de granița cu România. Primul redactor al emisiunilor în limba română a fost Ștefan Frătean.

La 1 iulie 1987, se înființează la Seghedin studioul teritorial al Radiodifuziunii Maghiare. În acest moment redacția română este transferată de la Szolnok în orașul de pe malul Tisei iar spațiul emisiunii extins. Transferarea redacției la Seghedin s-a dovedit a fi benefică, pentru că aici exista un centru spiritual românesc format în jurul Catedrei de Română a Institutului Pedagogic Juhász

Gyula. Tot aici funcționa și redacția română a Televiziunii Maghiare, începînd din anul 1982.

În anii de început, emisiunile în limba română s-au redactat sub lumina ideologiilor vremii. Odată cu schimbarea regimului, din 1988, și emisiunile radiofonice își schimbă tonul: devin mai deschise, mai critice, mai obiective. Un an de importanță majoră este anul 1989, cînd este difuzat în eter primul program religios. Programele religioase, legate de numele lui Tiberiu Boca, reflectau toate confesiunile românilor din Ungaria: ortodoxă, greco-catolică, baptistă și penticostală. Emisiunile religioase sînt difuzate și la ora actuală, programele ortodoxe alternînd cu cele baptiste.

Din anul 1990 spațiul emisiunilor radiofonice în limba română se extinde. Sînt difuzate zilnic 20 de minute, emisiuni pe țară, cu excepția zilei de luni. Extinderea spațiului de emisie trage după sine și extinderea redacției: al doilea angajat al Redacției Române este Ștefan Crâsta. În toamna anului 1990 Ștefan Frătean părăsește redacția, locul lui fiind preluat de Petru Cîmpian, profesor al Catedrei de Română a Institutului Pedagogic „Juhász Gyula” din Seghedin.

La 1 ianuarie 1991 spațiul emisiunilor crește la 30 de minute și sînt difuzate zilnic.

Ultima etapă a dezvoltării programelor radiofonice în limba română începe în luna iulie a anului 1993. Efectivul redacției crește la 5, iar timpul de emisie la 120 de minute zilnic, din care 90 de minute program regional și 30 de minute program pe țară. Primii cinci angajați ai noii redacții sînt: Gyöngyi Mocan, Ana Cioca, Petru Cîmpian, Adam Bauer și Vasile Gurzău, toți (cu excepția lui Petru Cîmpian) fiind absolvenți ai Catedrelor de Română din Budapesta și Seghedin. Din 1993 componența redacției se mai modifică, pleacă Gyöngyi Mocan, Ana Cioca și Vasile Gurzău, și vin în locul lor Anamaria Brad, Eva Iova și Iulia Kaupert. Din anul 2001 locul Anamariei Brad este preluat de Monica Rocsin.

La ora actuală programele radiofonice românești pot fi receptate pe postul de radio Kossuth, bandă estică, pe frecvențele 66,14 și 66,29 MHz. Programele regionale sînt transmise de luni pînă vineri între orele 10:30–12:00, iar sîmbătă și duminică între orele 14:30–16:00. Emisiunile pe țară pot fi receptate nu numai pe banda estică, ci și pe cea vestică, toate emisiunile de naționalitate fiind difuzate și de către cele 10 posturi teritoriale ale Radiodifuziunii Maghiare. Astfel emisiunea în limba română poate fi receptată practic pe tot cuprinsul țării.

În cele ce urmează vă prezentăm structura

emisiunilor radiofonice românești difuzate la ora actuală, în vederea demonstrării faptului că radiofonia este un mijloc de păstrare și promovare a limbii și culturii, semne ale identității românești din Ungaria.

„ÎN LIMBA MATERNĂ”

Emisiune radiofonică regională în limba română

Cu acest semnal începe zi de zi emisiunea regională în limba română. Emisiunile regionale, avînd un spațiu de 90 de minute, sînt emisiuni informative, distractive, educative și culturale. În cadrul acestor emisiuni se tratează nu numai probleme privind minoritatea română, dar și teme de interes general, teme prilejuite de evenimentele petrecute în România și în lume. O lege nescrisă a redactorilor este ca, în general, emisiunea radiofonică să conțină 50 la sută text și 50 la sută muzică.

Emisiunile radiofonice au o structură bine definită. Ele debutează întotdeauna cu o introducere și timpul probabil. Urmează știrile, evenimentele și aniversările calendaristice, apoi reportaje și interviuri din viața românilor din Ungaria (și nu numai). Muzica joacă și ea un rol important în realizarea emisiunilor. În programele regionale se difuzează în general muzică românească populară și ușoară, dar realizatorii se adaptează și unor evenimente, cum ar fi de exemplu aniversarea zilei de naștere a vreunui compozitor (Verdi de ex.), sau decernarea unor premii internaționale (Grammy de ex.) În aceste cazuri bineînțeles și muzica internațională primește spațiu în emisiunile regionale.

În cele ce urmează vom dezbate pe larg diferitele categorii de programe.

ȘTIRILE

Ce sînt știrile?

„Noutate; raport sau descriere a unor evenimente sau întîmplări recente, prezentate sau asimilate ca informație nouă; întîmplări noi, ca subiect de relatare sau de discuție.

(Oxford English Dictionary)

Conform definiției din dicționar, știrea nu este evenimentul cu valoare de știre în sine, ci mai curînd „raportul” sau „relatarea” evenimentului. Discursul se transformă într-o poveste cu înțeles, așa cum vorbirea se compune din elemente ale limbajului.

Știrile reprezintă o instituție socială și culturală, avînd în mare parte aceleași caracteristici. Instituția știrilor cuprinde un subsistem specific di-

ferențiat din cadrul limbajului, și se bucură de o poziție privilegiată și recunoscută în ierarhia valorică a culturii noastre.

În emisiunile regionale știrile sînt prezentate la o oră fixă, cu cinci minute după începerea ediției, și reluate la ora 11:30. Redactorul știrilor (care este de aproape opt ani același) încearcă să informeze auditoriul despre majoritatea întîmplărilor petrecute în sînul comunității române. Blocul informativ are un spațiu de cca. cinci minute, și de obicei debutează cu știrile locale, după care urmează pagina externă. Aceasta prezintă evenimentele din România care pot interesa ascultătorii, legate de politică (relații bilaterale, vizite și tratative la nivel înalt, alegeri), de religie (Biserica Ortodoxă Română, vizita Papei Ioan Paul al II-lea în România), de mediul înconjurător (poluarea cu cianuri a râului Tisa, inundațiile din primăvară), de cultură (Anul Eminescu, Anul Brîncuși), de domeniul social și economic (febra aftoasă a animalelor, de ex.). De asemenea pagina externă se ocupă și de problema extinderii Uniunii Europene. Avînd în vedere că atît Ungaria cît și România doresc să devină cît mai curînd membre ale organizației continentale, acordăm spațiu și informațiilor referitoare la progresele făcute în acest sens de cele două state. Spre finalul buletinului de știri sînt remarcate evenimentele sportive majore și bineînțeles date despre starea și evoluția vremii. Trebuie să reflectăm puțin și asupra limbajului. Sistemul nu ne dictează *ce* să spunem, ci determină *modul* în care producem un enunț care este înțeles și are sens pentru noi și pentru ceilalți. Limbajul știrilor este cel literar, avînd în vedere că scopul nostru este nu numai de a informa, dar și de a cultiva limba maternă. De multe ori însă sîntem nevoiți să transcriem, să modificăm textul, pentru a asigura o înțelegere mai bună de către ascultători. Este o sarcină destul de grea, avînd în vedere că marea majoritate a ascultătorilor noștri sînt oameni de la sate, care vorbesc limba arhaică. Totuși, dacă vrem să urmărim zi de zi evenimentele petrecute în lume, trebuie să ne adaptăm cerințelor vremii, să cunoaștem și să facem cunoscute chiar și neologismele. În ce privește știrile din Ungaria, trebuie specificat că redacția – din punct de vedere politic – încearcă să se situeze la echidistanță de toate părțile (după cum redactorul-șef Petru Cîmpian accentuează de nenumărate ori). Astfel buletinele de știri relatează despre toate evenimentele politice (AȚRU, întîlniri cu conducători politici din România), culturale (UCRU, simpozioane, tabere, concursuri, spectacole, festivaluri, etc.), de învățămînt (situația școlilor, posibilități de concurs, început de an școlar,

instituții superioare de învățământ, balul panglicii), sociale, sportive, ș.a.m.d. Obținerea știrilor autohtone se face prin culegerea informațiilor de la diferitele instituții locale (autogovernări de minoritate, primării, școli). Din păcate, redacția are prea puțini colaboratori în localitățile românești din țară (cum este de ex. dl. Vmirjáncki József din Apateu, sau Ștefan Frătean, consilier la Oficiul pentru Minorități Naționale și Etnice din Ungaria), și deși s-au făcut demersuri pentru a antrena membri comunității românești în acest proces de transmitere a informațiilor – avînd în vedere că ar fi de interesul ambelor părți, precum și a întregii comunități să afle despre evenimentele, succesele obținute -, acestea au rămas fără ecou.

Singura relație strînsă pe care o are redacția română este relația cu redacția săptămînalului „Foaia Românească” din Giula. Redactorii de la cele două mijloace mass-media fac aproape zilnic schimb de informații. Cu atît mai mult, cu cît directorul „Foi Românești”, Eva Iova – fiind în același timp și redactor al postului de radio – este conștient de rolul pe care îl are radioul în răspîndirea știrilor. Dintre toate organele mass-media românești din Ungaria radioul este cel mai eficient, cel mai rapid, care poate da informații la zi.

RELATĂRI, CORESPONDENȚE

Tot de domeniul informațiilor aparțin și relațiile, corespondențele primite din diferite colțuri ale Ungariei și din străinătate. Această rețea funcționează mai bine decît în cazul știrilor. Astfel, săptămînal emisiunile românești sînt informate despre evenimentele din Giula, centru cultural al românilor din Ungaria, prin colaboratori ca Edda Illyés, redactor la Foaia Românească sau eleva Andreea Gurzău de la Liceul Nicolae Bălcescu.

Și dacă vorbim despre relatări, trebuie amintit faptul că redactorii de la emisiunea „În limba maternă” sînt prezenți la mai toate manifestările organizate de comunitate, despre aceste manifestări se fac relatări telefonice de la fața locului, ascultătorul fiind primul care află informații proaspete.

Printre corespondenții postului de radio îi găsim și pe Simona Pele de la Radio Timișoara, precum și pe Cornel Mata din Vîrșeț, Iugoslavia. Simona Pele relatează în fiecare zi de vineri despre evenimentele majore din România, precum și despre cele din Banat, zonă care aparține microregiunii în care trăim. Corespondențele lui Cornel Mata, difuzate tot vineri, sînt adevărate revelații ale limbii române. Din relatările domniei sale reiese dragostea față de limba maternă, de neamul românesc. Aflăm săptămîna de săptămî-

nă despre acele numeroase manifestări, în marea lor majoritate culturale, care sînt organizate de mica comunitate românească din Voivodina (românii din Banatul sîrbesc sînt cam în același număr ca și românii din Ungaria).

EMISIUNI PENTRU TINERET

Printre preocupările primordiale ale redacției se află și educarea tineretului, transmiterea valorilor lingvistice și culturale, a tradițiilor comunității românești din Ungaria. În acest scop a lansat Eva Iova în luna februarie a anului 1999 emisiunea „De la pașpe la opșpe - Liceenii”, emisiune care – cum reiese și din titlu – este orientată în primul rînd către tinerii de la Liceul românesc din Giula. Avînd în vedere că ora de transmisie este nefavorabilă (tinerii sînt la școală), s-a încercat ca emisiunea de 30 de minute, împărțită de trei ori în zece minute, să fie difuzată pe coridoarele liceului, în pauză, dar condițiile tehnice ale școlii nu au permis acest lucru.

Programul pentru tineret conține știri legate de viața tineretului, interviuri (cum a fost recent interviul cu Gheorghe Berenyi, student la ELTE, inițiatorul primei organizații românești pentru tineret din Ungaria), scenete literare și bineînțelele muzică ușoară de ultima oră.

Tot pentru educarea tinerilor Anamaria Brad a inițiat în anul 2000 serialul „Cuvinte potrivite” (care se prezintă joi), serial de cultivare a limbii române, realizat împreună cu profesoara Mihaela Bucin. Sub forma unui dialog liber, ușor și cîteodată cu un ton de umor, emisiunea dorește să atragă atenția asupra formelor corecte ale cuvintelor, expresiilor folosite în limba română.

Din anul 1998 în fiecare zi de sîmbătă poate fi ascultată emisiunea de muzică ușoară „Party-time”. Această emisiune își propune să prezinte toate noutățile din lumea vedetelor românești și internaționale, precum și evenimentele muzicale din lume. Astfel tinerii pot afla despre cele mai noi discuri, cele mai noi formații românești, redactorul (Iulia Kaupert) încercînd să prezinte pe calea undelor secvențe de pe aceste albume. Nu lipsesc bineînțelele nici informațiile despre festivalurile binecunoscute (Mamaia, Cerbul de Aur – Brașov, Grammy, Eurovision, British Music Awards, etc.)

„Engleza pe înțeleșul tuturor” – o tînără talentată studentă, Luminița Jivu, care își face studiile la Seghedin la facultatea de limba engleză, s-a angajat – la cererea redacției – să introducă tineretul în tainele acestei limbi de circulație mondială. Materialul realizat de Luminița Jivu este

ușor de înțeles, de receptat și de urmărit. Prezența lecției de engleză pe undele postului de radio în limba română poate fi justificată și de faptul că în materie de limbi străine vorbite Ungaria se află pe ultimele locuri din Europa. Un alt argument este schimbarea sistemului examenelor de admitere la facultăți, care prevede mai nou și prezentarea unei diplome de limbi străine.

O nouă inițiativă este emisiunea pentru copii de până la 14 ani. Programul este realizat de doi studenți în anul I la Institutul Pedagogic „Juhász Gyula” din Seghedin, care s-au angajat să prezinte în mod educativ un mic montaj de cântece și poezioare pentru copii. Tinerii sînt îndrumați de profesoara Ana Hoțopan.

MAGAZINUL VÎRSTNICILOR

Din anul 1998 sînt redactate de Eva Iova emisiunile dedicate generației a treia, emisiuni ce se bucură de o mare popularitate în rîndul oamenilor în vîrstă. Structura este aceeași ca a emisiunii pentru tineret, dar bineînțeles știrile vizează preocupările oamenilor în vîrstă, interviurile prezintă oameni simpli, de la țară, activitatea cluburilor pensionarilor, etc. Spre sfîrșitul fiecărei ediții ascultătorii pot auzi și sfaturile medicului. Iar dacă în „Liceenii” se pune accent pe muzica ușoară, în „Magazinul Vîrstnicilor” rolul principal revine interpreților de muzică populară, de muzică lăutărească și romanze. Programul dedicat generației a treia se prezintă o dată pe lună, în zi de vineri.

LUMEA FEMEILOR

Tot din anul 1998 este prezentă pe undele postului de radio și emisiunea „Lumea femeilor”, realizată în aceeași structură de Eva Iova. În cele 30 de minute dedicate sexului frumos (și nu numai) sînt prezentate știri și informații, interviuri cu cunoscute personalități feminine (de ex. actrița Maia Morgenstern, regizoarea Beatrice Bleonț). O rubrică permanentă este cea intitulată „Femei celebre”, în care este povestită viața unor personalități din trecut care au marcat istoria românilor. Moda este prezentă și ea în „Lumea femeilor”, la fel ca și sfaturile pentru gospodine și mămici. Adică tot ceea ce poate interesa femeia milenului III.

PE UNDELE EUROPEI – emisiune realizată în cooperare de studiourile de radio Timișoara și Seghedin

Ținînd cont de situația geografică a zonei în care ne aflăm, precum și de tendințele de integrare

europeană a celor două state, colaboratorii posturilor de radio amintite realizează emisiunea bilingvă „Pe undele Europei” – „Európa Hullámhosszán”. Prima ediție a acestei emisiuni ce oferă populației multiculturale și multilingvistice din Euroregiunea Dunăre–Criș–Mureș–Tisa, s-a difuzat în ianuarie 1997. Programul este redactat de patru radiofoniști care stăpînesc bine ambele limbi: Agneta Nica și Lehócz László (Timișoara), respectiv Petru Cîmpian și Lang János (Seghedin). Bineînțeles, în spatele acestui grup redacțional se află și o serioasă muncă de pregătire, la care lucrează o echipă bine formată de specialiști. Scopul emisiunii este ca cei care trăiesc în zona de frontieră să aibă acces în limba lor maternă la informațiile privind cooperarea. Astfel emisiunea magazin difuzată la două săptămîni, într-un spațiu de 55 de minute, oferă informații despre colaborarea transfrontalieră în diferite domenii: viața publică, economică, socială, culturală, probleme întotdeauna de actualitate. Locuitorii din zonă sînt interesați de probleme, cum ar fi deschiderea punctului de trecere a frontierei Cenad-Kiszombor, reconstrucția căii ferate Timișoara-Seghedin, posibilitățile de participare la tîrguri internaționale, ș.a.m.d.

EMISIUNI RELIGIOASE

Emisiunea radiofonică în limba română difuzează săptămîină de săptămîină, de 11 ani, și programe religioase. Se transmit prin rotație emisiuni baptiste și ortodoxe. În ultimii ani programele au fost redactate de Anamaria Brad, de curînd ele au fost preluate de Monica Rocsin. Emisiunile baptiste se bucură de atenția Bisericii Baptiste din Micherechi, care colaborează la realizarea acestora prin transmiterea permanentă a informațiilor, prin acordarea unor montaje și materiale muzicale, indispensabile pentru întocmirea unui program variat. În programul baptist ascultătorii pot auzi meditații biblice, Biblia sonoră pentru copii și povești.

În cazul emisiunilor ortodoxe situația este mai nefavorabilă, depinzînd doar de strădania redactorului tematica și componența emisiunilor, fără a primi sprijin însemnat din partea Bisericii Ortodoxe Române, deși s-au încercat demersuri și în această direcție. Este trist, pentru că emisiunile religioase sînt cele mai ascultate emisiuni din întregul program al emisiunilor românești. Preoți care colaborează cu redactorul Monica Rocsin sînt doar doi: pr. Aurel Becan (Cenadul Unguresc) și pr. Florin Olteanu (Chitighaz).

EMISIUNI SPORTIVE

„**Competiții, rezultate, recorduri...adică sport**” – cu acest semnal se prezintă în fiecare zi de miercuri emisiunea realizată de Adam Bauer. Săptămîna de săptămîna realizatorul urmărește cu atenție evenimentele sportive, competițiile din țară (de ex. campionatul de fotbal, evoluțiile echipelor din localitățile populate și de români) și de peste hotare. Colaboratorul permanent al emisiunilor este antrenorul Silviu Iorgulescu din Bichișciaba, care analizează meciurile formației „Békéscsabi Előre”.

Tot în emisiunile sportive intră și interviuri realizate cu mari nume ale sportului românesc (de ex. fotbalistul Pițurcă sau gimnasta Simona Amânar), și cu amatori ai unor sporturi ca șahul (Petru Stan) sau pugilismul (campionatul din Chișinău).

REPORTAJE, INTERVIURI

Pe lîngă programele enumerate mai sus, emisiunile radiofonice românești se ocupă cu aproape toate evenimentele, manifestările ce se petrec în sînul comunității noastre, difuzînd interviuri, reportaje, montaje sonore, fie ele de natură politică, socială, economică sau culturală.

Încă de la începuturi toate materialele realizate în teren au fost arhivate, banda magnetică păstrînd astfel momente istorice din viața românilor din Ungaria, voci care nu mai sînt printre noi (Teodor Șimonca, Ilie Ivănuș, Gheorghe Nistor, dr. Petru Mîndruțau, ș.a.m.d.)

Interviurile, reportajele din zilele noastre reflectă situația politică a țării, activitatea Autogovernării pe Țară a Românilor din Ungaria, dar și a Autogovernărilor de Minoritate Română din localitățile noastre. Cultura este omniprezentă în emisiunea „În limba maternă”, prin manifestările organizate fie la Budapesta, fie la Bătănia sau Otlaca Pustă, prin prezența unor personalități de marcă ale vieții culturale din România. O întîlnire cu poetul Mircea Dinescu, cu actorul Florin Piersic sau cu interpretul de jazz Harry Tavitian este o revelație nu numai pentru ascultător, dar și pentru realizator. Datorită undelor radiofonice, acești mari artiști intră și în casele românilor din Ungaria.

REZULTATE

Niciodată în istoria radiofoniei românești din Ungaria nu s-a făcut un sondaj pentru cercetarea audienței. Astfel nici pînă la ora actuală redactorii emisiunii „În limba maternă” nu au date exacte despre necesitățile ascultătorilor. Din discuții întîmplătoare cu oamenii, cu intelectualii, se con-

turează o imagine despre audiența postului. Se știe că, așa cum am arătat mai sus, emisiunile pe țară sînt mai ascultate, decît cele regionale. Se știe că marea majoritate a ascultătorilor sînt oameni în vîrstă, de la sate. Se mai știe, că muzica preferată este muzica populară românească. Dar foarte rar se întîmplă ca cineva să scrie cîteva rînduri, să sune la redacție pentru a comenta emisiunile, pentru a reflecta asupra reportajelor, interviurilor difuzate. Totuși redacția română se bucură ocazional de o vorbă bună, de o carte poștală care sosește la adresa ei care îi dau putere de muncă în continuare. Redacția are un admirator chiar și în străinătate, în Italia. Domnul Bracchi, radiofonist amator, scrie temporar redacției, indicînd exact undele pe care reușește să recepteze programul românesc. Pe domnul Bracchi redactorul Petru Cîmpian l-a sunat la începutul anului 2001, în primele zile ale noului mileniu, convorbirea telefonică intrînd în direct pe postul de radio. Am vorbit mai sus despre colaborarea dintre studiourile de radio din Timișoara și Seghedin. În anul 1998, președintele Radiodifuziunii Maghiare a acordat emisiunii „Pe undele Europei” un premiu de excelență.

În toamna anului 2000, la redacția română din Seghedin a sosit o înștiințare, prin care realizatorii programului românesc au fost invitați la Budapesta pentru a prelua un premiu de excelență, acordat de Societatea Maghiară de Radiodifuziune întregului stuff. A fost o dublă sărbătoare, pentru că redacția română împlinise 20 de ani iar Radiodifuziunea Maghiară își aniversa a 75-a zi de naștere.

Jurnalistul, în primul rînd, lucrează zilnic pentru un public imaginar. În al doilea rînd imaginea jurnalistului despre publicul său se conturează din contactul direct cu ascultătorii. În al treilea rînd, jurnalistul se legitimează în spațiul public prin faptul că vorbește în numele ascultătorilor săi.

Dacă luăm cele două enunțuri din geneză – „La început a fost cuvîntul și cuvîntul a fost de la Dumnezeu și Dumnezeu a fost cuvîntul” – ele pot fi interpretate și în contextul nostru. În același sens, este vorba despre caracterul divin al cuvîntului și al limbii. Este vorba, în al doilea rînd, despre limba română. Cum spunea Goethe, cu un spirit democratic de excepție, „toate popoarele sînt geniale; ele au toate geniul lor”. Putem extinde aceste propoziții asupra limbilor. Fiecare limbă ajunge la un coeficient de maturitate, de maturizare atunci cînd devine limbă literară, iar limba română este de mult o limbă literară. Putem să cunoaștem mai multe limbi și cu fiecare limbă

nouă cunoscută ne deschidem spre un univers spiritual anume, recunoaștem însă cu toții că limba maternă rămâne încifrată în adâncul ființei fie-

căruia. Caracterul literar al limbii române trebuie să fie apărat și promovat – aceasta este sarcina redactorilor emisiunii „În limba maternă”.

BIBLIOGRAFIE

Dr. Demeter Zayzon Mária, *Kisebbségek Magyarországon* 1999, Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal, Budapest, 1999

John Hartley, *Discursul știrilor*, POLIROM, 1999
Societatea Română de Radiodifuziune, „Știrile despre strada mea”, Editura 100+1 GRAMAR, București, 2000

Petru Cîmpian, „*Dragi ascultători...*”, Editura de Carte și Presă „NOI”, Giula, 2000

Vasile Sebastian Dîncu, „*Audiența radio în România*”, Fundația Culturală Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 1998

Kormánybeszámoló, *Kisebbségek Magyarországon*, Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal, Budapest 1999. 86. o.

Imagine din expoziția cu titlul Moise Nicoară în istoriografia română

Aurel Becan

Regizorul Cornel Mîndruțău

– Numele de Mîndruțău este binecunoscut pentru comunitatea noastră. Pr. dr. Petru Mîndruțău, mutat la cele veșnice în 1995, la vîrsta de 91 de ani, a fost primul vicar ortodox român din Ungaria. Fratele său, părintele Cornel, care la fel nu mai este printre noi, 50 de ani a slujit patru parohii din județul Bihor, fiind într-o perioadă singurul preot român din această zonă. Regizorul Cornel Mîndruțău este nepotul părintelui. Anul trecut, la Festivalul Filmelor Maghiare, cu creația „Nu mai am nici o dorință” („Nincsen nekem vágyam semmi”) a cîștigat premiul I, în categoria „debut regizoral”. Succesul a continuat și în anul acesta, cînd cu pelicula „Afta”, Cornel Mîndruțău din nou a primit premiul I.

În cele ce urmează, vă prezentăm fragmente din interviurile realizate cu regizorul și cu tatăl său Cornel Mîndruțău, interviuri care au avut loc în vederea unor filme-portret prezentate în emisiunile „Ecranul nostru” (4 iulie 2001) și „Együtt”.

Cornel Mîndruțău:

– Tatăl meu în 1939 a venit la Jaca. A slujit aici pînă la sfîrșitul anilor '80. Perioada aceasta a fost foarte lungă și grea. Înainte de 1945, ca și minoritar a dus-o deosebit de greu. Apoi, după '45 preoții nu erau agreați de sistemul comunist. În calitatea sa de preot a încercat să adune turma, să dizolve disensiunile între maghiari și români. A găsit și un partener în persoana pastorului reformat, care la fel s-a străduit să facă pace în această comună. Cred că împreună au și reușit. Pentru noi a fost absolut firesc că sîntem români. Ne-am născut români și așa vom și muri. În familie nu ne-am ocupat în mod deosebit cu această treabă, deși nu o dată ni s-a amintit că tatăl meu, din cauza că era român, prin ce a trebuit să treacă. La fel ni s-a vorbit și despre maghiarizarea drastică a bisericii noastre. În perioada respectivă, unchiul meu a fost arestat, deoarece era vicar episcopesc.

Cornel Mîndruțău jr.:

– Unghiul Petru nu era fumător, dar totdeauna și-a aprins o țigară în cameră. A avut o grămadă de icoane pe pereți. În fiecare zi a cumpărat ziar, stătea la masă și citea. Eu l-am cunoscut doar ca pe un om bătrîn. Îi plăcea să ne vorbească despre problemele vieții, despre geografie, drept și biserică. Vorbea în stil atrăgător pentru un copil. Mereu ne introducea în discuții. A încercat să ne convingă să umblăm la biserică, să călătorim mult

și să fim atenți la ceea ce să întîmplă în jurul nostru. Am avut cu el o relație specială, deoarece amîndoi eram mari colecționari de timbre. Cu ocazia întîlnirilor noastre mă uitam peste cele mai noi colecții și îl rugam ca să-mi dea și mie din ele. Poate tocmai din acest motiv îmi era foarte apropiat. Misiunea preoțească, desfășurată atît de el, cît și de bunicul meu era foarte apropiată de viață. Încă în locuință se îmbrăca în reverendă, apoi săvîrșea Sfînta Slujbă. Pentru mine această imagine era tot atît de naturală, ca cea în care ședea la masă citind ziarul. Aș putea evoca și exemplul bunicului meu, care dădea la pui să mănînce și apoi se ducea în biserică să slujească. Toate acestea se legau una de alta. În imaginația mea și acum tot așa este. Pentru mine nu înseamnă o problemă dacă cineva crede în Dumnezeu sau nu, merge la biserică sau nu. Chestiunile mari nu acolo se decid.

C. Mîndruțău:

– Noi am fost un pic marginalizați. Mama mea nu avea loc de muncă. Școala superioară a terminat-o în România, astfel a fost obligată să-și legalizeze diploma, iar numai după aceea a putut să predea. Toată familia din salariul ei a trăit. Preoții, pînă la sfîrșitul anilor '80, au cîștigat doar 600 de forinți. Însă mama a fost descurcăreață, a intrat în diferite mișcări și a făcut tot posibilul ca să amelioreze dezavantajele provenienței. A făcut parte din Asociația Femeilor, a condus o echipă de dansuri, a organizat diferite programe culturale. Toate acestea le-a făcut ca să micșoreze distanța impusă de statul comunist între familia unui preot și ceilalți.

C. Mîndruțău jr.:

– Pe de o parte am o linie românească, ortodoxă, reprezentată prin bunici, pe de altă parte o familie tradițională habsburgică, reprezentată prin mama mea și care a dat mai multe personalități culturii maghiare. Nu a fost ușor să împac aceste două tradiții familiare. Ambele au atît părți pozitive, cît și negative. Concluzia pentru mine este că sîntem de multe feluri.

C. Mîndruțău.

– Soția mea este catolică, așa că ținem și sărbătorile bisericii catolice. Prăznuim însă și pe cele ortodoxe. Nevasta mea nu-și face probleme dacă

participă la o slujbă ortodoxă, tot așa i se întărește credința, ca și cum ar fi într-o biserică catolică sau reformată.

– Am plecat din sat la vârsta de 18 ani. Deci de 43 de ani nu mai trăiesc în Jaca. Pînă cînd mi-au trăit părinții aici m-am simțit acasă. Acum Jaca, din motive obiective, nu prea mai este patria mea. Motivele subiective sînt mai puține.

C. Mîndruțău jr.:

– Am petrecut aici mai multe luni. Așteptam cu nerăbdare vara. Eram conștient de faptul că acolo vom avea parte de alte revelații. Am jucat fotbal cu copiii din Jaca, am furat prune, apoi toată ziua am vărsat, pentru că prunele erau încă verzi. Am cules porumb, am cărat gunoi, deci am avut parte de o altă viață decît în oraș. Am muls vacă, dar nu prea m-am priceput pe de-asupra eram sensibil la laptele proaspăt. Însă totdeauna m-am uitat la tanti Elena cum mulgea vaca. Bunicii mei atunci deja nu mai țineau vaci, doar păsări erau în curte. Cînd le povestesc toate acestea prietenilor mei de la Budapesta, ei se miră.

C. Mîndruțău:

– La Budapesta capela din strada Holló este locul care îmi creează senzația că și în capitală mai trăiesc români.

C. Mîndruțău jr.:

– Și acum simt atmosfera și mirosul locuinței în care a stat unchiul meu. Dacă ar trebui să traduc în cuvinte această senzație îmi vine în minte expresia „înțelepciunii”.

C. Mîndruțău:

– Cînd eram mic nu știam ungurește. Limba mea maternă era cea românească. Mai tîrziu, la grădiniță și la școală am fost nevoit să învăț și ungurește. În sînul familiei, dacă părinții noștri discutau lucruri care pe noi nu ne priveau, foloseau limba maghiară. Cînd am devenit maturi situația s-a schimbat. Vorbeau românește ca noi să nu știm exact despre ce discută. Situația politică ne-a făcut să conștientizăm că aparținem unei comunități, dar noi a trebuit să procedăm în așa fel încît să nu ne creăm intenționat dezavantaje.

Reporter: – Oare și atunci se poate menține identitatea dacă nu trăim în mediu românesc și nu vorbim limba maternă?

C. M.: – Sigur că putem. Din interiorul nostru nu se poate șterge. În ceea ce privește exteriorul, trebuie să căutăm prilejul pentru a ne putea manifesta ca români.

Reporter: Copiilor Dvs. în ce măsură ați reușit să-i transmiteți acest sentiment?

C. M.: Cred că băieții mei știu de unde provine tată, lor însă dacă este vorba de reușită sînt conștienți că copilul meu cel mic este sensibil la această problemă. Fiul meu mai mare este o fire mai închisă.

C. Mîndruțău jr.:

– Aceasta este o chestiune de temperament. Omul nu-și poate dezbrăca propria piele. Am o mentalitate românească, pe care eu nu o sesizez, dar mulți din jurul meu spun că mă comport ca un italian sau ca un sîrb..., adică nu sînt cum sînt maghiarii în general. La toți le spun că pe jumătate sînt român. Îmi place să fac caz din asta, ca să mă deosebesc de ceilalți. Aceasta pe de o parte este o simplă manieră, pe de altă parte are și legitimitate. Prin faptul că nu sînt sută la sută maghiar mă simt mai liber. Atrag minoritățile, de multe ori nici nu-mi dau seama de acest lucru. Observ că în jurul meu sînt foarte mulți croați, evrei, sîrbi. De obicei comunicăm în franceză sau engleză. Nu caut intenționat tovărășia lor, dar ei se apropie de mine involuntar. Provin din familie mixtă. Asta m-a făcut să am sentimente cosmopolite. Este naturală pentru mine duplicitatea de maghiar și român. Aceasta m-a făcut să fiu deschis spre lume. Tatăl meu are nevoie să caute intenționat ocaziile să se manifeste ca român. Probabil că lui îi și lipsește mediul în care a crescut și care înseamnă trecutul său. Cum să vă explic? Este bine așa. Tatăl meu spune despre mine că eu sînt mai român decît fratele meu, aceasta pentru că îmi este bine să fiu altfel decît ceilalți. Mă cuprinde un sentiment deosebit, cînd mă gîndesc că nu sînt get-beget maghiar. Dar ce sînt, maghiar sau român..., sînt Cornel Mîndruțău și atît. Pentru mine este foarte simplu.

– Nu m-am gîndit de ce tocmai homosexualitatea este tema filmului meu. Cel mai important a fost ca să prezint cum anume funcționează o relație interpersonală. Cum poate să fie omul deodată în mai multe locuri? Întreaga întîmplare este un șir de confabulații. Cum poate omul să mintă în așa fel, ca în același timp să fie și adevărat ceea ce spune, iar la sfîrșit totul să se prăbușească. Am văzut multe filme documentare despre homosexualitate și despre situația prostituțiilor homosexuali de a fi la discreția lumii. Aceasta a fost o problemă foarte interesantă și traductibilă pentru acest oraș și pentru această epocă în care trăim. Întregul fenomen, deodată este dezgustător și frumos. A început să mă intereseze cum sînt capabili oamenii să trăiască în asemenea situație.

– În fond această peliculă este un film de dra-

goste, dar care mereu caută răspuns la întrebarea „cum?”. Toate scenele sînt foarte simple. Doi oameni se întîlnesc și se ceartă. Am mai văzut așa ceva, dar oare cum, cum, cum...? Filmul este compus din înlănțuirea întrebărilor „cum?”.

– Este o melodramă. Orice film american este construit pe acest tipar. Plusul se datorează contextului în care întreaga întîmplare se desfășoară. Să nu ne comportăm de parcă n-am lua cunoștință de acest fenomen. Filmul nu vrea să sociologizeze, să ridice monument străinilor care se prostituează în Ungaria. Este un film care își îndreaptă atenția spre om, în general.

– Orice creație americană de mîna a doua are asemenea întîmplare simplă, însă asta în sine nu are importanță. Mai mult contează o față, o privire, un peisaj, o frază, o legătură interpersonală. M-a interesat natura lucrurilor. Omul își trăiește viața lîngă banalități. Din cauza mas-media de multe ori nu avem experiențe proprii, ci numai

primite prin canalele informaționale. De multe ori tocmai din acest motiv intrăm în panică morală. Vorbim despre țigani sau despre homosexuali dar, de fapt nici nu ne-am întîlnit cu ei. Mas-media caută senzația. Numai atunci devine interesantă.

– Filmul l-am construit în așa fel ca cel care îl vizionează să fie obligat să lucrez cu el, să se gîndească asupra lui. De fapt, gîndindu-se la film se gîndește și la propria sa persoană. Aș aștepta un fel de autocunoaștere. Dacă ne privim pe noi înșine, poate vom deveni mai toleranți. Toți sîntem oameni de rahat, cel puțin așa cred eu. Toți jucăm propriul nostru rol. Sper că filmul va impune și o toleranță.

Reporter: – Cum a primit familia ta filmul?

C. M.: – Foarte bine. Au acceptat că eu voi regiza. La prima vedere li s-a părut ciudat, dar aceste idei izvoresc din firea mea. Știu că așa sînt eu!

Imagine din expoziția cu titlul Moise Nicoară în istoriografia română

Elena Csobai

Efectul distructiv în renovarea bisericilor ortodoxe române

Comunitățile românești din Ungaria și azi își păstrează încă cele mai importante instituții purtătoare ale identității românești. Dintre aceste instituții, de data aceasta m-aș referi doar la biserică. Schimbările economice, sociale și politice din ultimul deceniu al secolului al XX-lea - pe lângă transformări mult dorite - a adus și unele inițiative nefavorabile din punctul de vedere al bisericilor ortodoxe. Este cunoscut faptul că după al doilea război mondial, în general, rolul și influența bisericii se reduc, situația acesteia devine dificilă, funcționarea e doar formală. Aceste fapte duc la deteriorarea, chiar ruinarea imobilelor, vestigiilor bisericesti. Abia de prin anii 1970, cu încetul, mulțumită câtorva slujitori ai bisericii și câtorva credincioși s-au făcut demersuri ca să se primească ajutorul statului pentru renovarea bisericilor. Cu timpul, urgența renovărilor a fost acceptată de toate forurile statale și s-a început renovarea bisericilor declarate monumente istorice. Prin anii 1980 au început și lucrările de renovare a bisericilor ortodoxe române. Aceste lucrări de renovare în general s-au efectuat privind exteriorul bisericilor și mai puțin au avut în vedere interiorul bisericilor.

Al doilea val de renovare a bisericilor a început după 1990. Lucrările acestui al doilea val, mai radical - totodată sprijinit și de stat - au continuat renovarea bisericilor ortodoxe, dar nu s-a oprit la exteriorul acestora ci s-a început și renovarea interioarelor, care pînă atunci rămăseseră intacte. Dintre bisericile noastre ortodoxe, prima căreia i-a fost refăcut atât exteriorul cât și interiorul, a fost cea din Micherechi. Din monografia Micherechiului editată recent, putem afla că „noii impopulatori români ai Micherechiului în anul 1768 și-au încheiat primul contract cu conducerea domeniului. Prima biserică a micherechenilor a fost construită încă înaintea anului 1770, ea rezistă pînă în anul 1836. A doua a fost terminată abia în anul 1849, căreia abia în anul 1883 i s-a atașat un nou turn.”

Cu terminarea renovării din 1991, în lăcașul de rugăciune al credincioșilor micherecheni n-a rămas nimic din atmosfera de odinioară, totul a fost înlocuit (iconostasul, pictura, scaunele etc.) cu ceva nou, cu altceva. Ce s-a întîmplat cu vechiul

*Iconostasul Bisericii Ortodoxe Română
din Bichișciaba*

iconostas, chiar dacă era deteriorat? Ce s-a întîmplat cu scaunele vechi?

A doua biserică a noastră care a trecut prin al doilea val de renovare radicală a fost biserică ortodoxă din Bichișciaba, construită în anul 1837 de românii și grecii existenți acolo din prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Pînă prin anii 1910, în frunte cu preotul ortodox Victor Popovici românii țineau la religia, limba lor prin care se deosebeau de marea majoritate a populației. Cu ocazia renovării bisericii, din anul 1993, s-au aruncat la groapa de gunoi a orașului, piese valoroase ale interiorului vechi, pentru a fi înlocuite cu cele noi. Odată cu scoaterea vechilor scaune, prevăzute fiecare cu o tăbliță pe care era înscris numele proprietarului, au fost șterse pentru totdeauna din biserică unele dintre cele mai importante mărturii ale istoriei a românilor din Bichișciaba. Numele de pe tăblițele de aramă ca: Ficiovici. Popovici, Moț, Mureșan, Oșorhan au fost numele de familie ale credincioșilor ortodocși din Bichișciaba, a căror existență devine de acum mult mai greu de argumentat. Din fericire, în ultimul moment doar câteva au fost salvate și duse la muzeul de bază al românilor din oraș. De ce oare conducerea bisericească a lăsat să se întîmple așa ceva? Cine este responsabilul pentru ștergerea urmelor românilor ortodocși? Unde am fost noi, credincioșii? Noi românii din Ungaria trebuie să ne asumăm răspunderea cu toții, dar valoarea istorică pierdută nu se poate înlocui cu nimic S-a aruncat o părticică a trecutului, a istoriei noastre. Aceste tăblițe

Iconostasul Bisericii Ortodoxe Română din Chitighaz

atestau încă existența românilor din oraș. Era bățător la ochi? La ochii cui?

A treia biserică care a trecut prin al doilea val de renovare radicală este biserica ortodoxă din Chitighaz. Preotul Ioan Iosif Ardelean, în monografia comunei editată de el în anul 1893 scrie că în anul 1718 comunitatea bisericească ortodoxă deja exista, fiindcă comuna avea un preot, pe popa Georgie. Actuala biserică s-a terminat de construit în anul 1779, când lângă ea există și cea veche, care cu timpul s-a demolat. Renovarea actualei biserici s-a terminat în anul 1998. Interiorul bisericii a fost repictat, doar vechiul iconostas a rămas, dar și din acesta icoanele de pînză au fost scoase și nlocuite cu pictură nouă. Au mai rămas în biserică scaunele din interiorul de odinioară care a fost restaurate. De ce trebuie să fie uniformizate bisericile noastre? De ce nu țin credințioșii români ortodocși de azi ca bisericile noastre cu o istorie de peste două secole să oglindească trecutul secolelor trecute? Cine dorește transformarea forțată a bisericilor ortodoxe române? Cel care nu are nimic comun cu aceste comunități ortodoxe românești, cu aceste interioare bisericesti. De ce trebuie să asistăm la distrugerea vestigiilor noastre?

Este cunoscut faptul că în Bihor, în localitățile Bedeu, Pocei, Leta Mare, românii stabiliți acolo în decursul secolului al XVIII-lea, au trecut la religia greco-catolică. Dintre aceste localități, doar interiorul bisericii din Leta Mare mai păstrează, atestînd existența românilor și prin inscripții pe zidul din dreapta și stînga iconostasului (ca PREACURATA FECIOARA MARIA ROAGĂTE INTRUNA PENTRU PĂCĂTOSI" SAU „FĂ SĂ NE MÎNTUIM ÎNDURĂTE ÎNTRE NOI PĂCĂTOSI). Credințioșii din Leta Mare încă nu și-au repictat biserica, încă nu și-au șters urmele propriei istorii.

A patra biserică trecută recent prin lucrările de

Iconostasul Bisericii Ortodoxe Română din Apateu

renovare exterioară, la care totodată au început și lucrările de renovare a interiorului este cea din Apateu. Sper că nu sînt singura care se îngrijează în privința efectului distructiv, uniformizator, care continuă cu renovarea bisericii din Apateu.

Acesta este motivul pentru care am hotărît să aștern pe hîrtie cîteva gînduri în legătură cu acest fenomen de renovare a bisericilor noastre. În Apateu s-au scos din biserică toate ce s-au păstrat secole de-a rîndul. Comunitatea bisericească din comună, în anul 1740 deja exista fiindcă Blaga Petru și Blaga Teodor au dăruit în acel an comunității bisericesti un exemplar din Cazania de prăznuire a mitropolitului Neofit, editat în anul 1742 la București. Prima biserică de lemn a apateenilor români a rezistat doar pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. În anul 1799 au început lucrările de construire a actualei biserici, care a fost tîrnosită în anul 1807. Biserica a trecut prin mai multe renovări, dar totdeauna s-a păstrat interiorul modest, cu particularitățile lui. Părintele Teodor Misaroș în volumul său *Din istoria comunităților bisericesti ortodoxe române din R. Ungară* descrie amănunțit cum arată interiorul bisericii din Apateu. Ce frumos ar fi dacă piesele vechi ar fi integrate noului interior! Piesele vechi se pot

aplica chiar și într-un interior refăcut, dar nu străin de tradiția românilor din această zonă. Să nu credeți că eu sînt contra renovărilor sau contra timpului, a noului val estetic și artistic. În primul rînd sînt contra distrugerii urmelor trecutului. Renovările trebuie să se facă păstrîndu-se însemnele ce îi aparțin unei biserici, care totodată sînt mărturiile istoriei. Este îmbucurător faptul că se renovează bisericile, în speță biserica din Apatcu, dar nu cred că trebuie anulat și dat uitării tot ce este vechi. Aș accentua că piesele vechi trebuie să se salveze prin restaurare, iar dacă într-adevăr nu se mai pot reface fiindcă s-au deteriorat cu totul, atunci cele noi trebuie să fie copiile celor vechi, de același tip și model. Sînt de părere că dacă biserica păstrează prin interiorul ei vechi, tradițional, o parte din trecutul strămoșilor și, implicit, însăși dăinuirea noastră. Dacă noul interior nu respectă legile trecutului, atmosfera bisericii respective poate să devină străină, nesemnificativă, lipsită de rădăcini. Sînt îngrijorată de faptul că într-un deceniu toate bisericile își vor schimba interiorul. Vizitînd bisericile din Europa am constatat că textilele, obiectele vechi din interiorul monumentelor sînt curățate, lustruite și puse în vitrine, ilustrînd chiar istoria bisericii respective. Chiar și piesele foarte învechite, deteriorate, chiar numai o părticică dintr-o icoană, sau cruce, sau un sfeșnic se restaurează, se completează, se conservă și se expune în vitrină. dar strict în Biserică.

Este cunoscut faptul că pe la începutul anilor 1990 s-a planificat și renovarea bisericii ortodoxe din Cenadul Unguresc, despre care ne relatează mai jos și părintele ortodox din comună, Aurel Becan:

Biserica dovedește existența noastră!

Românii din Cenadul Unguresc au o vechime de peste două secole. Dintr-o conscripție făcută în 1757 reiese că în Cenadul Mic – cum se numea pe atunci – au trăit 35 de proprietari români. Despre viața lor religioasă din acea perioadă cunoaștem puține detalii. Arhiva de stat însă ne informează că 1774 în comună era deja o biserică ortodoxă, pe care românii și sîrbii – stabiliți în această localitate cu un jumătate de veac înaintea strămoșilor noștri – o foloseau împreună. Probabil că aceasta a fost prima biserică din sat despre care se bănuiește că era mică și neîncăpătoare.

Actuala biserică românească – construită în stil baroc – datează din 1808. Urmînd tradiția locală, și acest loc de închinăciune s-a ridicat din

Fragment din iconostasul Bisericii Ortodoxe Române din Cenadul Unguresc

Fragment din iconostasul Bisericii Ortodoxe Române din Cenadul Unguresc

Fragment din interiorul Bisericii Ortodoxe Română din Cenadul Unguresc

jertfelnicia fiilor celor două naționalități de aceeași credință. Relațiile dintre credincioșii români și sârbi, pînă în primele decenii ale secolului al XIX-lea, erau foarte bune. Începînd din anul 1840 s-au ivit anumite disensiunii care au dus la despărțire. Procesul a fost lung și dureros pentru ambele naționalități. Rezoluția finală s-a făcut în urma reînființării vechii mitropolii a Ardealului, în anul 1864, cînd în mod oficial B.O.R. din Transilvania s-a separat de mitropolia sîrbă din Carloviț.

La Cenad pentru a se aduce la îndeplinire despărțirea s-a chemat în ajutor și tribunalul din Seghedin care ia obligat pe români să le plătească sîrbilor o despăgubire de 12.250 de forinți. Din această sumă ei și-au construit propria lor biserică care se află chiar la spatele bisericii române.

Deci fosta biserică comună cu hramul „Înălțarea Domnului” a rămas în proprietatea românilor.

Are o lungime de 27 m, lățimea e de 10 m, iar înălțimea de 34 m. Este construită din cărămidă tencuită, acoperită cu tablă.

Cel care intră în biserică imediat își îndreaptă atenția asupra iconostasului. Sculptura, făcută în stil baroc cu motive clasiciste, este opera meșterului arădean Ioan Bantkó care în 1826 a fost solicitat să-și înceapă lucrarea. În iconostas se află 51

de icoane, așezate în cinci rînduri. Sînt executate 1908 de vestitul pictor bisericesc Ioan Zaicu, la fel și frescele care împodobează tavanul.

Ultima renovare a bisericii s-a făcut la începutul anilor '90, dar atunci s-a lucrat mai mult doar la exterior. În interior, cu scopul de a rezolva problema igrasiei, pînă la jumătatea păreților s-a dat joc tencuiala. Din păcate izolarea lor nu s-a făcut, așa că aceștia în continuare au rămas umezi. În mai multe locuri păreții sînt fisurați adînc. Atît frescele, cît și icoanele din iconostas sînt grav deteriorate. Luînd în considerare că biserica, cel puțin în cadrul episcopiei noastre, reprezintă o valoare artistică deosebită ar fi de dorit ca restaurarea sa să se facă cît mai urgent.

Nu numai clădirea bisericii este într-o stare deplorabilă, ci cu regret putem afirma că și comunitatea ortodoxă românească din acest sat va dispărea în curînd. Numărul credincioșilor este într-o scădere continuă.

La Cenad din 130 de credincioși înregistrați doar 20–25 frecventează biserica. Majoritatea lor sînt în vîrstă, tineri nu sînt de loc. În acei 8 ani, de cînd sînt preot în această comunitate am oficiat 56 de înmormîntări și doar 32 de botezuri. Menționez că decedații, în afară de cîțiva țigani, toți au fost români. În ceea ce privește botezații, însă, am putut constata că numai un singur copil a provenit din familie pur românească. Restul au fost de altă etnie, respectiv copii care provin din familii mixte. Fenomenul de altfel este caracteristic și pentru celelalte parohii românești din țara noastră.

Poate mulți dintre cei care citesc aceste rînduri pe bună dreptate își pun întrebarea: De ce este nevoie atunci de renovarea bisericii dacă comunitatea nu mai are un viitor prea strălucitor?

Răspunsul este simplu. Bisericile ortodoxe românești sînt cele mai importante dovezi ale existenței naționalității noastre pe aceste meleaguri. Ele s-au ridicat din jertfelnicia strămoșilor noștri. Avem datoria morală să ne îngrijim de ele prin aceasta păstrînd vie și memoria lor.

Pe lîngă situația tristă a frumoasei biserici din Cenadul Unguresc, părintele Aurel Becan accentuează și importanța urgentării începerii lucrărilor de renovare și restaurare a bisericii. Credem că la renovarea, la restaurarea valorilor bisericești s-ar putea ține cont de marele ajutor pe care îl oferă arhiva parohiei locale Arhiva păstrează unele documente, proiectul, planul, contractele în legătură cu lucrările de „repararea adaptarea și renovarea bisericii și a gardului de la biserică din Cenadul Unguresc”. În această arhivă s-au păstrat:

Fragment din interiorul Bisericii Ortodoxe Română din Cenadul Unguresc

1. Contractul legat cu Papp Jozsef meșter zidar din Macău;

2. Contractul legat cu Eugen Spang, meșter aurar din Timișoara pentru toate lucrările de aurit a bisericii

3. Contractul legat cu Ioan Zaicu, pictor din Zombolya, din anul 1908.

De la parohia din Cenadul Unguresc s-au scris consistoriului următoare-le rînduri

„Venerabile Conzistor!

„Conform ordinului conzistorial de sub Nr. 3693&1908 prin aceasta vin a așterne sub % contractele de nou încheiate cu întreprinzătorii Ioan Zaicu și Eugen Spang în cauza picturei și auririi bisericii cu rugarea, ca să binevoiați a le prevedea cu posibilă urgență cu clausula de aprobare”

Despre Ioan Zaicu se știe că înainte de a pleca la Academia de arte frumoase din Viena ucenicia artistică și-a început-o în atelierul zugravului Filip Matei. Numai atunci și-a părăsit meșterul, cînd însuși se putea considera un zugrav pe deplin format, ce deprinsese toate tainele meseriei și care practic nu mai avea ce învăța de la mentorul său. În anul 1892, Zaicu pleacă la Viena și se înscrie la Academia de arte frumoase, unde a urmat vreme de doi ani cursurile ca auditor și doi ani ca elev.

Nesfîrșitele griji materiale din anii de la Viena, intermitențele cu care îi sosea mica bursă a fundației Gojdu, au făcut ca Ioan Zaicu după patru ani să se întoarcă în țară pentru a câștiga bani prin executarea unor comenzi. Întoarcerea lui în țară el o credea provizorie, dar pînă la urmă s-a dovedit a fi definitivă. La invitația unui prieten al doctorului Iuliu Chicin din Nădlac, care se înscrie la concursul pentru pictarea bisericii din localitate, pe care îl câștigă. Zaicu, după patru ani de școală academică începe pictarea bisericii. Pentru Ioan Zaicu, aflat în deplinătatea puterii sale creatoare, venit de la Viena cu un bagaj de cunoștințe mult

Fragment din interiorul Bisericii Ortodoxe Română din Cenadul Unguresc

superior celui pe care-l aveau obișnuții zugravi de biserici din Banat, posibilitățile ce-i sînt deschise de această comandă din Nădlac au fost nu numai de natură materială ci și de natură spirituală. Ansamblul pictural din Nădlac este cel mai reușit, cel mai artistic, care se detașează de pictura bisericească a vremii. Ioan Zaicu în anul 1897 termină pictarea bisericii din Nădlac, după care întreprinde mai multe pictări de biserici.

Neînțeleș de ai lui de la țară, de lumea înconjurătoare, încă la pictarea bisericii din Nădlac Zaicu se vede nevoit să cedeze. Nemulțumirile localnicilor care recunoscîndu-se pe ei înșiși sub chipul sfinților din scenele biblice, l-au silit să repicteze o parte a personajelor cu care erau populate scenele pictate. *Rodica Virtaciu Medeleț*. în monografia intitulată *Pictorul Ioan Zaicu* scrie: „Practic din acest moment evoluția artistică a lui Zaicu încețază.”. E vorba de anul 1897, cînd se căsătorește cu Vioara Ruga și se stabilește la Jimbolia, în casa părinților soției sale.” Anii aceștia petrecuți la Jimbolia au fost anii unui regres evident în creația artistului” Creația pictorului, importantă prin expresivele portrete din perioada sa vieneză și în special prin abordarea unei tematici foarte apropiate de cea a pictorilor realiști de mai tîrziu, se înscrie meritoriu în cadrul picturii bănățene din secolul al XIX-lea. Chiar dacă opera sa este astăzi de mică întindere, ceea ce ne-a rămas mai

*Autoportret desen cretă, 0,700×0,480
Colecția Muzeului Banatului*

*Fragment din interiorul Bisericii Ortodoxe
Română din Cenadul Unguresc*

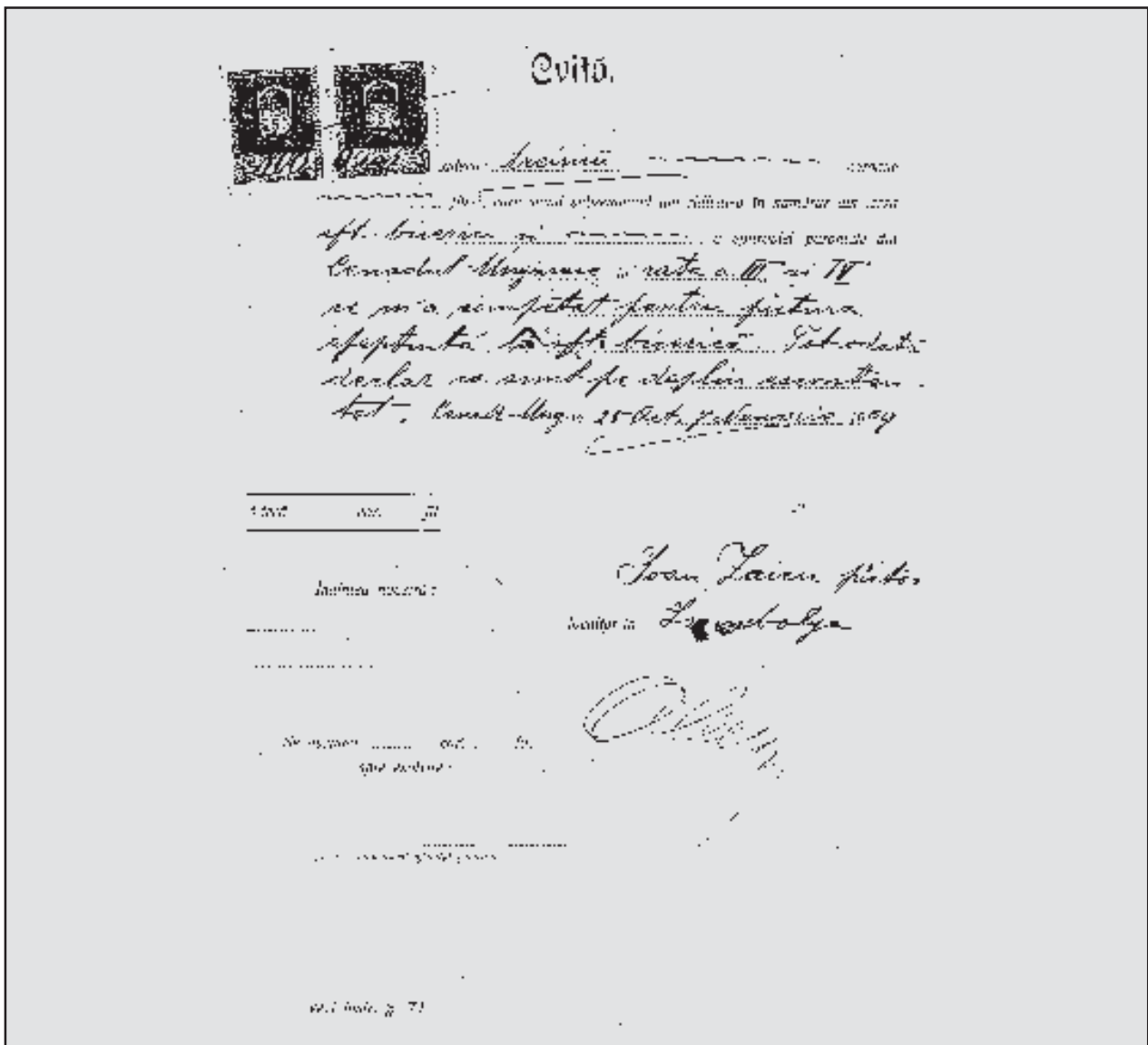

*Fragment din interiorul Bisericii Ortodoxe
Română din Cenadul Unguresc*

valoros îl apropie pe pictor de artiștii realiști de seamă a artei românești. Zaicu rămîne totuși prin câteva din lucrările sale, unul din precursorii artei românești moderne.

Pictarea bisericii din Cenadul Unguresc are loc

chiar în acea perioadă de regres evident a creației lui Zaicu. Credem că odată cu cercetarea ansamblului pictural a bisericii din Cenadul Unguresc se poate completa evaluarea creației pictorului. Zaicu, în general după pictarea bisericii din

Vallalatlan szerződés

egyreztől a magyarországi gör. kat. rom. egyházasság képviselőjeként Pálh. Széchenyi magyarországi lakos mint a magyarországi gör. kat. rom. egyházasság bizalmi igazgatójaként munkaadó és másrésztől Kármel Sándor festőművész kármelbányai lakos kértél a magyarországi gör. kat. román templom festésére kérgyében vanatkozással az aradi gör. kat. rom. szerződés mint legfőbb egyházhatóságnak 2023/908 sz. határozata figyelembe vétele mellett az alulírtakban is időben a következő feltételek mellett jött létre:

1) A magyarországi gör. kat. rom. egyházasság bizalmi igazgatójaként Pálh. Széchenyi magyarországi lakos mint a bizalmi igazgatóként miután a Magyarországon 1908 évi május hó 24-én megjelölt szabályozás értelmében Kármel Sándor festőművész kármelbányai lakosnak a magyarországi gör. kat. rom. templom festésére vanatkozással a magyarországi gör. kat. rom. egyházasság bizalmi igazgatójaként a legfőbb hatósággal elfogadta és magának tett a jelen vállalt szerződés mellékletét illetően annak kiegészítő részeit képről és az aradi gör. kat. román szerződés mint legfőbb egyházhatóság által 2023/908 sz. által jóváhagyott szerződés is közzétételre és figyelembe vételére mellett vállaltam az alul a magyarországi gör. kat. román templom

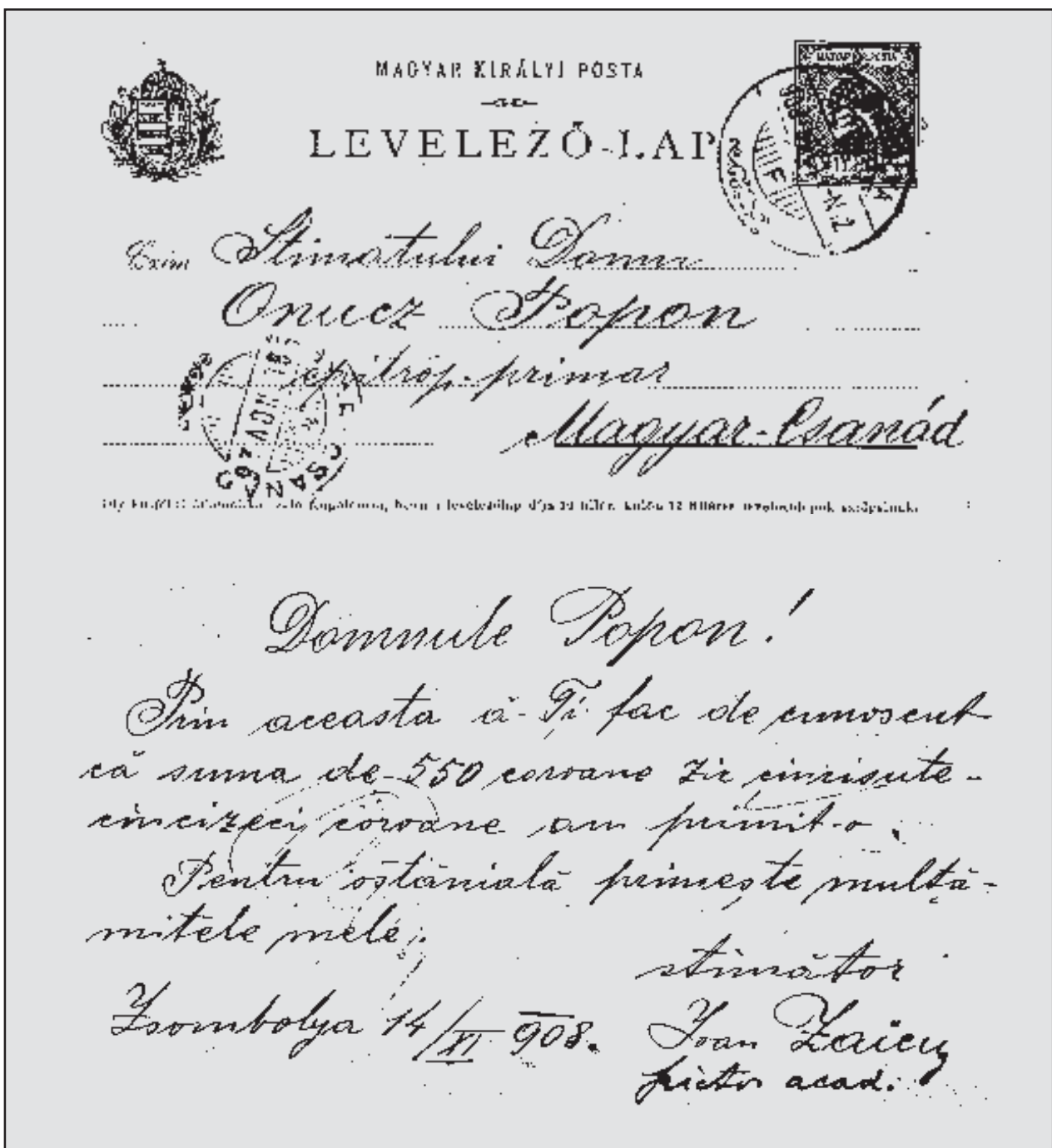
Nădlac a pictat în ritm rapid, după tipare luate din acea carte de pictură bisericească pe care a folosit-o marea majoritate a pictorilor provinciali, numită Goldene Bibel. Picturile sale sînt realizate cu mai multă îndemnare față de alți zugravi, datorită cunoașterii profunde a trupului uman și a proporțiilor acestuia. Desenează mai mult decît pictează personajele, fiind bun desenator care și execută cu corectitudine meseria și care conturează personajele aproape grafic printr-o linie neagră de contur ce înlocuiește jocul de lumini și umbre delimitîndu-le de fundal. Modul acesta de a picta biserici îi aduce renume și de asemeni, bani.

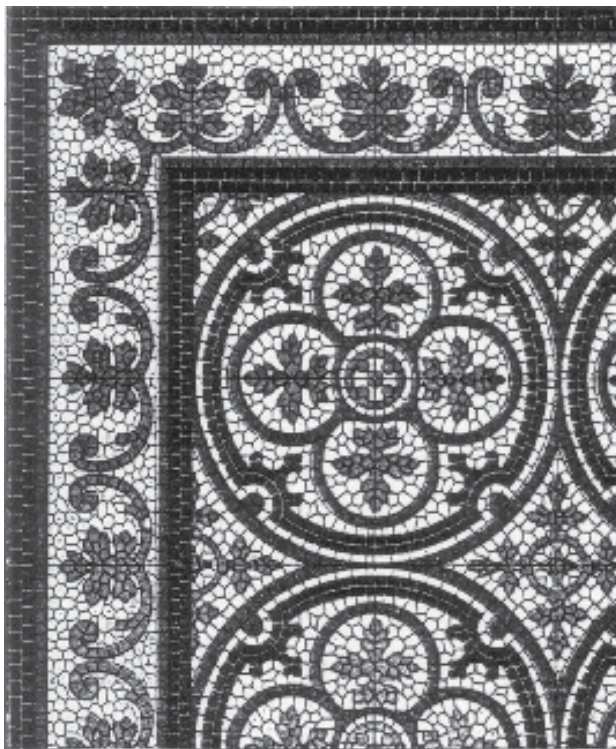
În anul 1907 la 29 iunie, a fost întocmit contractul cu oficiul parohial din Cenadul Unguresc, iar la sfîrșitul anului 1908 a terminat lucrările.

Contractul legat de parohie cu Ioan Zaicu conține un buget anexat care enumeră toate lucrările, specificînd numărul scenelor și locul în care trebuiau efectuate.

Redăm în cele ce urmează textul original al contractului:

A templom belsejében a menyezetre alkalmazandó fa festőművészeti munkáról.

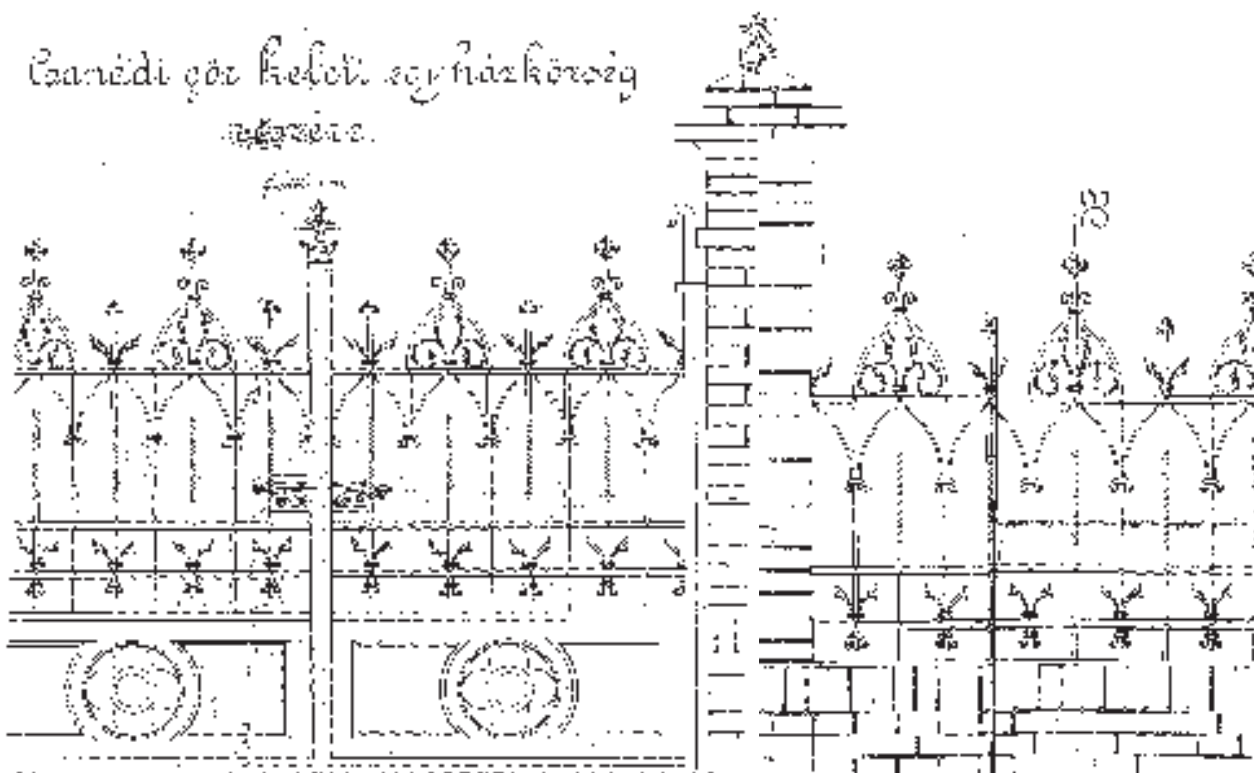

1. Az oltár helyiségben az oltár felett a szentlélek szimbólikus képe 1 db
2. Ugyanott a boltozatokra jobb és bal oldalon a szentírásból vett jelenetek festendők 2 db
3. A stranák között menyezetre az evangélisták képe 4 db
4. Ugyanitt középen a mindenható Isten szimbólikus képe 1 db
5. A templom hajóban a három boltív közötti menyezetre a szentírásból vett jelenetek festendők 6 db"

Pictorul Ioan Zaicu ridică plata pentru pictarea bisericii din Cenadul Unguresc în trei rate, după cum dovedesc chitanțele iscălite de el, cu autointitularea consecventă *pictor acad.* (pictor academic)

Cercetarea documentației păstrate în arhivă poate fi într-adevăr de folos și în cursul restaurării bisericii. Această documentație păstrează chiar și modelul mozaicului din interiorul bisericii, sau amănunte ca proiectul gardului din împrejurul bisericii, ca și multe alte informații.

Irina Garami

30 de ani de la înființarea Corului feminin din Bătania

Corul de femei din Bătania (2001)

În anul 1969 Televiziunea Maghiară inițiază și realizează un *serial de concurs*, cu scopul de a reînvia, de a populariza și de a face o tradiție din interpretarea și prezentarea cântecelor populare maghiare.

Mișcarea aceasta se numea: „*Röpülj páva*”. În fruntea mișcării a stat **Vass Lajos**, dirijor-compozitor, iar conducătorul realizării serialului de la TV era **Lengyelfi Miklós**.

Preselecțiile teritoriale până la finală au putut fi vizionate la TV în timp de doi ani (1970–72). Fiecare serial se termina cu interpretarea în comun a unui cântec condus de maestru Vass Lajos, dirijor-compozitor. Istoricul și criticul de muzică **Bónis Ferenc** l-a caracterizat pe Vass Lajos drept: om de bază și „profet al muzicii”. Spunea că numai el a prevăzut ce însemnătate va avea aceasta mișcare, în cadrul căreia vor lua parte oamenii de la țară (mici și mari, tineri și bătrâni) care vor urca pe scenă cu cântecele populare și vor ridica cântecele populare maghiare la un nivel înalt în fața țării.

Organizarea și realizarea acestei mișcări a devenit unică în istoria muzicii.

Formarea corului din Bătania se leagă de această mișcare „*Röpülj páva*” și de o festivitate locală organizată de Casa de cultură în frunte cu domnul **Dénes Mihály**. În programul redactat de domnul Dénes Mihály au luat parte naționalitățile din comună (unguri, români, sârbi). Fiecare naționalitate s-a prezentat cu o emisiune specială naționalității sale (cântece, dansuri, instrumente muzicale etc.).

După desființarea echipei culturale din localitate, comunitatea română a început să-și reorganizeze modalitatea păstrării tradițiilor. În anul 1970 s-a format *Clubul românesc*, condus de **Andrei Sălăjan**. Clubul a devenit centrul vieții culturale românești. Clubul îngloba mai multe grupuri de oameni, unii citeau, vizionau TV, femeile făceau lucruri de mână. Cei care doreau să cânte, au cântat împreună, sau în sală. Am învățat unii de alții cântece noi. La club ne-am pregătit cu programe culturale și repetițiile le-am ținut tot aici.

Cântecul și muzica pasionau pe mai mulți oameni. Cântând în comun astfel *s-a format în mod spontan un cor*. Când se interesau de programul românilor, noi ne-am prezentat ca un *cor mixt*, la festivitatea din localitate. Cântam fără dirijor, sub îndrumările doamnei **Cornelia Mágori** și ale părintelui **Ioan Magdu**.

După festivitate membrii corului au cântat și pe mai departe împreună. Au început probele pentru emisiunea „*Röpülj páva*”. Viața din club a devenit atrăgătoare! S-au prezentat tot mai mulți oameni.

În corul mixt se enumerau: **Lina Birtaş, Irina Garami, Cornelia Mágori, Milița Mureșan, Cristina Tátra, Zorița Șutea, Ioan Foita, Matei Nima, Gheorghe Mureșan, Mircu Mureșan, Gheorghe Șvarárk, Mano Soldan**.

Corul mixt din anul 1972

Anii 1970–71 au fost anii de pregătiri! Ne-am pregătit pentru Festivalul cântecului popular al naționalităților organizat de *Radiodifuziunea Ma-*

ghiară în anul 1972 și pentru *Concurs cultural pe țară* inițiat de Uniunea Democratică a Românilor din Ungaria. Efectivul corului sub influența acestor evenimente a crescut permanent.

În primii ani la cor s-au prezentat oamenii mai în vârstă. Tinerii nu prea au avut timp, îi preocupau locul de muncă, familia. Durata și numărul probelor s-au acomodat programului calendaristic al corului. Munca din cor cere sacrificii, obligații și suflet, pentru aceasta efectivul corului mereu s-a schimbat. Oamenii de bază erau și sunt și în zilele noastre femeile mai în vârstă. Tinerii, după terminarea studiilor, părăsesc corul. Lor le plac cântecele preluate de pe scenă, de la TV, de la radio, iar la cei mai în vârstă le plac cântecele populare propriu zise, locale.

Corul mixt, mai târziu corul feminin, a devenit un cor cu caracter de „*cor păstrător al tradițiilor*”, al cântecelor populare românești.

Carierea corului a început cu cântecul

„*Mândra bat-o soarele...*”

Membrii corului sunt iubitori de cântece populare. Am făcut și facem totul să ne simțim bine în mica noastră comunitate. Repertoriul l-am întocmit din cântecele adunate la Bătania. La dezvoltarea formației corale aveam nevoie de un instructor și dirijor. Am rugat-o pe doamna **Iulia Mamuzsity**, profesoară de cânt și muzică, să ne dea ajutor și să dirijeze corul. La cerința noastră ne-a dat un răspuns favorabil. A spus „da” „fiindcă am inimă de româncă, îmi place să cânt iar cântecele populare românești le îndrăgesc și le iubesc”. La concursul pe țară al cântecelor populare românești corul nostru s-a pregătit cu dirigoarea Iulia Mamuzsity. Doamna profesoară a instruit și a dirijat mai multe coruri, a avut experiențe în munca corală. Din anul 1964 era profesoară de cânt la școala Nr. 1 din Bătania, dar a predat 10 ani și la Școala română din Bătania. Interesul și dragostea față de muzică o aducea din familie. „Toată familia era iubitoare de muzică, – spunea doamna Mamuzsity – fratele meu dirijează un cor și o formație de muzică instrumentală la Bichișciaba, fetița mea și ginerele sânt muzicieni și predau cânt și muzică la Seghedin.

Deci, în anul 1972 corul mixt s-a pregătit fără obstacole pentru concursuri. După o serbare din localitate, la 23 septembrie 1972 ziaristul **Alexandru Hoțopan** în ziarul Foaia noastră scria despre cor următoarele: „Aceasta mică formație corală a fost înființată de abia cu un an mai în urmă. După ce au debutat cu succes la întrecerile cultural-folclorice, organizate de U.D.R.U., repertoriul lor a

fost înregistrat și de către radiodifuziunea maghiară, iar în cadrul unui spectacol televizat au apărut și pe micul ecran. Succesele obținute până acum de acest mic cor mixt, sânt promițătoare și în ceea ce privește viitorul formației.”

La finala concursului cultural pe țară am avut un program de cântece populare românești adunate din folclorul viu din Bătania, printre care am cântat: *Rândunică, rândunică vină la noi...*, *Mândru-lița mea frumoasă...*, *Pe țărmea Dunării, măi nană...*, *Mândra bat-o soarele...*, *Mărioară und-te duci...*, etc.

Despre concurs, ziaristul Alexandru Hoțopan face o apreciere scriind următoarele în ziarul Foaia noastră, apărut la 1 mai 1972: „Experiențele pozitive acumulate pe parcursul acestei competiții, ne conving în mod decisiv de necesitatea continuării și transformării în tradiție a acestei forme de păstrare și cultivare a bogăției noastre folclorice.”

Corul mixt din Bătania a luat parte și la *Festivalul de muzică populară a naționalităților* organizat de Radiodifuziunea Maghiară, la data de 20 mai 1973.

În anul 1974, bărbații au părăsit corul și la a II-a ediție a concursului pe țară am participat sub numele de: **Cor femeiesc**

Primul cor feminin

Finala ediției a doua a concursului pe țară s-a ținut la **Bătania** la 31 mai 1975. Ecoul festivalului a avut mare influență asupra dezvoltării a corului. A crescut numărul coriștilor cu noi iubitori de cântece populare românești. În primii ani, membrii corului erau *numai români*, iar mai târziu s-au prezentat în cor și femei de naționalitate sârbă (semiromâne), de naționalitate maghiară (semiunguroaice) și eleve care făceau studii.

Corul a rămas în legătură cu Casa de cultură din comună. Prin organizările acestei instituții am luat parte la diferite întruniri locale, la întruniri de cluburi, la întâlniri de coruri, așa numite „Páva körök” astfel se numeau formațiile corale care s-au format după întrecerile „Röpülj páva”. La astfel de întâlniri am fost la Sarkad, Csorvás, Mező-

Coristele din Bătănia

berény, Mezőkovácsháza, Tótkomlós. Anual am luat parte la festivalurile organizate de U.D.R.U. și de Radiodifuziunea Maghiară.

În viața corului anul 1977 a adus o schimbare calitativă, în care privește programul acestuia. Am primit ajutor de la U.D.R.U.: ne-a fost asigurat un instructor în persoana maestrului **Gheorghe Fluieraș**, dirijor din Arad. Ne-a învățat cântece noi, prelucrări folclorice unisone și pe două voci. Am completat repertoriul cu cântece sârbești și maghiare, să putem face față tuturor invitațiilor pe care le-a primit corul. De atunci primim observația: se observă influența stilului sârbesc în interpretarea cântecelor populare românești. Unele cântece le cântăm terțate deși acest mod de interpretare nu este practicat în cântarea românească.

Între timp a sporit numărul cluburilor de naționalitate. Clubul nostru a avut relații bune cu clubul din Aletea. Am făcut vizite reciproce. Aletenii ne-au dansat iar noi le-am cântat cântecele lor preferate. Am constatat împreună valabilitatea cântecului popular care vestește următoarele:

„Cine nu știe juca, măi,
Nu știe ce-i dragostea, măi,
Cine nu știe hori,
Nu știe nici a iubi,
Uite-așa și la mândra, măi”

Se știe că dansatorii aleteni au renume nu numai în țară dar și peste hotare. Corul nostru nu e așa de recunoscut, dar a vestit în mai multe locuri frumusețea cântecului popular românesc. Corul a fost în turneu în estul țării, în comunele locuite de români: Săcal, Vecherd, Jaca etc.

După anii 1977 am participat la gala festivalurilor de naționalitate. Primul festival de naționalitate a avut loc în vara anului 1963, la **Keszthely**. Până în anul 1980 festivalurile s-au organizat anual iar de atunci din doi în doi ani. Corul demiesc

Coristele la festivalul din Vác

din Bătănia a participat la gala festivalurilor în anii: 1979 Tata, 1982 Szentendre, 1988 Siófok, 1990 Vác.

Între timp în anul 1982 echipa țiterașilor condusă de **Matei Pinter** s-a atașat corului. De atunci, în programele corului unele cântece le cântam cu acompaniamentul țiterașilor. La începutul anilor 1980 am avut mai multe invitații printre care la Casa de Cultură Sovietică din Budapesta, la Cercul Românilor din Budapesta. Cu ocazia unei festivități am evoluat chiar și pe scena Operei de Stat din Budapesta. În anul 1985 la concursul de calificare pe țară corul a primit medalia de aur. Tot în acest an, la 20 august, corul a fost distins cu medalia „Pentru Cultura Socialistă”.

Distincția „Pentru Cultura Socialistă”

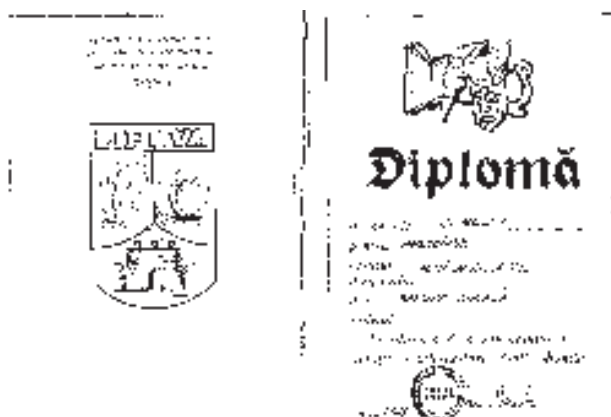
Aceste distincții dovedesc nivelul muncii depuse oglindesc, strădania și însufletirea coristelor în răspândirea comorii de cântece populare românești. Distincția „Pentru Cultura Socialistă” a primit-o și dirijoarea **Iulia Mamuzsity**. Corul a fost invitat și în **România**. În primul rând, trebuie amintit orașul **Lipova**. Bătănia are cu Lipova legături prietenești, sunt orașe așa numite „**înfrățite**”. Faptul aceste permite corurilor din cele două

orașe să se întâlnească la diferite serbări și manifestări locale. Trebuie scos în evidență Concursul coral interjudețean „**Emil Montșia**” la care în anul 1991, la ediția I și la ediția a III-a a fost prezent și Corul femeiesc din Bătania.

Am dat concerte cu diverse ocazii la: Arad,

La concursul „Emil Montșia”

Oradea, Caransebeș și Orșova.

Jurnalista **Ana Radics Repisky** a realizat un reportaj pentru săptămânalul „**NOI Românii din Ungaria**”, cu ocazia împlinirii de 15 ani de la întemeierea corului. Ne-a pus întrebarea: ce ține laolaltă corul? Răspunsurile noastre se află în reportajul realizat cu titlul:

„*În adâncul unui secret de 15 ani...*”

Se împlinesc cincisprezece ani de la întemeierea **Corului românesc de femei din Bătania**, care activează în cadrul clubului românesc local.

Ce știu eu despre acest cor?

E singurul cor de acest gen al naționalității române din Ungaria, cor care ne reprezintă aproape pe toate scenele, unde suntem invitați să prezentăm secvențe din folclorul nostru. Femeile acestea cântă armonios, captivant, sînt neobosite, întotdeauna inspirate. Câteva femei, fondatoare ale corului – **Marina Bányás, Rozália Faluközi, Iulia Mamuzsity, Cornelia Magori, Irina Garami**

– au rămas bune călăuzitoare și „învățătoarele” acestei echipe însuflețite.

Am căutat răspuns, ascultând mărturisirile multor coriste, cum au reușit ca acest colectiv să rămână împreună în decurs de 15 ani, fără întreruperi și fără vătămări.

Ce înseamnă pentru corul din Bătania faptul că e singurul cor românesc? E un privilegiu, sau mai bine zis o muncă grea?

„Sunt mândră că aparțin acestui colectiv, care înseamnă pentru mine tinerețea, care prin colecționare a cântecelor populare păstrează și un șir de tradiții populare, care primește orice invitație când e vorba de popularizarea muzicii românești.

Rolul nostru nu e un privilegiu, ci deodată înseamnă distracție și muncă, dar tot atunci, prin îmbrăcarea iei populare, manifestarea conștiinței de naționalitate.

Pe lângă cultivarea și răspândirea muzicii românești, corul și-a asumat și rolul de a uni cele trei naționalități din Bătania. Dacă e nevoie știm să cântăm deopotrivă românește, ungurește sau sârbește. Noi deodată cântăm pentru bucuria noastră, pentru cele trei grupuri etnice și pentru orașul nostru.

Fiind doar de un an și jumătate în mijlocul acestor femei, dar m-a surprins că, indiferent de componența deosebită a vârstei, toate sunt animate de o dorință mereu trează de a cunoaște cât mai multe cântece românești, de a descoperi noi surse de inspirație.

Eu mă aflu printre membrele corului din dragostea față de soțul meu, care e român, aduc cu mine chiar și fetele noastre și ne simțim bine, fiindcă am fost primite cu căldură și fără prejudecăți.”

Ce sentimente pot sta în spatele acestei mici comunități atât de unitară și trainică?

„Cel mai hotărâtor sentiment în rândul nostru, cel care susține corul de atâția ani, este dragostea. Această dragoste o demonstrăm și cu ocazia onomasticilor, când ne facem surpriză, firește cu cântece, în comun.

Suntem ca o familie. Ne unește dragul de comunitate, am multe prietene pe lângă mine, dar și plăcerea spectacolelor, excursiilor comune.

E un sentiment ciudat că, deși nu cunosc limba română, sunt membra unui cor românesc. În cursul anilor am învățat să citesc românește și să simt înțelesul cuvintelor – deși pentru noi se traduc aceste texte.

Un alt secret e că noi cântăm doar ce ne place.

Un popor trăiește și prin cântecele sale și nouă tuturorora ne place să cântăm, iar această dragoste față de muzică, la toți dintre noi, primește un rol important în viață.

Toată lumea e modestă și nimeni dintre noi nu are ambiții particulare. Ne bucură succesul comun.

Cei din comunitate au dovedit, în repetate rânduri, că simte o responsabilitate unul față de altul.

Gândim împreună și pe scenă avem semne mute cu care ne înțelegem pe nevăzute.

Noi, țiterășii, am fost invitați la o ocazie anuită, cu circa opt ani în urmă, pentru a accompăna corul și de atunci însoțim peste tot femeile. Ne-a unit simpatia și stima reciprocă a devotamentului față de muzică."

Oare până când va exista și va activa corul femeilor din Bătania?

„Va rămâne mult timp, fiindcă îl susține sentimente omenești sincere și nu interese particulare.

Până se vor ivi noi și noi amatori și „învățători” ai muzicii.

Până vom avea putere, energie și suflet să cântăm și să mergem la spectacole, drumuri des oboitoare... dar cântecul ne-a devenit o parte a vieții.

Eu așa văd că mica noastră comunitate încă nu și-a pierdut nimic din coeziune."

Să trăiască încă mulți ani Corul românesc al femeilor din Bătania!

– anra –

(Calendarul românesc, anul 1992, p. 40–41)

La începutul anilor '90 conducerea pe țară (a U.D.R.U.) a căutat noi forme pentru a ne aprecia unii pe alții, pentru a ne cunoaște mai bine trecutul, tradițiile, cultura noastră. Astfel s-a inițiat organizarea **Zilei Culturale a Românilor** din județul Bichiș, în anul 1992.

Ion Budai, președintele de atunci al Autogovernării pe Țară a Românilor din Ungaria la serbarea din Bătania în ziua de 7 octombrie 1995, a

Ziua culturală din Bătania

spus următoarele: „... dacă vrem să accentuăm importanța **Zilei**, cred că este vorba de păstrarea credinței și a datinilor moștenite din strămoși.” Punctul culminant al **Zilei** a fost programul cultural al formațiilor artistice. Corul femeilor din Bătania, „gazdele”, s-au prezentat și de data aceasta cu un program frumos.

Tot în acel an, la 29 aprilie 1995, la concursul de calificare a corurilor și a formațiilor de muzică populară, la Tótkomlós, corul femeiesc din Bătania a primit medalia de aur.

La concurs de calificare

Cu înființarea mai multor coruri în comunele românești apare o nouă formă de răspândire a culturii românești. Din inițiativa Asociației românilor din Giula, începând din anul 1993 se ține *Întâlnirea corurilor românești*. Prima întâlnire a corurilor românești din Ungaria a fost organizată la 24 aprilie 1993. Bătaniencele și de data aceasta au fost laudate!

Într-un articol din Calendarul românesc din anul 1994, pagina 63, jurnalista **Edda Ilyés** scrie: „... un loc aparte au ocupat cântărețele din Bătania. În cadrul întâlnirii, ele au fost cele mai autentice. Repertoriul lor, ținuta lor, modul lor de interpretare – deși îl cunosc de ani în șir – a fost și de astă dată demn de admirație.”

Aceasta întâlnire a corurilor românești a pus

baza unei noi tradiții. Cu titlul „Viva la Musica”, din anul 1993 în fiecare an se organizează festivalul corurilor, într-un an cu repertoriu de muzică laică, iar în al celălalt cu repertoriu de muzică sacră.

Corul la „Viva la Musica”

Corul Feminin din Bătania a participat la toate festivalurile organizate de până acum.

În zilele acestea e actuală întrebarea jurnalistei **Ana Radics Repisky** „Oare până când va exista și va activa corul femeilor din Bătania?”.

În ultimii ani corul are greutate! Dirigoarea și mai multe persoane din cor s-au mutat din oraș. Unele coriste de bază au îmbătrânit, din păcate chiar româncele, care au fost prezente la „nașterea” corului. Tinerii vreau un cor cu un alt caracter. Poate s-a format un cor nou! Noi, „bătrâncele din Bătania” anul acesta vom sărbătorii 30 de ani de la înființarea corului. Credem că am cântat atâtea cântece frumoase ale folclorului nostru, încât avem speranța ca și în viitor vor fi tineri la care le vor plăcea cântecele „noastre” și vor face totul să funcționeze și pe mai departe un cor cu caracter păstrător de tradiții.

Ca încheiere a muncii noastre, corul femeiesc din Bătania, la 29 decembrie 2000 a primit o distincție din partea Autoguvernației pe Țară a Românilor din Ungaria.

În prezent, corul e într-un stadiu de așteptare în ce privește viitorul. Cunoscând coristele, știu nu le trebuie numai un „semn discret” dat de cineva, ca să cântăm împreună cântecele noastre preferate.

Felicitări tuturor coristelor și neobositei dirigoare **Iulia Mamuzsity**.

Mulțumim Casei de Cultură și domnului **Dénes Mihály**, fostul director al Casei de Cultură precum și Clubului românesc din Bătania, în conducerea lui **Andrei Sălăjan** și **Rozalia Faluközi**.

Diplomă „Pentru Românii din Ungaria”

Lista coristelor între 1972–1991: **Ana Boar, Lina Birtaş, Felicia Birtaş, Maria Baneaş, Maria Bárdos, Ecaterina Birtyik, Maria Berar, Veronica Csordás, Iolanta Csató, Claudia Dancea, Ecaterina Faluközi, Rozlaia Faluközi, Emma Fatul, Irina Garami, Veronica Garami, Edit Grestyák, Timea Grestyák, Ana Kreszta, Anita Kreszta, Beatrix Kreszta, Lucia Kreszta, Elena Kovacs, Ecaterina Kiss, Elizabeta Kiss, Margareta Kopcsak, Irina Laczkó, Iulia Lukács, Maria Lung, Iulia Mamuzsity, Iovanca Mandity, Cornelia Mágori, Elisabeta Mák, Etelca Marosán, Maria Mihuț, Mărioara Nádaski, Maria Nádaski, Lujza Németh, Sofia Pilan, Gabriela Pintér, Iulia Roczkó, Boiana Roczkó, Margareta Simon, Georgina Sándor, Ecaterina Silágyi, Angelica Sztanojev, Emilia Tompan, Magdalena Tompan, Vera Tompan, Renata Takács, Elenuța Ternova, Elena Ternovan, Maria Ternovan, Emilia Ternovan, Iulia Vaskó, Elena Vidiczki.**

Țiterășii: **Norbert Bessenyei, Alexandru Budai, Alexandru Hódi, Matei Pintér** Conducătorii ansamblului: **Maria Karsai, Vasile Nagy.**

Mult succes! Viva la Musica!

Lanevschi Gheorghe

Aradul, gazda simpozionului internațional interdisciplinar „identitate, alteritate, multiculturalitate”

Oraș multietnic, Aradul, a cărui dezvoltare în timp a fost produsul colaborării între etniile ce l-au populat, a devenit în ultimii ani locul de desfășurare a unui simpozion internațional interdisciplinar cu tematică dată.

Desfășurat sub egida MINISTERULUI CULTURII și CULTELOR, a CONSILIULUI JUDEȚEAN ȘI A DIRECȚIEI PENTRU CULTURĂ ȘI CULTE, în zilele de 26 și 27 aprilie, simpozionul a ajuns la cea de a treia ediție urmare a perseverenței Doamnei Elena Rodica Colta, muzeograf principal la COMPLEXUL MUZEAL ARAD, organizatoarea acestei manifestări.

Întrunind la Arad cadre universitare, cercetători, scriitori și muzeografi din țară și străinătate, lucrările simpozionului au început în dimineața zilei de 26 aprilie în sala 33 al Consiliului județean.

Cuvântul de deschidere, rostit de Domnul Csorban Francisc, consilier în Ministerul Culturii și Cultelor. Direcția minorității, care a subliniat, printre altele, faptul că Aradul și împrejurimile sale au constituit și constituie un exemplu de conviețuire pașnică a majorității cu minoritatea. Domnia sa a prezentat în cadrul lucrărilor simpozionului și o comunicare, cu titlul „Comunitățile pe prag. Minoritățile între două identități.”

Cuvântul de salut din partea oficialităților locale a fost rostit de Domnul Popescu Șerban, Director la Direcția de Integrare Europeană din cadrul Prefecturii Arad, și de Directorul Complexului Muzeal Arad, Domnul Pascu Hurezan, după care au început lucrările propriu-zise ale simpozionului. Prima comunicare, „Românii despre ei înșiși în răspunsurile la Chestionarele din secolul XIX”, a fost prezentată de Domnul Dr. Valeriu Leu de la Muzeul Banatului Montan din Reșița. A urmat Domnul Drd Ioan Lăcătușu de la Centrul European de Studii Covasna-Harghita din Sf. Gheorghe cu comunicarea „Aspecte ale discursului și comportamentului public față de alteritate a liderilor minorității „majoritare” din Covasna și Harghita.

În continuare muzeografa Nagy Martin Emilia de la Muzeul Erkel Ferenc din Gyula a prezentat lucrarea „Efectele relațiilor interetnice și

intraetnice în viața culturală a românilor din Ungaria” iar Domnul Dr. Pozsony Ferenc, profesor la Catedra de limba și cultura maghiară a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, rezultatul cercetărilor Domniei Sale legate de roomi în structura etnică a Ardealului. A urmat istoricul arădean Eugen Glück care a punctat în comunicarea sa existența și rolul comunităților evreiești din județul Arad în perioada 1848–1918.

Lucrările de dimineață ale simpozionului s-au încheiat cu o prezentare a „Rolului tineretului diferitelor minorități în asigurarea stabilității euro-regionale” susținută de Doamna Pompilia Szellner, Președinte al Asociației Culturale” Banat-J.A. România”.

În după-amiaza aceleași zile în Salonul Oriental al Muzeului de Artă Doamna Elena Rodica Colta a deschis expoziția „ALTERITATEA, CULTURĂ–TRADIȚII” în cadrul căreia au fost expuse documente, fotografii, afișe, publicații, tablouri, obiecte de cult și port popular ce atestau viața și activitatea etnicilor maghiari, evrei, sârbi, bulgari și slovaci din zonă. Un loc aparte în expoziție la ocupat ilustrarea culturii scrise a românilor din Ungaria și Iugoslavia.

Continuarea lucrărilor simpozionului s-au desfășurat în cadrul expoziției. Pentru început Domnul Fodor Ferenc de la Muzeul Móra Ferenc din Szeged a prezentat comunicarea „Lipovenii din Delta Dunării” după care Doamna Mihaela Bucin de la Institutul Pedagogic „Juhász Gyula” din Szeged, Catedra de limba și literatura română, a prezentat comunicarea „Indici etnici în epica românilor din Ungaria”.

Un interes deosebit, mai ales pentru arădeni, a stârnit comunicarea Domnului Dr. Ljubivoje Cerovic, Directorul Muzeului Voivodinei din Novi Sad, care a vorbit despre „Un arădean, Sava Tekelija, cel mai mare mecena în istoria modernă a poporului sârb. După pauză a urmat comunicarea „Tușitul în fața oglinzii aburite sau imaginea nihilistă despre noi înșine” prezentată de Nicu Ciobanu, poet și publicist român din Iugoslavia, redactor șef al revistei „Lumina” din Novi Sad.

Urmare a cercetărilor efectuate în Cenadul Unguresc, Doamna Elena Csobai, muzeografă la

Muzeul Munkácsy din Békéscsaba a prezentat un material privind „Comunitatea românească din Cenadul Unguresc” după care lucrările simpozionului din după-amiaza zilei de 26 aprilie s-au încheiat cu comunicarea „Convergențe culturale. Analiza de caz: 13 decembrie” prezentată de Doamna Dr. Otilia Hedeșan de la Catedra de etnologie a Universității din Timișoara.

A doua zi, 27 aprilie, tot în Salonul Oriental simpozionul a continuat cu comunicarea „Comunitatea turcă din România. Diagnoze de relații etnice și specific național” prezentată de Domnul Dr. Gârlan Mictat de la Institutul pentru Calitatea Vieții din București. Domnul Dan Demșa, muzeograf la Complexul Muzeal Arad a prezentat comunicarea „Considerații etno-demografice privind pătura de mijloc a evreimii arădene 1850–1860”.

Emoționante prin conținut au fost comunicările „Germanii din Oravița și Ciclova” și „Povestea unei familii de evrei arădeni: Goldschmidt”, prima prezentată de Doamna Maria Mândroane, muzeograf la Muzeul satului bănațean din Timișoara iar a doua de muzeograful Gheorghe Lanevschi de la Complexul Muzeal Arad, ambele comunicări relatând episoade din viața unor

familii din etniile amintite, în anumite contexte socio-politice.

Adrian Șimon, Director al Direcției Județene pentru Cultură și Culte, a prezentat un caz concret de încălcare a drepturilor omului din Grecia, și anume cazul românului macedonean Sotir Bleța.

În final a fost prezentată lucrarea Domnului Dr. Ondrej Krupa de la Institutul de Cercetare al Slovacilor din Ungaria, intitulată „Procese de transformare, trăsături multiculturale la slovacii din Aletea (Hu) iar Doamna Elena Rodica Colta, organizatoarea și sufletul simpozionului, a vorbit despre cercetările efectuate asupra comunității slovace în localitatea Fântânele din județul Arad.

După discuțiile purtate pe seama materialelor prezentate de-a lungul celor două zile, Doamna Elena Rodica Colta a mulțumit participanților pentru onorarea lucrărilor simpozionului cu prezența domniilor lor, a scos în evidență scopul și rolul acestor simpozioane, a căror finalizare s-a concretizat de fiecare dată cu apariția unui volum ce cuprinde lucrările prezentate, și a anunțat totodată tema simpozionului din anul 2002.

Imagine din expoziția cu titlul Moise Nicoară în istoriografia română

Emilia Martin

Expoziție de obiecte bisericesti la sala Dürer

După expozițiile „Odoare din bisericile ortodoxe românești din Ungaria” și „Binecuvințare, împăcare (Evocări din viața reformatilor din jurul orașului Giula)”, sala Dürer a Muzeului Erkel Ferenc din Giula a găzduit în luna octombrie a anului 2000 o nouă manifestare cu profil sacru – religios, cu titlul „Lumea lumilor. Biserică și cultură în regiunea Crișurilor”. Deosebit de importantă din punct de vedere al istoriei și al artei bisericesti, expoziția cuprinzând relicve catolice, evanghelice, reformate, ortodoxe românești și izraelite, a rămas în atenția vizitatorilor interesați vreme de aproape un an. Colecția prezentată este în cea mai mare parte inedită, obiectele fiind selectate de muzeografi din zestrea muzeului, ca și dintre obiectele aflate în posesia bisericilor, a comunităților religioase respective.

Materialul expus este destul de eterogen. Obiecte de cult, cărți de ceremonial, icoane, textile bisericesti, protocoale, procese verbale, planuri de construcție, acte aparținătoare școlilor sînt expozate ce constituie cele mai importante valori ale bisericilor. Expoziția a fost realizată de dr. Havassy Péter, directorul Muzeului Erkel Ferenc, care – pe lîngă o selectare exigentă a obiectelor, bazată pe criterii tematice și estetice – a acordat atenție și creării fundalului istoric corespunzător. Vizitatorul este călăuzit printre exponate de o serie de date noi, cuprinse în textele explicative.

Materialul legat de biserică catolică cuprinde obiecte deosebit de valoroase, cum ar fi cele ieșite din atelierele bijutierilor aurari și argintari, din secolele XVII–XVIII: cupe, cădelnițe, pocale, patere, recipiente pentru depozitarea relicvelor și a odoarelor sfinte. Printre piesele prețioase ale Muzeului Erkel Ferenc se numără sculpturile de lemn vopsit (Sfîntul Ghellert, Sfîntul Emeric, Sfîntul Beda și Sfîntul Florian), executate de meșteri anonimi, în secolele XVII–XVIII. E demnă de semnalat și prezența în expoziție a celor șase perechi de haine ceremoniale preotești confecționate din mătase cu fir de aur și ornamentate cu motive florale și blazoane.

Dintre exponatele bisericii evanghelice le remarcăm pe cele executate din cositor și decorate cu încrustații (carafe de vin, pocale, recipient pentru apa folosită la botez. Urmează cele două statui din lemn de tei, sculptate în stil baroc în a doua

jumătate a secolului al XVIII-lea (*Sîrguință și cumpătare; Credință, Speranță, Iubire*). Elementele reprezentative ale segmentului evanghelic sînt textilele (acoperitoare pentru altar, pentru pupitru, haine preotești), precum și cărțile și documentele scrise (protocoale, certificate de botez, Biblii, cărți de cîntări cu ornamente în aramă).

Cel mai impresionant element al expoziției este o reconstrucție a unui segment cu casete pictate din interiorului cu balcon al unei biserici reformate. Acest exponat este opera Gabriellei Gyarmati, istoric de artă. Din atelierele giuvaerghiilor din Debrețin și Oradea au ieșit adevărate obiecte de artă, care își au locul lor în cadrul expoziției (carafe, sigilii, cristelnițe, pocale, talgere pentru împărțitul pîinii), alături de steaguri de orchestră, acoperitori, fețe de masă.

În ceea ce privește reprezentarea bisericii ortodoxe române, amintim obiectele de cult confecționate din argint și aramă (crucifixe, pocale, cădelnițe, talgere, sfeșnice), și mai ales seturile de haine preotești de ceremonie (felon, patrafir), ca și prapurii pictați în ulei pe pînză, precum și icoanele pe sticlă. Tot între exponatele românești se remarcă și cărțile sfinte, scrise cu litere chirilice, datînd din secolele XVII–XVIII, minuțios restaurate. Dintre picturi, amintim icoanele pe lemn pictate în 1773 de macedoromânul Ștefan Tenețchi.

Cultul izraelit e reprezentat și de cîteva importante documente, cum ar fi cel cuprinzînd regulile de bază ale comunității izraelite din Gyoma (1882), semnăturile evreilor din Giula (1857), regulamentele comunității „Sfînta Unitate” din Oroșhaz, registrul rabinului giulan Adler Ignat. Vizitatorii expoziției au putut vedea un sigiliu restaurat, cu steaua lui David, ieșit din atelierul meșterului budapestan Bienenstok Lipot, ca și un scaun de rugăciune sculpat în lemn de brad, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, care pînă în 1945 s-a găsit în sinagoga din Mezőberény.

În strînsă legătură cu expoziția de obiecte bisericesti, și cu același nume, a apărut al optulea volum al cataloagelor muzeului giulan. Studiile cuprinse în prima parte a acestei publicații sînt semnate de conducătorii bisericilor locale (Kovács József, Táborzsky László, Nagy László), ca și de angajați ai muzeului și ai arhivei (Németh Csaba, Emilia Martin, Kereskényiné Cseh Edit és Cs. Sza-

bó István). A doua parte conține catalogul concret al expoziției, întocmit de cei șapte specialiști, cu descrierea fiecărui obiect, cu specificarea vechimii, a dimensiunilor, a numărului de inventar și a referințelor anterioare. Volumul este bogat în ilustrații alb-negru și în culori, mulțumită fotografiei Nagy Imre.

În programul celei de-a VII-a Conferințe Internaționale de Etnografie cu tema Culturi ale naționalităților în prag de mileniu (desfășurată în octombrie, la Bichișciaba), a figurat și deschiderea expoziției „*Mi-am păstrat credința* Credință religioasă și populară în zona Crișurilor”. În ca-

drul acesteia, pe lângă exponatele prezentate la Giula figurează și alte piese din colecțiile muzeului, cum ar fi cele legate de credințele populare, de creațiile artisanale cu destinație bisericească. Deoarece aceste elemente de creație populară au avut funcția de a reprezenta creștinismul în viața diferitelor naționalități, este foarte importantă cunoașterea lor prin intermediul manifestării expoziționale. Acest fapt a fost dovedit și de interesul manifestat de etnografi și alți specialiști participanți la conferința internațională de la Bichișciaba.

(Traducerea Mihaela Bucin)

Imagine din expoziția cu titlul Moise Nicoară în istoriografia română

Maria Gurzău Czeglédi

Ana Radici Repiský „Rupte din suflet”

(recenzie)

*„Am primit sufletul cu un anumit scop:
să iubim, să ne minunăm, să sperăm,
să cugetăm, să nu rămânem nepăsători,
să înțelegem îndrumările Creatorului...”*

Ana Radici Repiský

Iau în mână o carte „*ruptă din suflet*”, un volum de o rară frumusețe în paginile căruia fiecare dintre impresionantele scrieri, fie ele *eseuri*, fie *amintiri* ori *confesiuni* creionează fidel *fizionomia proprie comunității românești de pe aceste meleaguri* reușind să redea în cuvinte *profundele frământări ale intelectualului de origine română din Ungaria* ultimelor decenii ale secolului al XX-lea și a începutului de mileniu.

Autoarea înzestrată cu darul scrisului și cu o capacitate de imaginație fecundă surprinde cu sensibilitate aspecte complexe ale existenței umane și își concentrează atenția spre evocări deosebit de sensibile cu reîntoarcere la „*mirifica cetate*” a copilăriei petrecute într-un mediu purtător și păstrător de *cultură strămoșească, de limbă românească, de religie și de tradițiile* care au influențat în mare măsură modul de gândire și de pătimire al înaintașilor.

Simțirile retrăite sînt dintr-o lume aproape confundată în trecut care este însă păstrătoare de inestimabile valori de cultură și de constante umane. De această lume se leagă prin nescrisele ei legi morale avînd o credință, un Dumnezeu, o sete de adevăr și de frumos, o iubire neclintită și o *răspundere* față de semenii săi și de comunitatea căreia îi aparține. Fiind preocupată de problemele legate de *cunoașterea de sine își pune și cele mai grave întrebări ale existenței umane*, iar în unele scrieri reușește să evolueze spre *sferile înaltelor semnificații*. Privește înapoi, privește înainte căutînd „*o punte de lumină*” între *valorile trecutului și ale prezentului*, între *tradițional și modern*, caută „*cuvintele potrivite*”, își caută locul, *menirea în comunitatea românească* aflată la amurg, însă dornică de supraviețuire.

În paginile acestei cărți încep să răsune „*Dureri(le) care tac*”, mărturisirile care nu mai pot zace în tăcere, ci izbucnesc impetuos cu multă umilință și sinceritate exprimînd *teama și neliniștile intelectualului român de la început de mile-*

niu. În timp ce ne împărtășește din bucuria și armonia unui scris de substanță, poartă în adîncime o trăire interioară dramatică: „*Mă doare că sînt șovăielnică atunci cînd mă exprim în scris, ba chiar și în vorbă, și nu reușesc atît de bine precum mi-aș dori din toată inima... Mă doare că demult nu mai gîndesc și nu mai visez românește... Mă doare să-i văd pe copilașii mei că abia vorbesc românește...*”

„*Dureri(le) care tac*” nu sînt însă niște lamentații ale unui intelectual izolat, refugiat în eul său propriu, ci ele constituie *sincere confesiuni ale sufletului și fresce ale realității* care conturează profilul etnicului românesc de pe aceste meleaguri. Dat fiind că în urma procesului de dezvoltare socio-culturală comunitățile de tip închis s-au deschis treptat, *exogamia a supus endogamia etnică, locală și de religie și s-a întrerupt firul de moștenire în mod natural a limbii materne*: „*s-au dărîmat încetul cu încetul, rînd pe rînd, stîlpii unei vieți în toate privințele românești: limba, datinile și tradițiile, grupul de oameni care trăiește, gîndește și visează asemănător*. Noua societate s-a dovedit a fi mai puternică și foarte flămîndă să înghită o lume pură, o lume în care încă toți pămîntenii săi s-au legat și s-au ținut de rădăcini.” Mesajul acestei lumi purtătoare de inestimabile comori precum și *sentimentul nostalgiei* o fac pe autoarea noastră să-și supună neliniștile și să-și pună speranța în valorificarea darurilor și a temperamentului creativ, ca prin lumina ei „*să sporească a lumii taină*” și să-și îndeplinească menirea în această comunitate românească: „*Acum consider că e de datorie mea să-mi înving teama*” – își mărturisește *crezul* cu multă sinceritate și cu o încredere în puterea cuvîntului.

Acest jurnalist își învinge teama și creează o bogată *proză memorialistică și autobiografică* care reface prin ficțiune *întîmplări izvorîte din copilăria* dominată de iubirea pentru locul natal, pentru părinți și bunici, pentru păsări și flori.

Atmosfera nostalgică stăpînește textele care evocă *farmecul copilăriei* pline de seninul bucuriei. În „*Mărul interzis al copilăriei*” urmărind gîndul „*fetei blonde, cu codițe împletite*” care „*simțea o pasiune secretă, pătimașă față de camera curată, interzisă pentru joacă*” se dezvăluie în fața noastră *un tablou etnografico-folcloric al Micherechiului tradițional* cu *căsuțele țărănești* caracteristice acestui

spațiu geografic, cu *mobilierul* aranjat după străvechi rînduiești, cu *șesăturile* unice în felul lor și cu busuiocul atîrnat de grindă.

Spre punctul culminant „*Anuța*” este surprinsă de bunica asupra faptului, dar cu aceeași iubire care a dăinuit și peste ani, cînd pornind dintr-un cuget curat își binecuvîntează nepoata: „*Zidiți acest busuioc în temelie, ca să începeți construirea casei în ceas bun și s-o terminați tot în ceas bun.*” *Urările de bine* de o sorginte străveche și *cu o valoare de rit verbal* menite să influențeze în mod pozitiv destinul uman, constituie adevărate valori documentare în cele mai multe texte jurnalistice ale acestui volum și poartă în ele *farmecul dialectal, izul graiului bihorean*.

De-a lungul paginilor cu o *memorie* de ordine senzațională se prezintă în amintirea scriitorului nostru copilăria cu universul său inefabil. Într-o serie de produse jurnalistice universul copilăriei coincide cu un spațiu edenic împărtășindu-ne din senzația unui „colț de rai” din grădina de odinioară a bunicilor plină de miresmele primăverii, de parfumul florilor de liliac care: „*ne amintesc de miracolul vieții, ne îmbogățesc sentimentele de regăsim, ne fac să ne închinăm unei clipe... să ne vindecăm sufletul*” (*Pe aripile miresmelor*).

În această impresionantă proză se strecoară un fel de *magie a copilăriei* ascunse în imagini pure, învăluite între raze ale luminii. Dintr-un sentiment al nostalgiei se revarsă „*aroma caldă*” a grînelor și „*mirosul florilor albe*” cînd „*întreaga curte a primit în aceste zile blagoslovite de belșugul pămîntului o putere și o vrajă magnifice*” (*O noapte fabuloasă*).

Atmosfera nostalgică își face cuib și în rîndurile curate pătrunse de mirosul și izul „*ludăii*” coapte și îndulcite de iubirea și zîmbetul bunicilor în acei ani ai copilăriei de neuitat (*Ludaia de ieri și de azi*).

Precum amintirile plăcute așa și *normele etice*, tiparele comportamentale întipărite în memoria autoarei devin mentorii condeiului și tălmăcesc cu multă pasiune și har sfinte mesaje: „*să nu risipim pîinea*” pe care mama și bunicile „*o înveleau ca pe o comoară în ștergarul alb ca zăpada*”. (*Simbolul vieții – pîinea sfîntă*).

Memorabile pagini ale lucrării atestă vocația autoarei pentru *confesiuni și portrete*.

În portretul „*Te iubesc, mamă!*” frazele curg spontan, revarsă un lirism și creionează „*icoana*” mamei cu zîmbetul ei veșnic blînd și mîngîietor, trecînd prin gravele întrebări legate de destinul uman, de riturile de trecere, de problema vieții și a morții, de durerea pricinuită de marea despăr-

țire (*Te-ai dus, bunicule...*) în plan psihologic și filozofic.

Sentimentul efemerității, raportul individ – lume își au expresia în textele dominate de forma interogativă a frazeologiei, de cutremurătoare întrebări care ating tainele și rostul universului de exemplu în eseu *Misterul existenței*. „*Legea existenței noastre pe pămînt nu are decît să ne frămînte*” – afirmă cu o profundă tensiune, însă acest dramatism lăuntric nu se cufundă într-un nihilism, ci tălmăcește mesajul unui scriitor energetic și vioi, cu o încredere în rostul vieții: „*Trebuie să existe un sens adevărat pentru care ne-am născut pe acest pămînt!*” În eseu „*Noi și clipa*” autoarea preocupată permanent de calitatea morală a existenței umane evocă rîndurile impresionante ale poetei *Ana Blandiana*: „*Dacă n-am fi convinși că ne mai așteaptă o existență (și aceea înfinit încăpătoare de experiențe și de încercări) nu ne-am permite (instinctul nostru de conservare nu ne-ar îngădui) să o risipim atît de protește pe aceasta*” ca în continuare să tălmăcească un demn *program de viață*: „*dar măcar să încercăm să facem fie ceva folositor, fie ceva pentru cei dragi ai noștri, fie pentru o anumită comunitate, fie chiar pentru omenire. Atunci poate vom reuși, măcar sufletește, să supraviețuim răului și urîtului ce ne paște pe toți*”.

Cu acest gînd armonizează și îndemnul ascunse în frumoasele rînduri „*din scrierea De ziua Morților – mesaj pentru cei vii* care ne opresc pentru o clipă în viața atît de agitată și risipită șoptindu-ne mereu: „*Clipa de acum este clipa faptelor, clipa de mîine poate fi numai cea a amintirilor... Clipa de acum este clipa florilor vii, clipa de mîine poate fi numai cea a florilor moarte... Așa că fii cu minte omule și fii cuminte, omule!*” (*M-a ajuns din urmă viitorul*). Cîtă cumițenie și armonie sălășluiește în paginile acestei cărți care este și o minunată mărturie a *comuniunii dintre om și natură*, a solidarității cu mediul înconjurător, cu florile cîmpului și cu păsările văzduhului, cu orfanii și cu suferinzii. (*Cei mai fideli musafiri, Copilași sub umbra copacilor...*).

„*Fiul piscurilor și fata cîmpurilor*” atinge nivelul unei creații artistice de o eternă frumusețe, este un imn închinat dragostei și frumuseții naturii. Imaginile pitorești revarsă o poezie precum dragostea adevărată supune dimensiunile adîncimilor și ale înălțimilor. „*Ea, fiica șesului*” învinge teama pricinuită „*de glasul zguduitor al tunetelor și de sclipirile fulgerelor*” ridicîndu-se spre înălțimile văzduhului, spre albastrul cerului, spre spațiul care evocă pitorescul tablou: „*Pe-un picior de plai / Pe-o gură de rai...*”, iar „*El, născutul munții*

lor" poartă în suflet mirosul codrilor, al ierbii și al florilor, glasul dulce al izvoarelor, împrietenindu-se cu „șesul nesfârșit, lucios care în schimb i-a oferit un dar neestimabil: harul cugetării”. Culoarea și melodia frazelor, bogăția procedeelelor stilistice întăresc ideea frumosului etern și a dragostei îndeplinite, a forței germinatoare în univers. Crezul intelectualului-jurnalist așternut în paginile acestui valoros volum „rupt din suflet” izvorește dintr-un cult al frumosului, al iubirii, al substanțelor de veșnice valori ce se opun lumii reci și înstrăinate.

Coperta de o culoare a bradului veșnic verde

precum și *ilustrațiile* realizate de *Stela Santău* cu o profundă afinitate sufletească și un profesionalism de înalt grad sugerează profilul ideatic, revarsă armonie, încredere în tot ce fericește și îmbogățește condiția umană.

Să iau în mână această carte purtătoare de valori exprimate într-o „dulce și frumoasă” limbă românească înseamnă pentru mine o sărbătoare plină de o pace divină din farmecul căreia ași dori să împărtășesc cu toți semenii mei atrași de magia „cuvintelor potrivite” și de mesajele profund omenești.

Imagine din expoziția cu titlul Moise Nicoară în istoriografia română

Gheorghe Ruja

Dr. Maria Berényi: Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea

În viața culturală a unei minorități trecutul istoric își are importanța din mai multe aspecte. Cunoașterea evenimentelor, personalităților, locurilor istorice sînt bazele identității unei comunități și totodată ale individului.

Cercetarea și documentarea trecutului e dovada existenței a unei spiritualități socio-culturale.

Fără adevărate și obiective cunoștințe istorice, culturale și sociale conștiința spirituală și morală al unei populații minoritar – cum este și a românilor din Ungaria – își va pierde consistența stabilă și va deveni numai o amintire, undeva departe, în subconștiința individuală.

Toate însă ar rămînea în fundul sertarelor ascunse, nedescoperite dacă nu ar exista personalitățile fanatice cu vatesul cercetătorului.

Doamna Dr. Maria Berényi cu publicația sa a dat în mîna minorității române din Ungaria o nouă piatră scumpă descoperită cu munca științifică care o cunoaștem bine.

Publicația „CULTURA ROMÂNEASCĂ LA BUDAPESTA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA” e o vastă operă. Cititorul își va îmbogăți cunoștințele despre o viață pînă acum nu prea cunoscută. Cei care au urmărit însă munca și viața de cercetare a doamnei dr. Berényi știe că apariția acestei opere nu a fost fără antecedente științifice. Am audiat și am citit cîteva părți din opera cercetătoarei (Simpozion, Lumina, Foaia Românească, Izvorul etc.).

Opera constă în două părți continue cu un mare număr de date. Un text științific nu e ușor de urmărit, dar meritul autoarei este că aceste date și citate din diferite documente sînt bine încadrate în textul autentic.

Cititorul, dacă va lua în mînă această comoară intelectuală își va da seama că nu numai conținutul dar și cartea ca obiect e bine pregătită. Culoarea și fotografia bine compusă de D-na Aurelia Nemeș sugerează o lume tainică și totodată nostalgică. Parcă ai lua în mînă o fotografie a străbunicilor îngălbeni de secolele trecute. Coperta e o invitație, printr-o mică fereastră îi arată ceva cititorului din lumea pierdută în secole.

Structura operei cuprinde mai toate secvențele culturale ale românilor din Buda și Pesta. Bogăția evenimentelor, marele număr al personalități-

lor, nivelul vieții, scopul și simțul caritativ sînt dovezi de urmărit în viața civilă din secolul XIX-lea.

I.

În prima parte a cărții cititorul își va da seama de cele șase capitole cu teme diferite, din care totuși reiese foarte bine interferența culturală mitteleuropeană.

Autoarea în primul capitol (Colonia Macedoromână din Pesta – Focar de Cultură Românească) ne introduce într-o parte – interesantă a istoriei macedoromânilor stabiliți la Pesta.

Poate că pînă acum nici nu ne-am dat seama de multe momente istorico-culturale, arhitecturale din trecutul Budapestei.

Macedoromânii – putem spune cu sinceritate – au avut mare rol nu numai în desfășurarea vieții culturale române dar și a celei maghiare din capitală.

Acest capitol numai cu mîndrețe și totodată cu stimă se poate citi.

Cu mîndrețe văzînd ce mare merit au avut o familie Mocioni, Sina, un Emanuil Gojdu, Andrei Saguna etc., în viața culturală româno-maghiară. Stima e a unei populații care în viscolul istoriei și-a păstrat identitatea, religia și care a încercat – cu succes – să-și desfășoare viața culturală. *Ne-au lăsat mult de învățat nouă, românilor de pe aceste meleaguri ale Ungariei.*

Buda și Pesta fiind centre culturale au avut mare importanță în istoria tipăritului de cărți fundamentale în viața culturală română. **Capitolul „Carte și cultură românească la Tipografia Universității din Buda”** ne conduce nu numai în istoria cărții dar și în timpul deșteptării naționale a românilor din Ardeal.

Pentru un român școlit în școală așa-zisă românească sînt bine **cunoscuți marii corifei a Școlii Ardeleni. Munca lui Samuil Micu Clain, Gheorghe Șincai, Petru Maior.**

Epoca luminilor într-adevăr a adus prima scînteie a gîndirii naționale române. Importanța acestui atelier intelectual din Buda pentru istoria, politica, cultura română nu se poate măsura.

Munca din tipografie aduce un nou mod de a gândi. Spiritul român reiese **din toate publicațiile editate. Opera lingvistică „Elementa linguae daco-romane sive valachicae (1780)”** a lui Samuil Micu depune bazele unei ideologii bine cunoscute în istoria română și care pînă azi este un punct sensibil al conviețuirii româno-maghiare: este vorba despre teoria continuității daco-romane. Nu are rol mai mic în istoria filologiei române primul dicționar **explicativ și etimologic al limbii române așa numitul „Lexiconul de la Buda”**. Această operă vastă are mare importanță și prestigiu privind cercetarea lingvistică și istorică.

Stimatul cititor își va da seama că autoarea Dr. Berényi amănunțit și cu mare atenție se ocupă și cu autorii minori care pe lângă corifeii Școlii Ardelene sînt purtătorii făcliei culturii și luptei naționale din secolului al XIX-lea.

E bine să citești că între acești autori sînt niște personalități din orașele și satele locuite și azi de români din Ungaria, ca de exemplu: Moise Nicoară, Moise Bota, Gheorghe Pomuț (Giula). Autorul recenziei nu vrea să înșire numeroasele date, nume, titluri de publicații în legătură cu Tipografia din Buda. Totuși trebuie să sintetizăm că acest atelier științific se poate înșira între cele mai importante – dacă nu cel mai important – focare culturale române din prima parte a secolului al XIX-lea.

Natural că un centru cultural și social nu poate funcționa fără oameni bine pregătiți, specializați și culți. Buda și Pesta au avut mare rol și în pregătirea și școlarizarea românilor din Ungaria istorică.

Universitatea din Budapesta – vezi capitolul Românii și învățămîntul superior din Budapesta – pentru studenții români a fost și posibilitatea de autoorganizare națională. Diferitele catedre universitare au dat loc nu numai studenților dar și profesorilor români, printre care erau unii întemeietori de catedră sau primii profesori de specialitate. Merită să-i amintim – sperînd că **va atrage atenția stimatului cititor – Constantin Pomuț (psihopatologie), Dimitrie Nedelcu (stomatologie), Victor Babeș (bacteriologie), Alexandru Roman (limba română)**. Marele număr de studenți – între 1867–1918 un total de 2.626 de studenți români – dovedește că această instituție era nu numai preferată dar și importantă pentru tineretul român din Ardeal. Calitatea educației universitare dovedește forte bine că cinci dintre foștii studenți au ajuns prim-miniștrii ai României moderne. Merită să-i amintim: **Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voievod, Octavian Goga, Ilie Cristea, Petru Groza**.

În acest capitol d-na autoare Berényi cu mare punctualitate înșire diferite nume – între care sînt și foarte cunoscute –, date și cu mare gest, numele localităților din Ungaria de azi, de unde erau originari studenții.

După epoca luminilor și a revoluției franceze în Europa începe o mișcare grandioasă a națiunilor încadrate în marile imperii mai ales în Imperiul Habsburgic. Aceste mișcări politico-socio-culturale au ca scop ridicarea și deșteptarea națiunii din visul de o mie de ani. În Ungaria epoca reformei înseamnă și pentru românii din Ardeal o dezvoltare a burghezimei și cu aceasta înflorirea numeroaselor asocieri. Evenimentele din 1848/49 însă au împiedicat evoluția și numai după zece ani a început un nou curent al asociațiilor. Poate cea mai importantă asociație civilă a fost **Societatea „Petru Maior” din Budapesta**. Societatea a fost inaugurată – neoficial – la 20 februarie 1862, avea o largă activitate de la literatură, publicistică-națională, politică.

Între fondatorii și membrii societății se aflau Iosif Vulcan, Ion Slavici, Banca Albina etc.

Cititorul își va da seama că această asociație are o importanță extraordinară în viața românilor din Ungaria și Transilvania între anii 1862 și 1918.

Organizația civilă a adunat intelectualitatea română în cadrul ei. În cadrul societății s-a desfășurat o activitate rodnică de aproape 60 de ani. Autoarea în concluzia sa spune că „...activitatea studențimii și-a pus amprenta asupra culturii române din monarhie și a primit un loc de frunte în istoria societăților studențești.”

Pe lângă bogat viață literară la Budapesta în a doua jumătate a secolului XIX-lea a ieșit la suprafață cerința pentru teatru român și s-a desfășurat o nouă mișcare socio-culturală pentru înflorirea vieții teatrale române din Ungaria. Intelectualitatea **română din Budapesta s-a organizat în societate civilă pentru a-și îndeplini scopul. În anul 1870 s-a înființat „Societatea pentru crearea unui fond de teatru român în Ardeal”** – capitolul V – aprobată în 1871. În această societate îi găsim din nou pe reprezentanții binecunoscuți din viața socială a Budapestei și a **românilor din Ungaria ca și Iosif Vulcan, Alexandru Mocioni, Iosif Hodoș** etc. Cititorul în acest capitol va afla că nu numai la Budapesta este o viață teatrală bogată ci și în diferitele orașe s-a desfășurat o mișcare, remarcînd reuniunile amatorilor pentru a răspîndi arta teatrală, muzicală.

Poate cea mai bogată și valoroasă sursă socio-politico-culturală a fost presa. Apariția presei în cultura românilor din Budapesta și Ungaria se leagă de eforturile iluminismului

sud-estului european. „**Presa românească în capitala Ungariei**” după revoluția din 1848–49 era singura armă pentru lupta națională. În capitală după 1867 viața politică a primit un elan nou și puternic. Românimea imperiului austro–maghiar începe să se organizeze în unități politice. Apar primele partide naționale noul cadru al luptei politice a românilor. Asociațiile și societățile culturale și artistice și pe mai departe erau focarele luptei naționale. O nouă ramură a luptei pentru drepturile naționale a fost presa care a devenit armă serioasă în mîna românilor din Ungaria. Natural că aparatul statal al imperiului austro–ungar privea această presă cu mare atenție și fosea și diferite presiuni față de aceste publicații.

În opera d-nei Berényi sînt adunate tematic diferitele ziare, periodice ale timpului: 1./ Foi politice: Amicul poporului, Democrația, Federațiunea etc. 2./ Presa satirică și umoristică: Umoristul, Gura satului etc. 3./ Reviste culturale și literare: Aurora română, Șezătoarea și nu în ultimul rînd, **Familia**.

În Familia a apărut prima poezie tipărită (De-aș avea) și totodată ultimele șapte poezii înainte de moarte ale lui Mihai Eminovici cunoscutul Eminescu – numele dat de Iosif Vulcan redactorul ziarului. „Aici i-a fost leagănul și mormîntul” spunea Vulcan. Îi mai amintim ca deputați pe G. Coșbuc și O. Goga. 4./ Gazetele „poporale” și social-economice: Poporul, Foia Ilustrată etc.

Pe lîngă ziare merită să amintim două personalități remarcante care au luat mare parte în viața ziaristică română: Iosif Vulcan, Sigismund Pop.

A doua parte a operei Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea conține anexele și notele primei. Putem spune că această parte ar

putea fi și o publicație de-sine-stătătore. Bogăția materialului dovedește o muncă serioasă și un teritoriu istorico-cultural bine cercetat. Documentele poartă informații noi și prețioase pentru minoritatea noastră. Sînt dovezile existenței noastre în viața socială din Ungaria istorică. Nu se pot înșira – poate nici nu are rost – totuși cîteva meri-tă să le amintim:

A pesti görögök, Profesori români la Facultatea de medicină din Budapesta, Ioan Slavici, student la Facultatea de drept și științe de stat a Universității din Budapesta, Din viața studentescă a lui Octavian Goga la Budapesta, Caragiale voia să scoată o revistă literară la Budapesta, Locuitori români in Budapesta.

Stimate cititorule,

Această scurtă recenzie a dorit să prezinte – cîteodată poate subiectiv – o publicație cu mare importanță din cercetarea științifică a românilor din Ungaria și poate cea mai importantă a cercetătoarei dr. Maria Berényi. Știm că o mare problemă a educației minoritare române e lipsa manualelor care reprezintă în mod obiectiv și amănunțit viața istorico-culturală și socială a românilor din Ungaria. În ultimii ani au apărut publicații și din partea altor cercetători dar acestea prelucreză numai cîte o parte a trecutului nostru. Meritul acestei opere e că atunci cînd prezintă viața socio-culturală a românilor din Budapesta primim informații și despre alte localități, evenimente, personalități din altele părți a țării.

Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea e încheierea demnă a publicisticii române din Ungaria, în anul milenar mitteleuropean.

Ana Radici Repiský

Micherechi – „Insula românității din Ungaria de azi”

(recenzie)

În anul 2000, sub îngrijirea Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, cu sprijinul Fundației Publice „Pentru Minoritățile Naționale și Etnice din Ungaria”, al Ministerului Patrimoniului Culturii Naționale și al Ministerului Învățământului a apărut o carte cu titlul *Micherechi* și subtitlul *Pagini istorico-culturale*.

Cum devine o lucrare o monografie?

După Dicționarul explicativ al limbii române, *monografie* înseamnă un „studiu științific amplu asupra unui subiect anumit, tratat detaliat și multilateral”. Dacă subiectul, în cazul nostru, este localitatea Micherechi, cartea trebuie să conțină – și chiar conține – istoria, cultura, viața spirituală, etnografia locului, îmbogățită cu sociologie, lingvistică și – cum văd eu, după citirea lucrării că e una dintre cele mai tari părți ale ei – date despre oamenii care au trăit și trăiesc în acest loc. Pe lângă evocarea amintirii strămoșilor, prin povestirile informatorilor micherecheni, cele descrise dovedesc dragostea lor față de locul natal, mentalitatea conștiințioasă cu care privesc satul lor, evoluția și luptele duse de înaintași.

Autoarele cărții ne mărturisesc în *Cuvînt înainte* cum au ajuns să redacteze această monografie: „Au apărut mai multe studii legate de istoria, etnografia și limba română din Micherechi – de care ne-am folosit și noi –, dar o carte aparte, consacrată culturii românești din această comună, încă nu a apărut”. Cunoscîndu-le erudiția și conștiințiozitatea de la publicarea monografiilor anterioare – în anul 1993 volumul despre Chitighaz, în anul 1995 volumul despre Bătania – ne-am putut aștepta că va apărea și volumul despre Micherechi.

Nici această următoare carte nu e una întocmită la repezeală și scrisă superficial, ci una pretențioasă, călăuzitoare, ceea ce ne dovedesc și cercetările care stau la baza ei: „Alături de evaluarea materialului documentar istoric din arhive am luat parte și la o cercetare de teren, mai precis am cercetat cinci localități din România de azi: Mădăraș, Cefa, Ianoșda, Inand, Ciumeghi, pentru că pe baza izvoarelor istorice strămoșii micherechenilor de azi sînt originari din aceste așezări”.

Această incursiune în timp pe urmele oamenilor și ale datelor, ansamblul sistematic de cunoștințe despre societate și gândire ale autoarelor ne silesc să ne apucăm să citim această carte de 360 de pagini.

Ochiul cui ne conduce în această călătorie istorică?

Echipa autoarelor – Elena Csobai, Maria Berényi, Ana Borbély, Emilia Martin, Eva Kozma Frătean – face parte dintr-o grupă de cercetători ai cărei membri se cunosc, își simt gândurile, respiră la fel cînd e vorba de mica noastră comunitate, muncesc în armonie de ani îndelungați, cercetează sistematic și publică multe studii științifice, chiar și despre Micherechi. Deci acești ochi știu unde trebuie să privească și știu spre cine trebuie să privească. Autoarele, la întocmirea monografiei, pe lângă cercetările proprii, s-au bazat și pe monografia lui Teodor Pătcaș din 1934, pe cartea preotului Teodor Misarăș, pe impresionanta carte de memorii a lui Vasile Marc, pe presa de odinioară (doar cîteva dintre reviste: *Lumina*, *Biserica și Școala*, *Tribuna*, *Vulturul*, *Foaia Poporului*) și s-au folosit aproape de toate volumele și studiile apărute în ultimele cîteva decenii despre Micherechi, alăturînd o bibliografie de peste zece pagini.

Cînd apare o carte mereu se pune întrebarea pentru cine a fost ea scrisă, cărui cititor dorește să talmăcească informații și mesaje. „*Lucrarea de față se adresează deopotrivă, cititorului de rînd și specialistului interesat. Dorește să fie de folos învățămîntului românesc din Ungaria*” – ne dau răspunsul chiar la început autoarele.

Ca cititor, nu aparțin strict unei categorii, deoarece am privit cartea prin prisma unei ființe care ani de-a rîndul s-a întîlnit cu istoria, cultura Micherechiului atît ascultînd și citind referate științifice, cît și notînd ca ziaristă mărturisiri sincere de la fiii de azi ai localității. Apoi, m-au mișcat, m-au impresionat rîndurile cărții și din acel simplu motiv că este vorba de satul meu natal, de strămoșii mei apropiați, uneori de oameni pe care i-am întîlnit personal. Cu siguranță că sînt părți

nitoare, dar acest lucru trebuie să mi se ierte. Mi-am propus să fac o analiză amănunțită a monografiei, fiindcă merită să fie răspîndită, să reiasă importanța și capacitatea ei de a fi folosită pe larg în cît mai multe locuri, deoarece, urmînd cea mai bună tradiție a monografiilor, și aceste pagini conțin numeroase date, texte și scrisori reproduse, fotografii, hărți, culegeri de cuvinte, poezii, note muzicale, care toate dovedesc acea muncă perseverentă, îndelungată și migăloasă care a dus la analize serioase, documentări profunde și fidele, concluzii juste. Voi încerca să redau linia principală pe care au pornit autoarele, stațiile caracteristice ale analizelor și toate acele mici descoperiri, de o rară frumusețe, care m-au captivat, care pot stîrni curiozitate și pot oferi cititorului ocazii de lectură de o mare plăcere.

Stîlpii indispensabili în cunoașterea fidelă a unui loc

Monografia conține șase mari capitole. **Primul capitol, semnat de Elena Csobai**, ne prezintă date legate de **istoria comunității românești din Micherechi**. Pe un român din Ungaria trebuie să-l impresioneze vechimea localității, care era populată din Evul Mediu, însă distrusă complet în timpul dominației turcești, ca să fie repopulată „cu românii de religie ortodoxă veniți aici din așezările nu prea îndepărtate, printre care putem să le enumerăm cu siguranță pe următoarele: Cefa, Inand, Ianoșda, Mădăraș, Ciumeghiu, Tinca, Tulca”. Urmează să fie selecționate, examinate cu procedeele științifice ale unui istoriograf bine priceput, datele și evenimentele hotărîtoare în istoria unei comunități. Astfel putem citi despre primul sigiliu, existent din 1721, în mijlocul căruia era încrustat un spic de grîu, un arbore cu crengi și un fir de trestie; despre prima biserică, construită din paiantă și cu turnul din lemn; lista celor 30 de case, 30 de familii care trăiau în acest loc în anii 1770. Ce curios e să faci asemănări între numărul existent al locuitorilor din diferite decenii! Să afli de pildă că în anul 1850 numărul populației era 2507, abia cu puțin sub numărul de azi al locuitorilor! Ce impresionantă e prima prezentare cartografică și acea hartă din 1819, unde printre denumirile geografice micherechenii pot afla de ex., unde era locul de bătut voioaje, cărămizi de odinioară, și multe altele! Dar cea mai interesantă parte o constituie datele cu privire la zidirea primei școli confesionale din anii 1875-76, unde sînt înșirate 266 de nume, oameni care au contribuit la zidire, cu indici pe baza cărora

locuitorii de azi își pot identifica casa strămoșilor. Hai, în continuare pe urmele „*Zugravului Teodoră din Mikerki*”!

Viața religioasă în cazul micherechenilor a fost întotdeauna hotărîtoare, precum e și azi – constatată autoarea ca o concluzie sigură („*credința este egală cu existența lor românească*”), credință care s-a întărit și prin întemeierea bisericii baptiste din anul 1921, ca și prin înființarea în cadrul ortodoxismului, în anul 1927, a grupării Oastea Domnului, ori prin răspîndirea cultului penticostal prin anii 1970.

Sfîrșitul capitolului poate însemna o curiozitate pentru cei dinafara comunei. Este vorba de supranumele familiilor pe baza cărora micherechenii se cunosc între ei. De altfel e surprinzător și azi cînd un vîrstnic din sat recunoaște un copil neîntîlnit de el pe baza supranumelui moștenit și înrădăcinat al familiei!

Al doilea capitol, alcătuit de Maria Berényi, este dedicat **istoriei școlii din Micherechi**.

Maria Berényi cercetează de ani îndelungați viața cultural-spirituală a românilor din Ungaria începînd din secolul al XVIII-lea. Cunoștințele sale de date și nume din acest domeniu sînt pe dreptul uluitoare, deci și în cazul de față, cînd am ajuns la capitolul menționat, mi-am repartizat timpul în așa fel încît să-l citesc deodată, fără întreruperi. Am fost pregătită că pe lîngă descrierile detaliate, voi da de adevărate comori inedite. E una dintre cercetătoarele noastre care descoperă cele mai interesante și de multe ori necunoscute amănunte din viața personalităților marcante din istoria comunității noastre.

Introducerea cuprinde date în legătură cu înființarea și funcționarea școlilor confesionale (de ex., în 1825 existau 91 de școli confesionale primare), drepturile pe care le deținea biserica în funcționarea școlilor. De aici sînt mai ușor de înțeles și împrejurările constituirii școlii din Micherechi în 1815. Avem prezentat confuzul din documente despre cel care ar fi fost primul învățător al școlii: Petru Meruțiu sau Simion Popovici, circumstanțele care influențau efectivul elevilor, criteriile pe baza cărora se alegea învățătorul (ca „*moralitatea, aptitudinile sale muzicale, pricepere pentru pregătirea practică a elevilor, cultivarea rațională a grădinii, altoirea pomilor, devotament pentru activitatea culturală...*”), schimbările din planurile de învățămînt.

Însă nu cred că va exista un cititor din rîndul nostru care să nu simtă durerea ce arde din aceste pagini pline de date, cînd va ajunge la alineatele care se ocupă cu legea Trefort din 1879 (care

introduce în mod obligatoriu limba maghiară în școlile românești), cu legea Apponyi din 1907 (transformarea școlilor confesionale în școli de stat), cu greutățile din învățământul interbelic, când nu era posibilă instruirea în limba română sau când apare realitatea dură a timpului, a sărăciei (de ex., în anul școlar 1945-46, 49 de elevi nu au fost promovați „din lipsa hainelor și încălțămintelor”). O altă dată dureroasă se leagă de anul școlar 1961-62, când școlile minorităților sînt transformate în școli bilingve. Urmările le înghițim și azi!

Paralel însă sînt aduse la suprafață și unele date care aduc schimbări pozitive, cum ar fi anul 1949, când limba română devine limba predării la școală, când dintre cei 298 de copii de vîrstă școlară, 269 s-au înscris la secția română. Dar mi-a plăcut să parcurg și lista lungă a învățătorilor, profesorilor care au predat și predau azi la catedra școlii...

În al treilea capitol, întocmit tot de **Maria Berényi**, avem prelucrată **activitatea socio-culturală** la Micherechi în secolul al XIX-lea și **începutul secolului XX**.

Cercetătoarea a încercat și a reușit descifrarea multor probleme interesante: care ar fi motivul incendierii, din luna iunie a anului 1836, a bisericii; de ce a trebuit întreruptă zidirea noii biserici timp de 9 ani; cine au fost primii preoți și cantori ai bisericii; când au fost vizitați pentru prima dată ortodocșii micherecheni de episcopul diecezan Ioan Meșianu; cine și cum a luptat, în frunte cu Dimitrie Țichindeal și Moise Nicoară, pentru ca biserica română să se dezlipească de sub autoritatea ierarhiei clericale sîrbe; de ce sînt importante cărțile și registrele vechi de la parohii; prin ce locuri au trecut cărțile *Mărgăritarul*, *Evangelhia*, *Biblia* și *Triodul* pînă au ajuns în posesia bisericii ortodoxe din Micherechi; cine au fost donatorii cei mai însemnați ai bisericii; care au fost acele instituții superioare din Arad și Oradea, în care au fost instruiți tineri din Micherechi. E frumoasă lista tinerilor intelectuali români porniți din Micherechi! Cu cîtă sensibilitate sînt evocate portretele lui George Roxin, dr. Nicolae Roxin, activitatea parohului Nicolae Rocsin, prieten și adept al lui Tisza István și Vasile Mangra! Cu cîtă măiestrie dedică autoarea pagini evocării amintirii lui Teodor Păteș și importanței materialului notat de acesta! E o curiozitate portretul lui Ioan Santay, care timp de 46 de ani a fost notarul comunei și care chiar înaintea morții sale a făcut o donație însemnată bisericii.

Neapărat trebuie accentuate subcapitolele care se ocupă de asociațiile culturale, care organizau șezători literare și editau antologii, de faptul cum a ajuns influența ASTREI la Micherechi, de organizarea primelor „baluri naționale românești”, la care se adunau mereu fonduri pentru scopuri filantropice, de acei abonați din Micherechi care au sprijinit apariția în anul 1938 a monografiei comitatului Bihor.

Ajungem împreună cu scriitoarea la interesanta concluzie: „*Un lucru ciudat, micherechenii n-au avut societăți culturale, nu au avut coruri, nu au avut grupe ambulante de teatru, dar au fost prezenți la manifestările culturale de mare amploare și au avut un contact viu cu centrele culturale din această zonă. În limita posibilităților au ajutat scopuri filantropice și au fost solidari cu spiritualitatea național-culturală din Bihor și Crișana.*”

În capitolul al patrulea lingvista **Ana Borbély** ne dă o profundă analiză a **limbii române din Micherechi**, a celor două variante vorbite, graiul arhaic local și varianta suprapusă locală (așază și varianta literară).

În urma cercetărilor efectuate în România în privința originii graiului micherechean, lingvista ajunge la următoarele constatări: există similitudini între onomastică, notînd nume de familii identice sau asemănătoare (de ex., *Gomboș*, *Ardelean*, *Boca*, *Ianc*, *Martin*); pe cînd în graiurile din România au pătruns termeni și expresii noi, graiul din Micherechi a conservat mai bine elementele dialectale și a fost puternic influențat de limba maghiară; pe lîngă asemănări lingvistice a întîlnit și multe coincidențe în tradiții (o adevărată curiozitate, cum plăcinta cunoscută sub denumirea de „*vărzar*”, existentă doar în Micherechi, dintre satele noastre, se prepară de ex., și la Cefa).

Capitolul din monografie continuă cu dovedirea rădăcinii comune a graiului din Micherechi cu graiurile din zona cercetată din România, prin analize amănunțite și cu o mulțime de argumente (cuvinte, forme verbale, expresii, maghiarisme). Urmează deci cîteva pagini „grele” de lingvistică, ca niște lecții adevărate, bine fiind întocmite didactic chiar și pentru profesorii din școlile noastre românești. Însă, cu talentul unui scriitor, autoarea răsplătește cititorul cufundat în adîncul foneticii și morfologiei, cu pagini distractive dedicate proverbelor și zicalilor din graiul micherechean. Ce ingeniozitate și creativitate se găsește în această bogată comoară populară, ca „*Amu pote și să să deie și păstă cap!*”, „*Ce beteșig ai?*” „*Îi zurgălesc contele!*”, „*Îi urît ca Marț-Sara!*”,

„N-ajunje o pipă dă bogoi!” „Sărac dintră sărac”, „Nu m-oi mânca zilele cu iel!”.

„Un popor integrează cuvintele acelor popoare cu care ajunge în contact, în mod direct, zi de zi sau indirect, pe cale culturală” – introduce Ana Borbély subcapitolele care demonstrează influența limbii maghiare și limbii române literare asupra graiului micherechean.

Nu lipsește nici prelucrarea sistemului antropomic, cu originea numelor de familie, cu modul în care și-au ales prenume românii din Ungaria și felul în care se dau azi copiilor prenume moderne.

Dovada cercetărilor serioase, temeinice o dovedesc și coloanele realizate în privința relației graiului din Micherechi cu cel vorbit la Chitighaz.

Tot în urma unui sondaj, citim mărturisiri sincere despre atitudinea localnicilor față de graiul și identitatea lor, de zăpăceala pe care o simțim noi cu toții, românii din Ungaria, despre luptele pe care le ducem pentru păstrarea limbii noastre strămoșești. Le-am citit cu mare interes, aflând din ele că micherechenii sînt mîndri de graiul străbunilor, că le este mai ușor să vorbească în românește decît ungurește sau în limba română literară, că s-au declarat cu toții români, că nu se identifică cu românii din România, ci se simt români din Ungaria avînd o atitudine pozitivă față de societatea maghiară, care le-a adus bogăție și posibilitate copiilor pentru studii superioare, că simt o dragoste adîncă față de locul natal, că se roagă în limba română, că ascultă programele, emisiunile românești religioase și de muzică populară, că la școală profesorii acceptă uneori ca elevii să se exprime în grai, că în toate comunitățile religioase din sat se vorbește românește. Un moment interesant l-a însemnat cînd am descoperit, în cazul alineatului care se ocupă cu Adunarea Baptistă din Micherechi, că cercetătorii noștri în unele cazuri sînt martorii care notează cum se nasc sub ochii noștri, și azi, obiceiuri. E vorba de cum, în fiecare an, bapțiștii se duc în grupuri a colinda „la familii cu un copil nou-născut, la familii unde numai unul dintre membri este baptist, la vîrstnici care nu au puterea să meargă la biserică...”

O altă parte interesantă e cea care tratează dacă oare graiul ar fi o „corcitură”, dîndu-ne și nouă, cititorilor, multe de gîndit.

Este impresionant apelul de la sfîrșit al Anei Borbély, româncă originară din Chitighaz, făcut către cititorii din Micherechi, dovedind astfel și o sinceră responsabilitate pentru ceea ce mai posedă generațiile noastre de azi: „îi îndemn pe

românii din Micherechi să-și folosească și pe mai departe cît mai mult graiul românesc local, să fie mîndri de el și să-l aprecieze cît mai bine, deoarece aceasta este cea mai importantă comoară spirituală a lor”.

Capitolul al cincelea consacră peste 70 de pagini **tradițiilor românilor din Micherechi**, temă prelucrată de etnografa **Emilia Martin**, una dintre cele mai însuflețite, pasionate specialiste ale domeniului etnografic.

„Comuna Micherechi este acea localitate care din anii 1960 stă în centrul cercetărilor românești din Ungaria, fiind considerată... o adevărată curiozitate” – ne introduce autoarea în temă, înșirînd domeniile cele mai temeinic prelucrate și cele mai puțin prelucrate, amintind și de materialul însemnat colecționat pe teren în ultimii 40 de ani, care conține încă multe informații inedite.

Punctul de plecare al autoarei este adunarea trăsăturilor caracteristice ale satului din zilele noastre. Iată ce-l primește pe vizitator: puține case vechi țărănești, dar mult mai multe construite prin anii 1960 și cîteva mai moderne, din ultimul deceniu, care „nu mai au nici o legătură cu arhitectura tradițională”.

Prin ochiul ghidului primim o prezentare vie a străzilor, a clădirilor, a instituțiilor, a unităților comerciale, a cimitirelor, a monumentelor din sat, ca să ne întoarcem apoi în timpuri istorice, cînd regiunea era încă mlăștinoasă, cu teritorii imense acoperite cu apă și multe păduri, cînd Micherechiul era o insulă în jurul căreia au fost construite poduri, cînd teritoriile uscate, destinate culturii pămîntului sau creșterii animalelor, erau doar puține. Pe lîngă aceste sicuri apar pe hărți în ungurește și expresiile „liget” și „telek”, care semnalau locul potrivit pentru întemeierea așezării. Ajungem apoi la data marilor schimbări, anul 1848, cînd cu regularea apelor și construirea digurilor se mărește teritoriul pentru cultivare, ca mai tîrziu, prin apariția căii ferate, locuitorii să-și deschidă alte drumuri importante. Cît de spectaculoasă a putut fi „îmbogățirea” satului prin întărirea drumurilor cu pietriș, a trotuarelor cu cărămidă, cu construirea gardurilor din tulpini de porumb, nuiele împletite și scînduri de lemn! (Încă și eu îmi amintesc de gardul de scînduri al bunicilor!)

Urmează apoi examinarea traiului oamenilor, a ocupațiilor, mai accentuate după regularea hotarului realizat de Krenosz Rudolf: întărirea fermelor, formarea sălașelor și cătunelor, răsîndirea oieritului, a creșterii vitelor cornute, angajarea tinerilor din familiile românești ca slugi ori ca sezonieri pe moșiile apropiate, apariția mese-

riilor în sat (cioban, măcelar, pantofar, cărămidar, negustor, feroviar etc.), înființarea cooperativei agricole Bălcescu, ajungând pînă la cultivarea legumelor în sere.

Subcapitolul consacrat vieții sociale și normelor etice pornește de la tragicul eveniment din 1920, cînd cu trasarea noilor linii de graniță, Micherechiul e rupt de satele din România, devenind „o insulă etnică în mediul unguresc”. Rămînînd izolați între micherecheni s-au întărit relațiile din rudenie, le devine caracteristică endogamia, foloseau limba maghiară în măsura în care erau nevoiți. În acele timpuri erau respectați vîrstnicii, cei care aveau o meserie și intelectualii satului. Existau legi interioare respectate riguros în cazul îngrijirii bătrînilor, vizitării bolnavilor, în alegerea articolelor de îmbrăcăminte (de ex., femeilor era interzisă îmbrăcarea bluzelor fără mînci și nu era voie nici să se vadă genunchii), caracteristici anume în privința casei, locuinței, broderiilor specifice locului.

Citind aceste părți m-am oprit deseori aducîndu-mi aminte cît de mult așteptam în copilărie sărbătorile, fiindcă atunci primeam haine noi, mi-a răsărit din memorie primul meu „spăcel” cusut de nană Floare a lui Gligor; „pupul” mamei; regulile pe baza cărora spălam („*vinerea nu se spală!*”); săpunurile albe ale bunicii, așezate pe grinda din camera „curată”; cum mi-a „drucălit” pe giulgiu nană Ană a Savii, ca broderiile să-mi decoreze și azi ferestrele; povestirile mamei cum a tors și cît de mult i-a plăcut să-mi brodeze pe cruci fețele de masă din zestre.

Emilia Martin ne călăuzește apoi în lumea frumozelor obiceiuri ale ciclului familial legate de botez, nuntă, înmormîntare. Cititorul va fi fermecat de bogăția superstițiilor – foarte multe cu rol preventiv – care erau răspîndite în Micherechiul de ieri, dintre care multe au supraviețuit curentelor moderne. Cum se vor bucura cititorii bărbați citind că norocul e asociat, în general, genului masculin! De cîte lucruri trebuia să se ferească o femeie gravidă! Cîte mame au primit ajutor oare de la moașele din sat? Ce soartă avea „tăciunea” și „zvrîcolacii”? Cum se „mergea cu dă mîncat” și se merge și azi? Care tineri „fujeau” și cum îi privea societatea? Ce fenomene prevesteau moartea? Cum era și e priveghiat mortul? Cine erau cei mai vestiți autori, interpreți ai „horrii mortului”?

La fel se încrucișează, se amestecă trecutul și prezentul și în privința sărbătorilor calendaristice, care evocă Crăciunul, prevestirile legate de Anul nou, sfințirea caselor de Bobotează, pute-

rea magică a apei sfințite, Paștele, mîncărurile de post.

„*Mitologia populară constituie principiul fundamental al vieții tradiționale, deoarece cuprinde multe cunoștințe despre om și natură, încearcă să explice originea și evoluția lumii. Nesiguranța viitorului, tema de fenomenele necunoscute și de diversele nenorociri sînt cele mai importante motive ale creării credințelor legate de fiecare moment al vieții țărănești*” – citesc în monografie.

... Într-o noapte tîrzie de toamnă în casa regretaților mei bunici am auzit vorbindu-se în șoaptă despre unele întîmplări ciudate care s-au petrecut în sat. În sufletul meu de copil au prins atunci rădăcini temeri necunoscute, ca acum, citind paginile Emiliei Martin, legate de mitologia populară, acea fetiță ascunsă sub plapuma bunicii să retrăiască, de data aceasta cu înțelepciunea lucidității adulților, luptele spirituale ale înaintașilor, care le determinau viața de toate zilele. Astfel am aflat cum își imaginau „*Calu lui Sîntoader*”, cine era „*Marț-Sara*”, cum te puteai apăra de ființele malefice dăunătoare, ce plante foloseau la diferite boli.

Autoarea nu uită să evoce nici amintirea vestitului povestitor Vasile Gurzău, care a transmis cu un talent deosebit, o lume proprie a basmelor, îmbogățită cu folclorul universal și cu lumea satului natal. Și ne mai dă și o scurtă descriere a proverbelor, strigăturilor, descîntecelor, blestemelor, înjurărilor, ca să încheie cu o mică speranță în viitor: „*În ultimii ani se observă tot mai accentuat dorința de a revitaliza și a introduce în cadrul unor manifestări (de exemplu nunta) elemente vechi, astfel pricinuind prelungirea existenței acestora*”.

Al șaselea, ultimul capitol e merit să prelucreze **tradiția muzicală** la Micherechi. Cea mai bună cunoscătoare a domeniului este **Eva Kozma Frătean**, originară din Micherechi, căreia norocul, pregătirea și atașamentul i-au dat posibilitatea să dezbată domeniul muzicii și al dansului popular, cele mai cunoscute laturi ale culturii din Micherechi pe plan național și chiar internațional.

Eva Kozma Frătean ține să pomenească pe toți acei cercetători – Alexandru Hoțopan, Emilia Martin, Gheorghe Flueraș, Viorel Nistor, Maria Gurzău Czeglédi, Lükó Gábor, Martin György, Sárosi Bálint, Domokos Sámuel, Felföldi László, Sebő Ferenc – care au fost preocupați și încîntați de această comoară prețioasă, care și-a păstrat caracterul arhaic, neatins. Pornim să descop-

rim acest tezaur de la prima întâlnire a autoarei cu acest teren de cercetare. Subcapitolele tematice bine întocmite și clar de pătruns ne ajută să hoinărim sufletește printre cântecele populare, obiceiurile de care se leagă cântecul și dansul popular, cântecele de copii, cântarea la biserică și activitatea culturală.

Rezumarea trăsăturilor cântecelor populare e ușor de înțeles: au un ritm variat și o melodie impresionant de frumoasă, caracteristică zonei folclorice bihorene. Apar categoriile de doine (hore), arii de dans, colinde, bocete, romanțe, iar temele cele mai frecvente sînt dorul, dragostea, viața de cătănie, jalea.

Majoritatea obiceiurilor la Micherechi nu se prea puteau imagina fără cântece și dansuri, prin urmare avem prelucrate colindele, dansul turcii, ceremonia nunții, jocul. Sînt de acord cu autoarea cînd declară că „*strigătura, chiuitul este atributul firii deschise și vesele a românului*” și pentru oricare român de la noi e o mîndrie să afle cum compozitorul Bartók Béla a considerat „*hora mniresii*” una dintre cele mai frumoase creații populare din Europa de răsărit.

În societatea înaltă maghiară, decenii de-a rîndul, clipa cea mai emoționantă în viața unei tinere era cînd participa prima dată la un bal, iar acum cititorii monografiei pot afla că și tinerii din Micherechi așteptau de mici sosirea zilei cînd vor intra în șirul dansatorilor de la „*jocul duminical*”. Dar nu va putea trece nici un cititor născut la Micherechi fără să se înduioșeze cînd va citi numele lui „*Gala, Ștroli, Iancu bătrînu, Ile, Păsulaș, Bobe, Cocișu, Dele*” – lista renumiților „*highiduși*”.

O surprinzătoare documentare istorică ne oferă autoarea cînd amintește de interzicerea organizării jocului în 1940 de autoritățile maghiare, în urma căreia micherechenii, în frunte cu Teodor Gurzău, au protestat vehement.

Subcapitolul „Cîntece de copii” descrie cântecul de leagăn, jocul „Păpăruga”, „*corindatul*”.

Tradiția muzicală la ortodocșii din Micherechi poartă în sine acel lucru interesant, cum aici, față de celelalte sate românești, nu s-a răspîndit mișcarea corală. La biserică se cînta, se cîntă și azi,

în comun, cantorul primind o importanță deosebită. Nu-i deloc de mirare evocarea cantorului Teodor Sava, care a înălțat cultul „*bocitului*”, interpretarea „*horii mortului*” la nivel de adevărată artă. Aflăm amănunte despre șirul cantorilor din secolul al XX-lea și citim părerea preotului actual Ioan Bun care consideră că „*dintre tinerii de la Oastea Domnului pot să se formeze viitorii cantori ai bisericii ortodoxe din loc...*”.

Apar amănunte despre rolul muzicii și cîntării în cadrul Bisericii Baptiste din Micherechi, unde primesc un rol aparte formațiile instrumentale, ai cărei membri frecventează școli de muzică.

Precum micherechenii nu aveau cor, așa nu au format nici cercuri de lectură, în schimb, devotatul învățător Gheorghe Dulău înființează ansamblul cultural. Și aici, am ajuns să citesc cu mîndrie, ca originară din sat, iubitoare și dansatoare de odinioară a echipei de dansuri din localitate, despre șirul lung al succeselor dansatorilor micherecheni, în frunte cu personalitatea marcantă a regretatului Gheorghe Nistor, care a contribuit enorm ca azi „*în Ungaria nu se poate considera nimeni dansator, dacă nu cunoaște dansurile din Micherechi*”.

Pe această potecă a dansului popular local se ivesc din cînd în cînd dansatori meniți să ducă mai departe vestea, frumusețea și persistența acestei comori populare strămoșești.

Aici am ajuns să închid o carte care trăiește fiindcă „*vorbesc*” din ea oameni, respiră viu, fiindcă autoarele – în majoritate urmașe ale comunității studiate – au descoperit și au dezlegat toate părțile necunoscute unui drum lung ce ne aduce pînă la ceea ce a devenit Micherechiul de azi. Am încetat să citesc paginile unei opere de bază, care cu siguranță va fi, și trebuie să fie, răsfoită de mulți vîrstnici, care doresc să retrăiască zilele de odinioară cu toate durerile și bucuriile; de mulți tineri, care doresc să-și afle rădăcinile; de mulți specialiști, care vor să citească o adevărată sinteză a „*totului*”, a „*întregului*” ce-l ascunde în sine MICHERECHI.

SUMAR

ANA RADICI REPISKÝ	
Mărul interzis al copilăriei	3
Rădăcini mute	4
ELENA CSOBAL	
Moise Nicoară în istoriografia română	6
MARIA BERÉNYI	
140 de ani de la moartea lui Moise Nicoară	9
IULIA KAUPERT	
Radiofonia, mijloc de păstrare a identității românilor din Ungaria	17
AUREL BECAN	
Regizorul Cornel Mîndruțau	24
ELENA CSOBAL	
Efectul distructiv în renovarea bisericilor românești	27
AUREL BECAN	
Biserica dovedește existența noastră	29
IRINA GARAMI	
30 de ani de la înființarea Corului de femei din Bătănia	36
GHEORGHE LANEVSCHI	
Aradul, gazda simpozionului intercultural, interdisciplinar „Identitate, alteritate, multiculturalitate”	42
EMILIA MARTIN	
Expoziție bisericească în Sala Dürer	44
MARIA GURZĂU CEGLÉDI	
Ana Radici Repiský: „Rupte din suflet”	46
GHEORGHE RUZSA	
Maria Berényi: Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea	49
ANA RADICI REPISKÝ	
<i>Micherechi</i> – „Insula românității din Ungaria de azi”	52

Editura „NOI” Giula, Str. Gh. Doja nr. 8
Editor responsabil: Eva Iova
Tehnoredactare computerizatã: Sándor Kovács
Tiparul: Mozi Nyomda, Békéscsaba
Director: Garai György